

**DONA I LITERATURA EN ELS ANYS TRENTA:
LA NARRATIVA DE LES ESCRIPTORES CATALANES
FINS A LA GUERRA CIVIL**

Neus Real Mercadal

Tesi doctoral dirigida pel Dr. Jordi Castellanos i Vila

Departament de Filologia Catalana
Facultat de Lletres
Universitat Autònoma de Barcelona
Octubre 2003

d'aquells anys, tanmateix, apunta vers un doble centre d'interès molt més clar, perfectament contextualitzat en la Catalunya de l'època: la dona i la pròpia vocació d'escriptora. Compartit amb moltes de les seves contemporànies, aquest interès de dues cares es va concretar en unes accions perfectament definides en un marc institucional declaradament no partidista però innegablement vinculat a l'òrbita d'ERC, en unes entitats femenines creades per esdevenir les plataformes d'actuació correlatives a la nova situació sociopolítica i, doncs, necessàries per al desenvolupament de les noves inquietuds i objectius —sense oblidar els interessos particulars.

3.2.4.2. Noves entitats femenines: l'establiment d'una xarxa sociocultural esquerrana i la contraposició al «feminisme de dretes»

El 9 de gener de 1933, amb motiu de la inauguració del primer estatge propi del LCB, Carme Montoriol assenyalava la rellevància dels centres culturals per a la formació de les dones i per a l'entrada en la vida pública que la política republicana els permetia i reclamava:

Ens mancava un redòs on aplegar-nos; un lloc on trobar un nucli de companyes davant les quals poder expressar els nostres sentiments i les nostres ànsies, mena d'auditori, ni massa sever ni massa compromès, que ens fos una escola de preparació o d'entrenament per a la nostra futura actuació en la vida pública.

És el moment dels clubs, dels ateneus, de tot allò que permeti a la dona d'adquirir o de practicar allò que l'acostumi al debat, a la intervenció directa i personalitzada.⁵⁹⁵

Les institucions femenines no eren cap novetat. Les dues primeres dècades del segle n'havien vist néixer algunes d'una gran rellevància per a l'educació del sector i per a la seva especialització professional, com l'Institut de Cultura o l'Escola de Bibliotecàries.⁵⁹⁶ També existien plataformes socials d'actuació específica, com la Junta de Dames de Barcelona (JDB) o Acció Femenina (AF), creades respectivament el 1835 i

⁵⁹⁵ Núria M. Oromí, «Dones catalanes. Una conversa amb Carme Montoriol, presidenta del Lyceum Club», *LR*, n. 157 (9-I-1933), 4.

⁵⁹⁶ Aquesta darrera fou, molt especialment, un centre formatiu de primer ordre: no només en sortiren moltes traductores, com s'ha vist, sinó que s'hi van preparar futures escriptores com Maria Verger, Aurora Díaz-Plaja, Rosa Leveroni o Joana Raspall.

el 1921.⁵⁹⁷ Aquests ens, però, no representaven un àmbit d'acció idoni per a les intel·lectuals esquerranes, perquè, tot i haver revertit en realitzacions adreçades a l'elevació del nivell cultural de la dona i, en casos com el de La Cultura, a la seva capacitat professional, la tasca impresa els semblava obsoleta (Bertrana ho indicava en l'article sobre la RISE) a la vista de la modernitat, de la nova condició femenina configurada al llarg dels anys vint i trenta.

Sense desmentir la veracitat d'aquestes raons, el cert és que les entitats anteriors s'havien desenvolupat en un marc ideològic molt concret —el del catalanisme conservador representat per LR—, el qual, malgrat les declaracions d'apoliticisme com la que l'associació dirigida per Carme Karr va publicar a *La Publicitat* el 1932,⁵⁹⁸ es va perfilar clarament, inevitablement, durant els primers temps de la República.⁵⁹⁹ Aquelles personalitats que, autoqualificades de liberals, creien en un projecte nacional diferent del del partit de Francesc Cambó i cercaven un espai propi en el microcosmos prerepblicà i republicà (en part empeses per les faccions corresponents des de la necessitat d'incorporar les dones a les seves files) ja no s'hi podien identificar.⁶⁰⁰ Immerses en el complex context de finals dels anys vint i principis dels trenta, «la voluntat de fer-se un lloc en la cultura de l'època, el seu desig —lligat a plantejaments progressistes i nacionalistes— d'incidir en la societat del moment i la resolució d'aconseguir ambdues coses des de la seva condició femenina —amb una consciència de gènere que van anar articulant gradualment— confluïren en la gènesi de tribunes pròpies i aptes per als seus projectes politicoculturals».⁶⁰¹ Se'n van destacar dues pels anys de vida, el ressò obtingut i l'activitat duta a terme: el CFEB i el LCB.

⁵⁹⁷ Per a la història i les finalitats de l'una i de l'altra, v. «Sección de Beneficencia. Reseña histórica de la muy ilustre Junta de Damas de Barcelona», *Gema*, n. 1 (maig 1929) [14-18], i «Pàgina Femenina de *La Veu*. El feminisme a Catalunya», *LVC*, 5-XI-1927 [vespre].

⁵⁹⁸ V. l'article «Política. Un aclariment d'Acció Femenina», *LP*, 23-VIII-1932.

⁵⁹⁹ A la revista *Evolució* es van fer unes declaracions molt significatives en aquest sentit respecte de l'Asociación Nacional de Mujeres Españolas i de la LFCPL. L'afirmació d'apoliticisme de les dues entitats es basava en el fet que unien dones de tendències polítiques ben diverses, a qui el feminisme (la lluita pels drets de les dones) agermanava sense que haguessin de renunciar a una ideologia que tenien, precisament, pel fet de ser feministes: «Dir "feminista" és afirmar dona que pensa. I una dona que pensa, ¿com és possible que estigui buida d'idees polítiques?» («Un aclariment», *EV*, n. 9 (27-VI-1931), 1-2).

⁶⁰⁰ Escric *ja* perquè, amb anterioritat, moltes n'havien format part o hi havien col·laborat.

⁶⁰¹ Real 1998a: 17-18. Les entitats no exclusivament femenines de naturalesa diversa (esportives, culturals, polítiques, etc.) van anar integrant les dones, però normalment en seccions específiques

3.2.4.2.1. *El Club Femení i d'Esports de Barcelona i el «feminisme republicà»*

El CFEB, creat la tardor de 1928, va inaugurar la galeria d'associacions femenines de factura moderna organitzades en la Catalunya de preguerra.⁶⁰² La innovació que constituïa —era el primer centre esportiu exclusivament femení del país i de l'estat espanyol i «apostava per la formació integral de la dona catalana de classe mitjana-baixa segons els nous paràmetres del segle XX»⁶⁰³ el va marcar des del principi amb una aurèola de modernitat, d'una determinada modernitat que, explícitament potenciada per les membres més actives, aviat va començar a ser aprofitada per a la contraposició del feminisme que vehiculava respecte del que havien significat i significaven altres entitats.

L'1 de desembre de 1930, Rosa Maria Arquimbau estrenava la secció «Film & soda» amb una diatriba contra el reclam de càrrecs polítics desplegat per les dones de dretes com Llucietà Canyà, «redactora de *La Veu de Catalunya* (que no és la de Catalunya precisament)»,⁶⁰⁴ a causa del feminisme —del fals feminisme— que representaven; per a Arquimbau, el moviment era, en la seva versió veritable, inexistent a Catalunya, amb l'excepció del petit oasi en el desert que constituïa el CFEB:

[...] no volem ésser regidores contra el que digui la senyoreta Canyà. Ni en volem ésser ni volem que en siguin, perquè estem convençudes, molt convençudes, que amb les regidores que sortirien aviat l'Ajuntament faria una olor de capellà amb suc insuportable.

Per això, també, callem, perquè parlar de feminisme aquí, on amb prou penes i treballs tenim una mica de Club Femení gràcies a la bona voluntat i extraordinària bona fe de quatre noies carregades de paciència, és en va i absurd, com ho és retreure Anglaterra i les dones angleses que van al Parlament.

És absurd perquè si aquí, les feministes d'aquí, les de la cotilla i les polacres, veien una lady Astor que en ple Congrés li entraven el seu fill a alletar s'esgarriarien i es posarien a dir-ne unes coses terribles.

subsidiàries i sense concedir-los massa protagonisme ni poder de decisió; per als exemples de les associacions populars i de l'Ateneu Barcelonès, v. respectivament Peñalver 1988 i Real 1998a: 17, nota 6.

⁶⁰² Respecte de la història i de la significació del centre, considerades des de l'èmfasi en la dimensió cultural i la intervenció que hi van tenir Sèculi, Murià i Vernet, v. Real 1998a.

⁶⁰³ *Ibid.*: 115.

⁶⁰⁴ Rosa Maria Arquimbau, «“Miss Regidora”», *LR*, n. 36 (1-XII-1930), 7.

Per això no volem ésser ni regidores ni feministes, perquè, ara com ara, significar-se feminista i parlar massa de feminisme vol dir fer riure la gent.⁶⁰⁵

Des del setmanari, Arquimbau va continuar atacant les dones conservadores —a propòsit dels seus intents d'avortar la celebració de la Festa de les Modistetes en nom de la moral, per exemple. Més interessant que això, va començar a definir el que per a ella era l'autèntic moviment reivindicatiu femení: la col·laboració amb els homes sota el baluard de la feminitat i de la seriositat a partir d'un feminisme «amplament liberal, radical i demòcrata».⁶⁰⁶ És a dir, el «feminisme republicà» que el nou règim havia de possibilitar. L'autora el va conceptualitzar en uns termes inequívocs amb relació a les dones que l'havien de protagonitzar, tot afirmant el desplaçament necessari de les que havien controlat l'acció femenina fins aleshores:

Ha arribat la nostra hora. L'hora del feminisme de debò. Perquè fins ara parlar de feminisme era absurd. Perquè fins ara, feminisme volia dir *exercicis espirituals, te amb pastes* i "*Roperos*" de quincalla. I encara, amb tot i la calamitat que aquest feminisme representa, havíem de donar gràcies que les feministes antililuvianes d'aquest país no es fiquessin en la política.

Naturalment no s'hi ficaren perquè no podien. Perquè no n'entenien un borall i perquè cada cop que intentaren ficar-s'hi es varen tirar una planxa de tamany majúscul.

No fa gaire que la senyora Karr, d'*Acción Femenina*, es va dedicar a fer l'elogi de Cambó i va dir, entre altres disbarats, que "Cambó no s'havia fet milionari amb la política".

A més, aquella senyoreta de Sagredo encara la tenim entre cella i cella. És clar que la seva actuació es limità a anar a les processons aguantant un ciri, i això ens evità mals majors, però Déu n'hi do!

I així tot. Millor dit, així totes. [...]

Poc s'han preocupat aquestes feministes que un nombre considerable de dones obreres no saben llegir, i que llurs filletes tampoc en sabran. Es preocupaven de si aquestes nenes feien la Comunió i el seu pare era republicà, però de res més.

I amb les noies de classe mitjana el seu programa no variava en forma gaire millor tampoc. Es limitava a organitzar exercicis espirituals de set a nou per a les noies dels tallers i dels despatxos, i de tant en tant els dedicaven una conferència al Centre tal o a la Junta de qual, i allà a la presidència a l'un costat mossèn Romansos i a l'altre donya Prejudicis, hi havia l'oradora [...], els explicava la vida i turment de Santa Gumersinda i acabava recomanant-les que no anessin gaire escotades, que no gastessin mitges de seda i que tractessin els homes sempre a una distància mínima de cinc metres. I encara gràcies que l'oradora parlés en català, perquè moltes vegades parlava en un idioma mixt que no entenia ni ella mateixa.

I res més. Res de l'evolució del món. Res de la història del poble. La dona havia d'ésser una mena de màquina i prou. La seva missió era molt limitada. Segons el criteri, el fals, i el pobre criteri, de les feministes d'aquests darrers anys.

Afortunadament ja tenim la República. La República que ve a escombrar i netejar Catalunya i a deixar-la neta com una patena.

⁶⁰⁵ *Ibid.* La desqualificació expressada en la fórmula «de la cotilla i les polacres», prou gràfica, fou recurrent en els articles d'Arquimbau per fer referència a les "enemigues".

⁶⁰⁶ Ídem, «Feminisme», *LR*, n. 49 (2-III-1931), 7.

Les esperances de sempre les hem de veure realitzades molt aviat. La dona no és una màquina de tenir fills. És la mare. La mare dels fills de Catalunya.

Per amor a Catalunya, la dona catalana ha d'ocupar un lloc d'honor al món.⁶⁰⁷

Arquimbau, que va seguir blasmant l'actuació d'aquestes "senyores" (per la qual cosa sembla que rebé força cartes plenes d'insults),⁶⁰⁸ fou una de les gestores principals de l'adhesió a la República Federal que, immediatament després de la proclamació del 14 d'abril, es va reclamar a la població femenina catalana.⁶⁰⁹ El 25 de maig, sempre des de la secció «Film & soda», s'adreçava específicament a les sòcies del CFEB —la tasca del qual va elogiar sovint— perquè s'hi afegissin, en una demanda darrere de la qual hi havia una voluntat de congregar esforços a fi de contrarestar l'acció antirepublicana de les dones de dretes, que s'havien començat a coordinar i que, en els mesos següents, es van continuar rearmant per a la batalla política.⁶¹⁰ La situació de dispersió de les esquerranes (segons l'autora «les poques dones que ens interessem pel Feminisme a Catalunya estem lamentablement dividides»),⁶¹¹ s'havia d'intentar resoldre l'any següent amb l'estructuració del FUFEC, en el qual Arquimbau —afiliada a ERC també en aquells

⁶⁰⁷ Ídem, «Feminisme republicà», *LR*, n. 64 (20-IV-1931), 13. Maria Sagredo, a qui es referia Arquimbau, havia estat nomenada regidora de l'Ajuntament de Barcelona el 1926, en el context estratègic de captació de simpaties femenines per part del govern dictatorial (v. Graña, Real 1997: 13-14).

⁶⁰⁸ V. ídem, «La meva correspondència», *LR*, n. 70 (1-VI-1931), 7.

⁶⁰⁹ Integrant del Comitè d'Adhesió Republicana Femenina —significativament amb seu a la redacció de *La Rambla*—, responsable del document inicial (que l'autora signava amb Leonor Serrano, Maria Teresa Vernet, Teresa Torrens i Anna Maria Martínez Sagi —v. VI.3, referència n. 11—), Arquimbau va defensar públicament la iniciativa com a exemple de la necessària unió de les dones en un mateix ideal de catalanitat i del seu interès per participar, malgrat les dificultats, en la tasca a fer en el nou marc polític (v. ídem, «En favor de les dones i de Catalunya», *LP*, 22-V-1931, i ídem, «Resposta a la "Lletra oberta" de M. Galilea i Palau», *LP*, 5-VI-1931).

⁶¹⁰ N'és un exemple la creació, a finals de 1931, de Cívica Femenina, una entitat que pretenia acollir les dones catòliques amb independència d'ideologies de partit, però que en les eleccions de 1933 va recomanar el vot a LR (v. «La posició de Cívica Femenina», *LVC*, 16-XI-1933); l'associació reivindicava la defensa de la religió, l'enderrocament de les lleis que hi anaven en contra, la restauració de la catequesi, la recol·locació dels santcrists a les escoles, l'eliminació de l'educació mixta i el retorn dels jesuïtes; en conseqüència, es va mostrar disposada a fer front electoral comú amb altres organitzacions pel bé de la unitat d'acció que permetés l'aixecament de la pàtria de «l'atuïment moral i material en què es troba impregnada» per tal de fer-la cada dia «més gran, més forta, més pròspera i més catòlica» («Acció catòlica. Aclariment», *ED*, 19-IV-1932). El manifest fundacional fou publicat a la premsa amb les signatures següents: Marquesa de S. Mori; Marquesa de Castedorsrius; Concepció Nieto, Vda. Garcia; Francesca Margarit, Vda. Sagarra; M. del Roser Conill Bastús; M. de la Mercè Ricart, Vda. Amat; Àngels de Janer; Isabel Rosés, Vda. Oliva; Pilar de Delòs de Villavecchia; Josefina Clavell de Sampere, i Francesca Bonnemaison, vídua Verdager (v. VI.3, referència n. 18).

⁶¹¹ Rosa Maria Arquimbau, «Encara...», *LR*, n. 79 (20-VII-1931), 7.

moments— va intervenir activament.⁶¹² El FUFEC es declarava nacionalista, independent de qualsevol partit (encara que naixia directament vinculat a ERC) i a favor del poder popular, la llibertat de consciència, la igualtat de classes i l'educació per a tothom; tot aprofitant les primeres intervencions de la dona en la política, aspirava a «oposar una força poderosa a les organitzacions de dones enemigues de la República i de tots els ideals de llibertat».⁶¹³

Força abans, però, Arquimbau ja instava el col·lectiu a l'organització que el FUFEC va canalitzar temporalment. El 7 de desembre de 1931, poc després de l'aprovació del sufragi femení al Congrés, l'autora plantejava l'enorme responsabilitat que significava la ciutadania, estimulava a reflexionar-hi i a assumir-ne el compromís, a treballar conjuntament amb l'objectiu de preparar les dones per exercir-la i, així, fer-ne possible la materialització a favor del país:

[...] Hem de deixar-nos de mesquineses i de profits. És l'hora dels sacrificis. Penseu que tampoc no som a temps de retrocedir... Necessitem, és clar, una mica l'empar dels homes. D'aquests homes que ens han donat el vot en una prova de confiança, però necessitem especialment de les dones. De totes vosaltres, companyes.

Treballeu com vulgueu: soles, acompanyades. En colles o individualment, però treballeu, companyes. Sobretot, faciliteu la nostra tasca. Organitzeu-vos. Constituïu-vos en petits grups, soles a l'entorn dels homes que considereu més liberals, però organitzeu-vos, constituïu-vos.

Prepareu actes. Expliqueu a les dones que no saben... Orienteu-les. Ara és l'hora de fer-ho. Penseu que se'ns ha elevat a la categoria de ciutadanes i cal que demostrem plenament que ho mereixíem.

I, sobretot, penseu que el demostrar-ho o no, perjudica, pot perjudicar Catalunya.

Companyes: us demano que penseu una mica en Catalunya.⁶¹⁴

La seva no era l'única veu que clamava en aquest sentit. Maria Teresa Gibert, des de *L'Opinió* i *La Humanitat*, va propugnar un feminisme igualment equivalent a esquerra

⁶¹² L'escriptora es trobava entre les signants del manifest de la iniciativa (datat a Barcelona, 5 de maig de 1932), en què se'n proposaven les bases, al costat d'Anna Murià, Maria Dolors Soler, Anna Maria Martínez Sagi, Amanda Llebot, Maria Dolors Bargalló i Núria Montserrat Oromí; totes eren de la Comissió Organitzadora, juntament amb Aurora Bertrana, Maria Carratalà, Angelina Colubret, Pepeta Coll, Montserrat Graner, Angela Graupera, Teresina Isern, Carme Montoriol, Maria Parellada, Maria Pi de Folch, Enriqueta Sèculi, Elvira Serret i Isolina Viladot (v. VI.3, referència n. 24). En elegir-se el Comitè Central, Arquimbau va assumir-ne la presidència.

⁶¹³ «La política. El Front Únic Femení d'Esquerra», *LH*, 9-V-1932. V. també Ivern 1989: 349-354.

⁶¹⁴ Rosa Maria Arquimbau, «Lletra oberta a les dones de Catalunya», *LR*, n. 99 (7-XII-1931), 7.

i a modernitat, el qual no tenia altre espai, per a ella, que les files d'ERC.⁶¹⁵ L'interès per la política, segons declarava, era ineludible; calia integrar la dona en els partits i, encara que les dretes s'organitzessin, no hi havia motius de preocupació, perquè les esquerres també ho estaven fent.⁶¹⁶ «les dones que ara ens donem compte dels moments transcendents que vivim, volem apaivagar en la mesura de les nostres forces, totes les necessitats, i si no totes, donar un ampli sentit liberal a tots els conceptes, *ésser prou modernes per a posar-nos a l'avantguarda d'aquest redreçament col·lectiu*, ajudant en tot el possible el desvetllament que el nostre poble precisa»; «les dones d'Esquerra vigilem; volem per al nostre poble tots els avantatges possibles. Volem retreure aquestes tasques portades a cap per les dames que en els rengles de la dreta seran les nostres enemigues i, essent-ho, continuaran essent també enemigues del poble».⁶¹⁷ Ella mateixa s'havia de posar a la feina, literalment, força aviat.

Entre el 3 de setembre i el 15 d'octubre de 1932, Gibert va publicar una sèrie d'articles sota la capçalera «Feminisme de dretes» a *La Campana de Gràcia*.⁶¹⁸ Cadascun era dedicat a una entitat femenina: l'Institut de la Dona que Treballa, l'Institut de Cultura, la Federació Sindical de Obreres, l'Orientació Catòlica de Senyorettes Oficinistes i Acció Femenina. La crítica a tots aquests centres responia a una finalitat cristal·lina: assenyalar «les deficiències d'aquest "feminisme", que fins ara semblava l'únic autoritzat a desenvolupar les seves tasques, no preveient que també arribaria un dia en què la seva obra fóra entorpidida per ineficàç i estulta».⁶¹⁹ Exalumna de La Cultura,

⁶¹⁵ Poc després que aparegués la lletra oberta d'Arquimbau, en un article de títol ben explícit, la publicista va afirmar que «les dones hem de sentir-nos feministes amb tot l'esquerrisme que despren aquest mot» (M. Teresa Gibert, «La nostra posició és a l'Esquerra», *LO*, 17-XII-1931).

⁶¹⁶ V. ídem, «Clara Campoamor parla a les dones catalanes», *LH*, 22-XII-1931.

⁶¹⁷ Ídem, «La nostra posició és a l'Esquerra», art. cit. (la cursiva és meua).

⁶¹⁸ Abans de l'estiu n'hi havia aparegut un, que se'n podria considerar precedent, firmat per Eugeni Pons, on es declarava que el feminisme de les dretes no responia sinó a l'interès electoral i que davant de les pràctiques que això suposava calia una reacció: «És, doncs, molt evident, la peremció de què tots els partits esquerristes intensifiquin la ja iniciada tasca de prosselitisme entre l'element femení, per tal de foragitar el més prompte possible l'enemic dels últims reductes en què s'aixopluga i batrel definitivament» (Eugeni Pons, «Feminisme de dretes. Feminisme reaccionari», *LCG*, n. 3283 (25-VI-1932), 239). Domènec Guansé, ja a principis de 1930 —en un clar reclam implícit—, s'havia lamentat que davant del sector femení que havia fet costat a la dictadura, que «davant d'aquest grup o grups més o menys reaccionari, no es dibuixa, en canvi, cap grup femení amb idees liberals» (Domènec Guansé, «Feminisme antifeminista», *LN*, 7-II-1930).

⁶¹⁹ Maria Teresa Gibert, «Feminisme de dretes. II. L'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona», *LCG*, n. 3296 (24-IX-1932), 443.

exmembre d'AF i exconferenciant ocasional per a l'Orientació Catòlica, però ara ja associada al CFEB i militant d'ERC (en una successió molt significativa del procés que va tenir lloc dels anys vint als trenta), Gibert reconeixia la inspiració positiva i altruista en la gènesi d'aquelles institucions, alhora que en blasmava el sectarisme, el moralisme exacerbant, la ideologia imposada, l'arribisme de les dirigents, la tendenciositat política i certs aspectes puntuals (com la il·legalitat d'alguna de les bases reglamentàries).⁶²⁰ El seu atac frontal incidia en el tomb, a parer seu interessat, que, majoritàriament, havien fet, i que les incapacitava per a l'obra social femenina que calia desplegar; una obra estretament lligada, és clar, a la modernitat:

[...] Barcelona, a l'ensem que necessita grans centres culturals, on la dona hi trobi tot el seu benestar material satisfet, necessita entitats que vulguin preocupar-se de la formació d'agrupaments dedicats als diversos treballs femenins, que puguin contribuir a una perfecta harmonia i solidaritat en un moment donat, i que siguin a l'ensem l'aplec de totes les aspiracions i de totes les deficiències per anar a un millorament total.

[...][L']obra feminista de dretes és deficientíssima, i és una vergonya per a nosaltres, que ens volem dir moderns. Cal anar a una actuació femenina veritable, si volem que el nom de la dona catalana prengui aquella volada que cal. Cal que defugim tot sectarisme, i que ens dediquem a aquell apostolat social necessari per a realitzar el miracle; altrament, mai no surarem i el nom de la dona catalana, no podrà ésser enaltit com mereix, per manca de comprensió d'aquells que, amb el seu ajut valuós, avui poden convertir en realitat allò que ahir tan sols podia ser obra del miracle.⁶²¹

Les crítiques de Gibert van tenir una nova expressió, a principis de novembre, amb relació a Carme Karr. En una entrevista de María Luz Morales apareguda a la revista madrilenya *Estampa* (sempre en la versió que en donava la propagandista d'ERC), Karr escometia aquelles que per a ella eren les dones d'extrema esquerra, tot recordant la convocatòria d'entitats que, per iniciativa seva (al capdavant d'AF), havia

⁶²⁰ La secció «Repics», de la mateixa publicació, va acollir, temps després, dues notes que, encara que s'hagin de contextualitzar en el panorama polític i en l'òrbita ideològica del periòdic, resulten diàfanes en aquest sentit. La primera deia: «A les seves velleses (perdó!) la senyora Bonnemaïson, Vídua de Verdaguer, es llança de ple a la política. I fins dona mítings per aquests móns de Déu! / Davant d'això, Acció Catalana ha pensat en la senyora Carme Karr. Però aquesta, discretament, no vol moure's de casa... / I la senyora Bonnemaïson, per ara, no té competidora»; la segona, al seu torn, explicava: «Aquell Institut de Cultura per a la Dona, que abans gaudia de generals simpaties per la seva neutralitat política, ara ha llençat la careta i s'ha convertit en un Centre de propaganda cavernícola i amb vistes a la Lliga. / Caldrà que, a l'hora de repartir beneficis, se'n recordi el que se n'hagi de recordar» («Repics», *LCG*, n. 3349 (29-VII-1933), 478).

⁶²¹ Maria Teresa Gibert, «Feminisme de dretes. IV. Orientació Catòlica de Senyoretas Oficinistes», *LCG*, n. 3298 (8-X-1932), 474. El fet que Gibert s'hagués format i hagués pertangut a aquestes entitats ajuda a comprendre la similitud de fons dels seus plantejaments feministes respecte d'allò que tant criticava.

derivat en una assemblea per discutir la posició a prendre respecte del tema del vot femení.⁶²² La col·laboradora de *La Campana*, en una rèplica virulenta, recordava la directora de la pàgina femenina de *La Veu* i la institució que presidia «acabillant totes les dretes reaccionàries, atacant durament el sector esquerrà de Catalunya que va assistir a la crida, i entre les quals, les dones representants de l'Esquerra Republicana de Catalunya, vàrem ésser les úniques que ens hi vàrem afrontar amb totes les conseqüències i sostenint debat i diàleg, exigint el màxim respecte als nostres arguments que no podien ésser acceptats —naturalment— sense que els hi dolgués no haver obtingut un triomf absolut en les seves pretensions».⁶²³ Gibert envestia personalment l'escriptora acusant-la de monarquisme i d'arribisme, de fingir interessadament respecte i admiració per les autoritats republicanes després d'haver fet el joc a la Dictadura i de blasmar, llavors i ara, les dones que no eren de dretes. El comentari, en aquest punt, esdevé interessantíssim des de la perspectiva del significat polític de les entitats:

[...] Aleshores, tal com avui, també es permetia el luxe de bandejar i malparlar de les dones que no eren de les dretes, que no eren monàrquiques, dones que com les de la Junta directiva del Club Femení i d'Esports sembla que han donat proves paleses de la seva capacitat, del seu entusiasme, de la seva feminitat i per damunt de tot, de la integritat dels seus sentiments, no desviant mai la ruta que abans ja s'havien traçat, de catalanitat, liberalisme i equanimitat.

Les "Extremas Izquierdas" que avui anomenau, senyora Karr, en temps de la Dictadura eren les representants del Club Femení i d'Esports perquè eren rebels i tenien unes iniciatives i un clar criteri de les coses, contraposant-se notablement a aquelles altres entitats femenines que no saben opinar, i que com una moltonada inconscient mai no s'oposen a res, perquè no en sabrien... avui som les representants de l'Esquerra Republicana de Catalunya perquè hi veiem més clar i estimem al poble i per damunt de tot, perquè sabem pensar i discutir, molt millor que no les senyores de les dretes que tenen un triumvirat que les capitaneja, com sou vós, Carme Karr, d'història difícil, unes vegades catalanesca, altres monàrquica, altres liberal i sempre arrivista. Maria Domènec de Canyelles que us segueix en igualtat de condicions i Francesca Bonnemaison, vídua de Verdager i Callís, líder femenina de la Lliga Regionalista, que ja és donar-li prou cartell de situació.

No som extremes esquerres les que vàrem oposar-nos a les vostres pretensions, som les representants genuïnes del moviment femení de Catalunya, som les dones catalanes que vàrem incorporar-nos al redreçament col·lectiu del nostre poble amb

⁶²² La trobada, signe d'una mobilització indestruïble de les imminents eleccions al Parlament de Catalunya i il·lustradora de la polèmica i dels posicionaments entorn del sufragi, va tenir lloc el 20 de maig de 1932 a l'Ateneu Barcelonès. Hi van assistir dones representants d'AF, Grup Femení Tradicionalista, LR, Comitè de Defensa d'Interessos Catalans (DIC), ERC, Orientació Catòlica de Senyorettes Oficinistes, Comitè de Millores Socials, Cívica Femenina, Propaganda Cultural Catòlica, UDC i Caritat Cristiana de Gràcia (una gran majoria, doncs, d'entitats de dretes). El resultat fou una visita al president de la Generalitat per entregar-li un document de peticions que la Secció Femenina d'ERC es va negar a signar.

⁶²³ Ídem, «Extremes esquerres, senyora Karr?», *LCG*, n. 3302 (5-XI-1932), 542.

unes aspiracions i uns ideals nobilíssims, plens d'amor i de respecte, de liberalisme i transigència, que no abandonarem mai davant les més absurdes pretensions dels que ens puguin creure febles.⁶²⁴

La declaració final demostra que el que s'havia establert era una lluita pel control del feminisme —del sufragi femení i dels espais polítics, socials i culturals corresponents—, la qual s'emmarcava en la batalla política general (de què depenia i resultava indestruable). Un any abans, de fet, la qüestió havia estat explícitament verbalitzada:

Les associacions feministes —en plausible competència— rivalitzen en la tasca empresa d'orientació femenina. Ultra dones destacades, alguns homes eminents cooperen a determinar aquesta orientació, avui necessària i imprescindible.

La concessió del vot obre una nova etapa en la vida pública i dóna un nou caire a la personalitat femenina en imposar-nos la participació en el governament de la col·lectivitat.

Pensem totes que vivim ara hores de dens contingut espiritual, potser greus perquè ens fan responsables. Són hores aquestes plenes de promences. [...]⁶²⁵

Gibert, mesos després de l'article citat, feia unes declaracions més que explícites en aquest mateix sentit amb relació al període prè-republicà: «[el feminisme] gairebé no existia a la península. Salvant comptades excepcions, poques dones *controlaven* aquest moviment».⁶²⁶ D'ençà de 1928, però, n'havien aparegut d'altres que aspiraven a aquest poder. El relleu explícit que la periodista establia entre el CFEB i la Secció Femenina d'ERC n'és prou il·lustratiu,⁶²⁷ i la història de la institució (autodefinida en termes catalanistes) n'aporta proves fefaents. A banda del posicionament públic en la Campanya pro Amnistia de 1930 i en el plebiscit femení per l'Estatut de 1932 (en l'organització del qual van prendre part les associades), la coincidència diacrònica entre els alts i baixos de les etapes del centre esportiu i les oscil·lacions de la política catalana, òbviament

⁶²⁴ *Ibid.*; les cursives són meves.

⁶²⁵ Carlota Sineu, «Feminisme. Orientacions», *LP*, 20-XI-1931. L'autora feia una identificació a remarcar entre el moviment femení anterior i el nacionalisme en general, comprensible abans de l'exacerbada fragmentació política de l'etapa republicana: «[...] la dona catalana fa temps que pot considerar-se capacitada per a la intervenció que s'apropa. [...] / El fet que Catalunya sigui una nació en ple període de retrobament i reconstrucció interna, ha donat consistència i alta qualitat al nostre moviment femení. / Més que feministes —tot i ésser-ho— ens havem sentit catalanes i com a tals, completament identificades amb els homes en la defensa de la causa de Catalunya [...]».

⁶²⁶ M. Teresa Gibert, «Desviacions», *LH*, 14-II-1933; la cursiva és meua.

⁶²⁷ Gibert no fou l'única a enllaçar directament el CFEB i la política esquerrana. El 1932, per exemple, Marta Mas establia un lligam entre el feminisme del primer i el que representava el FUFEC (v. Marta Mas, «Feminisme», *LO*, 5-VI-1932).

imbricada en l'estatal, resulta massa exacta per oferir alguna mena de dubte: si el moment de fundació ja és revelador, ho resulta especialment el fet que, després d'una primera fase d'expandiment progressiu (1928-1930), es produís un període d'auge i esplendor en tots els sentits entre 1931 i 1933; aquest darrer any, significativament el de l'accés al govern de les dretes a Madrid, va marcar l'inici d'una crisi la resolució de la qual fou obstaculitzada pels fets d'Octubre (1934), i que no s'acabaria de superar mai abans de la desaparició definitiva, causada per la guerra, del que havia estat un ens pioner en el seu camp.

Moltes de les sòcies, a més, eren simpatitzants o militants d'esquerra, i algunes de les propagandistes i activistes principals d'ERC —com la mateixa Gibert o Anna Murià— en foren membres destacades. Quan, entre el març i l'octubre de 1931, Murià va subratllar la modernitat, la joventut i el catalanisme del CFEB, va assegurar la utilitat social del feminisme que s'hi desenvolupava i va proposar el programa d'una sòlida estructuració que l'havia de convertir en «el centre de tot el feminisme català»,⁶²⁸ estava fent molt més que preocupar-se de la dinàmica interna del Club: estava contribuint a la configuració d'una alternativa (identificada amb la renovació, la manca de prejudicis morals, l'obertura de mires, el liberalisme, les llibertats, l'obra cultural autèntica i la ciutadania femenina completa, amb totes les seves conseqüències) al feminisme representat per La Cultura o AF (definit com a catòlic, burgès, conservador, impositiu, alienador, mesquí i poc efectiu) sobre el rerefons de la victòria electoral de les esquerres i la instauració de la República. Els seus articles coetanis no directament vinculats a la tasca en el CFEB ho corroboren; el gener de 1932, per exemple, en tancava un amb aquesta consigna: «Ajunteu-vos i treballeu, dones catalanes republicanes, per contrarestar l'agitació nefasta de les dretes extremistes, enemigues dels ideals de Pàtria i Llibertat».⁶²⁹

La politització extrema dels anys trenta i la bipolarització que la va caracteritzar de manera general (en un context internacional i estatal determinants però amb nombrosos matisos particulars, d'una gran complexitat a causa de la intersecció de

⁶²⁸ Anna Murià, «Orientació», *PCFEB*, n. 17 (octubre 1931), 1. Aquestes idees eren exposades en aquest article i en dos que l'havien precedit («Dificultats» i «Nosaltres som la joventut»), publicats com a editorials dels ns. 11 i 15 del butlletí; per a una anàlisi de tots tres en el seu context, v. Real 1998a: 71-74.

⁶²⁹ Anna Murià, «Els deures de la dona», *LR*, n. 104 (11-I-1932), 7.

factors específics)⁶³⁰ expliquen un enfrontament que, vist des de la perspectiva històrica, tenia molt més de circumstancial que de real (cosa que no desmenteix la convicció de les seves protagonistes).⁶³¹

La praxi de les entitats de signe esquerrà així ho demostra. El CFEB, exponent i materialització d'una consciència de gènere i d'un feminisme teòric i pràctic que eren moderns i inèdits en la forma conjunta, i, no obstant això, mimètics i conservadors en les bases i en les concrecions, n'és un dels millors exemples.

Constituint com un centre formatiu integral, el CFEB aspirava a convertir les dones en persones sanes, belles, fortes, educades, físicament i espiritualment preparades per als seus deures cívics i socials —la maternitat en especial—, i va dur a terme els seus objectius amb uns mitjans que no eren nous en absolut; al costat dels esports (en l'exercici dels quals sempre es van defensar el manteniment de la feminitat i el rebuig de l'exhibicionisme contra les acusacions dels seus detractors), les conferències, els cursos, les visites constructives, etc., constituïen una activitat cultural similar a la de moltes entitats anteriors i contemporànies de signe tradicional. L'originalitat i la significació del CFEB recolzaven més en la combinació de tots aquests components amb la dimensió

⁶³⁰ L'esquema dual entre dretes i esquerres (concretat en el concepte operatiu de les dues Espanyes en la historiografia espanyola) no recull la pluralitat de posicions que a Catalunya configurava la combinació del sentiment catalanista amb les diverses possibilitats —el ventall ideològic que representaven les opcions catòliques o laiques, liberals i conservadores, monàrquiques o republicanes, etc. (amb tota la gamma intermèdia).

⁶³¹ La superposició d'uns espais i uns altres, vehiculada majoritàriament per la consciència de gènere i pels prestigis individuals al marge de les opcions polítiques, evidencia la relativitat de l'oposició; a finals de 1932, així, diverses agrupacions femenines van trametre un missatge conjunt al Parlament de Catalunya amb relació al tema del sufragi (el signaven Rosa Montanyà, Pilar Azemar i Eulària Armengol, de la Secció Femenina d'UDC; Francesca Bonnemaïson, de LR; Carme Truc, del Sindicat de Dependents del Comerç; Francesca Mirabet, de la Federació Sindical d'Obreres; Pepeta Arqued, del Sindicat de Sastresses; Isabel Ramírez, del Sindicat d'Oficis Diversos; Elvira Puig, del Sindicat de Llenceria; Carme Karr, d'AF; Paquita Montpeó, del Sindicat de Modistes; Francesca Margarit, de Cívica Femenina; Núria M. Oromí, de La Falç (ERC); Camila de Vigo de Delàs, de Propaganda Cultural Catòlica; Conxa Carol i Folcrà, de Defensa dels Interessos Catalans; Carme Espinosa i Concepció Jacques, de Palestra; Amanda Llebot, d'AC; Carme Montoriol, del LCB; Àngels de Janer, d'Agrupació Tradicionalista Femenina; Consol Garcia, del CFEB; Carme Nolla, de la Institució Femenina per la Pau Social, i Josepa Bartomeu, de la Secció Femenina de la Delegació de Mataró d'UDC —v. VI.3, referència n. 36—). Pel que fa a les plataformes periodístiques, per exemple, Aurora Bertrana va col·laborar puntualment a *Claror*, de l'Institut de Cultura, i Canyà, a *La Humanitat*; Arquimbau potser ho féu al diari catòlic *El Matí* (v. VI.4.1, textos publicats a la premsa d'autoria dubtosa). No pretenc minimitzar o simplificar el compromís sociopolític que van assumir aquestes dones ni la solidesa de les creences que les van moure a posicionar-se i actuar; la mitificació, però, és un escull que voldria evitar en benefici del rigor històric i de la comprensió del fenomen (perquè, sense negar l'honestetat generalitzada ni l'arrel política de les seves actuacions, és evident quina era la ideologia de

esportiva i l'exclusivitat genèrica, i en el fet d'esdevenir una plataforma d'actuació cultural sense precedent (donada la seva naturalesa) per a algunes de les noves intel·lectuals i escriptores —Sèculi, Murià i Vernet fonamentalment—, que no pas en uns plantejaments feministes que mai no van ser revolucionaris. Aquests plantejaments, tanmateix, denotaven els canvis que estava experimentant la condició femenina en la societat catalana i es vinculaven oficiosament a un projecte polític dins del qual, contràriament al que va implicar el franquisme, haurien pogut evolucionar. O no. En aquest sentit, és interessant contrastar l'oposició formal entre el feminisme de dretes i el feminisme d'esquerres amb la perspectiva que un sector diferent, políticament allunyat de l'òrbita de LR i d'ERC, tenia de la qüestió; perquè la visió del feminisme —del feminisme considerat fins aquí— que se'n desprèn, estretament lligada al model polític corresponent, en difereix en un grau considerable.⁶³²

A mitjan març de 1931, un article de Rosa Maria Arquimbau, en la segona part del qual dedicava un comentari irònic als comunistes,⁶³³ va provocar una resposta irada de Montserrat Cebrià, redactora de *L'Hora*. L'autora qualificava la col·laboradora de *La Rambla* de vedet de *Flames Noves*, «la revista dels trucatges i de la bandarrereria més repulsiva»,⁶³⁴ de pseudoliterata, pseudofeminista americanitzada i arribista sense escrúpols assedegada de significació, la insistent oferta de col·laboracions desinteressades de la qual havia estat sistemàticament refusada per la publicació del Bloc Obrer i Camperol (BOC). No era la primera vegada que la periodista de *La Rambla* era atacada des d'aquestes pàgines: un mes i mig abans, Lluís Lucena i Morera havia criticat un comentari seu sobre la crisi del teatre català tot carregant contra l'estretor mental de la intel·lectualitat burgesa i pairalista de què ella formava part.⁶³⁵

Aquesta petita polèmica no tindria més importància si no fos perquè emmarca a la perfecció el posicionament que un text posterior explicita: amb motiu de l'organització del Grup Femení del BOC, Maria M. Riera va publicar «El vertader feminisme», en què

fons i que, al mateix temps que treballaven per a un determinat model de país, obtenien uns espais propis i una projecció que afavorien els seus interessos personals i de partit).

⁶³² La delimitació dels buidatges redueix molt les possibilitats de la consideració que segueix, però m'ha semblat que calia incloure-la per tal de completar, ni que fos sumàriament, l'explicació.

⁶³³ V. Rosa Maria Arquimbau, «Massa reines», *LR*, n. 50 (9-III-1931), 7.

⁶³⁴ Montserrat Cebrià, «Anar per llana?», *HO*, n. 12 (18-III-1931), 5.

⁶³⁵ Per a aquesta crítica, v. L. Lucena i Morera, «Teatre», *HO*, n. 6 (4-II-1931), 18.

contraposava l'opció burgesa —de classe alta, americanitzada, esportiva, esnob, cinematogràfica i de literatura rosa (en una caracterització prou suggeridora)— a la marxista, definida per la lluita contra el capitalisme i l'explotació obrera. Segons l'argumentació de Riera, la inferioritat de la dona era un concepte de la burgesia (el marxisme acceptava la igualtat femenina i atribuïa a la dona el paper de companya) i, per tant, el feminisme només s'explicava en la societat que calia transformar.⁶³⁶

La seva descripció de la versió falsa del moviment remet a la formulació específica de les escomeses contra Arquimbau, sobretot si es complementa amb algunes idees que es van defensar posteriorment des de *L'Hora* en relació amb les intel·lectuals, com ara la nova qualificació de burgeses —i per tant de reaccionàries, d'elements substituïts al servei del sistema— que se'ls aplicava en una entrevista a Margarita Nelken.⁶³⁷ En un mateix sac, doncs, es col·locava tant el feminisme de dretes blasmat per Arquimbau i Gibert com el feminisme d'esquerres que elles dues, i altres, afirmaven representar. A aquest feminisme burgès s'oposava la revolució com a solució al que no era sinó un problema més de la societat del capital.

Al marge d'aquesta teorització, tanmateix, ni el discurs ni la praxi comunistes, ni els socialistes, ni els anarquistes, no diferien tant dels plantejaments qualificats de burgesos per aquests sectors: la sublimació de la maternitat reposava al fons de totes les concepcions, cap de les quals no va qüestionar amb profunditat el fonament tradicional de la feminitat. Aquest es va mantenir com un valor sociocultural de primer ordre.

Les coses, però, havien començat a canviar. Les dones de totes les tendències van assolir un protagonisme inèdit en totes les esferes culturals; en el cas de les identificades com a catalanistes d'esquerres, s'ha anat veient, l'apropiació del concepte de modernitat —d'una determinada idea de la modernitat lligada a la civilització— en fou una de les

⁶³⁶ V. Maria M. Riera, «El vertader feminisme», *HO*, n. 22 (28-V-1931), 7. Unes idees similars es van expressar des de posicions anarquistes; v., per exemple, Federica Montseny, «La falta de idealidad en el feminismo», *LRB*, n. 13 (1-XII-1923), 3-4. V. Balaguer 1998: 123-124 per a una contextualització global del fenomen en el «clima de confrontació que trobarà en la literatura un espai privilegiat».

⁶³⁷ V. Miquel Mora, «Margarida Nelken parla de la dona proletària i la seva missió en la Revolució Socialista», *HO*, n. 14 (28-VII-1934), 3. La diputada, entrevistada en altres moments per aquestes intel·lectuals, n'havia defensat el potencial (v. nota 684), cosa que mostra la complexitat de la interrelació entre gènere i política (en el sentit de la lluita entre partits); breu, i simplificat, com a militant socialista n'havia de condemnar l'actuació, però com a dona no podia sinó admetre'n els beneficis.

claus, i Anglaterra, un dels models principals en un cert sentit. Les entitats prou que ho evidenciaven.

El CFEB, com el terme inicial del seu nom indicava, es venia a afegir (en versió genèrica específica) a una sèrie de col·lectius esportius barcelonins creats a partir del model de la nació mare de l'esport. Primera pedra i peça important de l'alternativa institucional femenina esquerrana, en època republicana s'hi van sumar altres bastiments les artífexs dels quals hi tenien o hi havien tingut, no pas casualment, un vincle o un altre. Aquests bastiments s'emmirallaven igualment, per bé que de manera diferent, en la pauta de civilitat britànica, simultàniament moderna i conservadora.⁶³⁸ No era estrany que això fos així, perquè Anglaterra, pionera de la Revolució Industrial, s'havia anat configurant com el país de la modernitat i de la responsabilitat per excel·lència;⁶³⁹ els efectes de la primera —i el tema de la dona hi ocupava un espai dels més rellevants— s'hi havien sentit i desenvolupat abans que arreu, i s'intentava donar-hi una resposta seriosa, efectiva i adequada que n'acollís les aportacions sense autoritzar-ne els excessos. Carles Capdevila, l'agost de 1928, hi havia fet una referència indirecta en aquests termes:

Una de les qüestions més complexes del món modern és la de l'educació de la dona; les dificultats del problema han augmentat i augmenten proporcionalment amb el progrés material i amb l'evolució dels costums socials. A Europa, especialment en els països anglo-saxons, aquestes qüestions fan parlar i escriure molt en tots sentits; són el cavall de batalla dels feministes de tots els camps i els polítics han de dedicar-li poca o molta atenció, si us plau per força. És cert que aquí no tenim el perill de les flappers, encara; però [...] evidentment som tributaris dels corrents generals [...].⁶⁴⁰

⁶³⁸ V. Light 1991.

⁶³⁹ Els Estats Units, que havien aconseguit l'hegemonia al món occidental d'ençà de la Gran Guerra i que comptaven, en aquest sentit, amb l'inestimable ajut del cinema de Hollywood, n'eren hereus directes com a fills de l'imperialisme britànic, però des del punt de vista referencial tenien el desavantatge important de ser percebuts —en part a causa de fets objectius i en part a causa d'un discurs eurocèntric delator de l'amenaça que representaven— com una nació plena de defectes, símbol del materialisme, de la mecanització, de l'estandardització, de la lleugeresa i de l'excentricitat, és a dir, de la manca de valors.

⁶⁴⁰ Carles Capdevila, «El problema de l'educació femenina», *LP*, 12-VIII-1928. Amb «el perill de les flappers» (sense cursiva en l'original), l'autor es referia al sector de les dones modernes angleses d'entre vint-i-un i trenta anys que, segons els seus detractors, es caracteritzaven per la superficialitat, la ignorància i el radicalisme i prioritzaven la inserció laboral i la independència personal per damunt de qualsevol altra cosa, i que, entre el març de 1927 i l'estiu de 1928, van esdevenir un dels elements essencials en la forta polèmica de l'extensió del sufragi femení que va tenir lloc a la Gran Bretanya. El terme *flapper*, considerablement ambigu però d'una càrrega pejorativa evident en les representacions del període (en les imatges habituals, aquestes dones apareixien típicament amb els cabells tallats a la *garçonne*, molt maquillades i amb una cigarreta als dits), procedia de finals del segle XVI i va experimentar una evolució connotativa de la transformació del discurs entorn de la condició de la dona i de la sexualitat femenina, el qual va prendre unes formes específiques després del conflicte de 1914-

El LCB fou, molt en especial, un clar exemple d'aquest emmirallament. El nom, com en el cas del CFEB, ja l'indicava en la forma externa.

3.2.4.2.2. *El Lyceum Club de Barcelona i altres interrelacions institucionals*

El LCB, paral·lel català de l'entitat madrilenya creada el 1926 i, igualment, reproducció nominal del model britànic primigeni,⁶⁴¹ naixia oficiosament el 14 de juny de 1931.⁶⁴² A finals de juliol, diversos periòdics en publicaven el manifest fundacional, signat per Aurora Bertrana, Maria Luz Morales, Maria Pi de Folch, Enriqueta Sèculi, Anna Miret, Carme Cortès d'Aiguader, Mercè Ros, Montserrat Graner, Isolina Viladot, Leonor Serrano de Xandri, Maria Carratalà, Josefina Bayona de Cortès i Amanda Llebot; Carme Montoriol també l'hauria firmat si no s'hagués trobat fora de Barcelona.

Sota el lema «Libertat i cultura», els seus objectius eren clars: l'educació i la instrucció femenines en tots els camps, amb recursos diferents, per «contribuir amb totes les nostres forces a treure la dona del poble de la terrible ignorància que l'aclapara».⁶⁴³ El component de relació cívica que tenia el referent cultural del qual es partia era clau per a aquesta finalitat. En una entrevista que li van fer durant la seva presidència, Montoriol responia a la pregunta sobre si l'ens es volia dedicar exclusivament a la tasca cultural amb uns mots indicatius del seu pes explícit: «La tasca cultural és el mòbil primer de la nostra entitat, però [...] no volem oblidar que un club ha d'ésser un segon *home* [una

1918 en relació directa amb la política (per a una anàlisi detinguda de totes aquestes qüestions, v. Melman 1988: 27-37). Cal tenir en compte, al marge del comentari de Capdevila, que la figura no era privativa de la societat britànica; als Estats Units, per exemple, es va convertir en un dels símbols dels nous temps (v. II.2.2.2.2.2).

⁶⁴¹ V. Crespo 1990. Contràriament al CFEB, que va precedir el centre espanyol corresponent, tant el LCB com la RISE o la LFCPL es van organitzar després, a partir dels precursors estatals.

⁶⁴² Segons es consigna a Solà 1993, la constitució oficial —és a dir, la inscripció en el Registre d'Entitats (com a associació cultural amb estatge provisional a l'adreça Diagonal, 319 bis)— té data del 20 de juny.

⁶⁴³ «Manifest a les dones», *LP*, 5-VII-1931 (v. VI.3, referència n. 13).

segona llar], com ho entenen els anglesos. A casa nostra, on no hi ha gaire vida social, aquesta part del nostre programa no serà pas la menys essencial ni la menys útil».⁶⁴⁴

El bateig oficial de la nova institució, el 15 d'octubre —materialitzat per la conferència «El nostre feminisme», pronunciada per Bertrana a l'Ateneu Barcelonès—, va significar l'inici de l'acció destinada a dur a terme aquest pla, per al desenvolupament del qual el LCB va comptar amb un ajut institucional que va permetre el desplegament d'un conjunt d'activitats entorn de diversos camps:⁶⁴⁵ política, dret, higiene, sociologia econòmica i moral, feminisme, art, literatura, gramàtica catalana, tall i confecció, decoració, parament de la llar, etc. Entre 1931 i 1936, i al costat de les vetllades teatrals, es van succeir els concerts, les conferències, els cursets, les tertúlies mensuals i, significativament tot i que de manera anecdòtica, els tes culturals; o els recitals de música i dansa, les visites educatives, les sessions cinematogràfiques, els homenatges i les exposicions (pictòriques, fotogràfiques i artesanals), les lectures públiques de textos inèdits per part d'escriptores i escriptors catalans i els comentaris literaris. A més de a la col·laboració de les intel·lectuals que en formaven part —com Arquimbau, Bertrana, Montoriol, Carratalà, Pi de Folch, Morales o Lewi—, el centre va recórrer a la d'un nombre considerable de personalitats (sobretot del món de la cultura, però també destacades en altres àmbits); entre aquestes, Clementina Arderiu, Anna Gavin i Carme Perarnau de Bruse, o autores estrangeres com la italiana Agnès Mauri i la dominicana Rosa Smester.⁶⁴⁶

Enmig d'aquesta actuació general, sobresurten dos aspectes, per raons diferents i descomptant la tasca en el camp dramàtic: la preocupació i l'interès per la condició femenina i l'impuls a la creació literària. Igual que en el cas del CFEB, la intervenció

⁶⁴⁴ Anna Murià, «L'obra social de dues escriptores. Carme Montoriol i Maria Teresa Vernet. I. Carme Monturiol i Puig, presidenta del "Lyceum Club"», *LR*, n. 150 (21-XI-1932), 11; el mot *home* apareix en negreta al text original.

⁶⁴⁵ La Generalitat els va concedir una subvenció de 2.500 pessetes que, sumada a les quotes de les associades, va suposar arribar al primer aniversari amb superàvit (v. Núria M. Oromí, «Dones catalanes. Una conversa amb Carme Montoriol, presidenta del Lyceum Club», *LR*, n. 157 (9-I-1933), 4). Per a la conferència de Bertrana, v. Barcia 2002.

⁶⁴⁶ Pel que fa als col·laboradors catalans o establerts a Barcelona, la llista inclou, per ordre alfabètic, Ignasi Agustí, Prudenci Bertrana, J. J. Bertrand, Pere Bosch Gimpera, Pere Coromines, Santiago Dexeus, Pere Domingo, Salvador Espriu, Joan Estelrich, Pompeu Fabra, J. Farran i Mayoral, J. V. Foix, Tomàs Garcés, Ventura Gassol, Domènec Guansé, Sebastià Juan Arbó, Miquel Llor, Emili Mira, Jaume Miravittles, Rafael Moragas, Lluís Nicolau d'Olwer, Andreu Nin, Joan Oliver, Josep Palau, Carles Pi i

concreta d'algunes figures va ser crucial en el darrer sentit; en especial, la de Carme Montoriol i la de Maria Carratalà.

El 12 d'abril de 1934, *La Humanitat* donava notícia d'una enquesta engegada pel LCB amb unes preguntes que mereixen atenció:

[...] Quina és la personalitat moral de la noia moderna, i quina importància atribuïu a aquells elements que contribueixen més o menys directament a formar-la: I. Autoritat i exemple dels pares. II. Educació i co-educació. III. El cinema, la literatura i el teatre. IV. L'esport. V. La vida de societat. VI. La noia al taller i al despatx. VII. Emancipació i llibertat. VIII. L'imperatiu sexual. IX. Conceptes de l'amor i de la maternitat. X. Respects de l'opinió pública. XI. Comprensió dels problemes socials. XII. Interpretació religiosa i filosòfica de la vida?⁶⁴⁷

El qüestionari contenia, en síntesi, els temes nuclears amb relació a la *nova dona* del moment, és a dir, respecte del «model cultural internacional amb una especificitat nacional corresponent a cada cas particular que formava part de l'imaginari col·lectiu i construïa un dispositiu simbòlic en la readaptació de les dones a entorns socio-polítics nous».⁶⁴⁸ A Catalunya, aquest model s'havia anat articulant a partir de finals del segle XIX, es va imposar progressivament en les primeres dècades del XX i es va consolidar, reformulat, en els anys trenta.⁶⁴⁹ Els seus trets principals quedaven perfectament determinats en l'enquesta del LCB: la identificació amb la joventut i la modernitat (no en va s'interrogava específicament sobre «la noia moderna»); la inquietud per la seva formació, que havia de ser integral (com evidenciava la llista d'elements en consideració), i la dilucidació dels factors essencials que intervenien en la seva caracterització i s'intersecaven en la seva personalitat (la família, l'educació, les arts de consum, l'esport, les relacions socials, el treball, el feminisme, la sexualitat, l'amor, la maternitat, l'actitud pública de què era objecte, la consciència cívica i política, la ideologia i les creences).⁶⁵⁰

Sunyer, Pau Romeva, Marià Rubió i Tudurí, Josep Sandiumenge, Josep M. de Sagarra, Antoni M. Sbert, Jaume Serra Hunter, Josep Lluís Sert, Carles Sindreu, Carles Soldevila, Joan Trigo i Joaquim Xirau.

⁶⁴⁷ «Noticiari», *LH*, 12-IV-1934; també s'anunciava, el mateix dia, a *La Veu*. Hi van respondre, a més d'autors com Josep M. López-Picó o Feliu Elias, Carme Perarnau de Bruse, Àngela Pitxot d'Arnau, Elionor Serrano, Anna Murià, Maria Parellada, Emília Raich i Maria Pi de Folch.

⁶⁴⁸ Nash 1988: 7, d'on s'ha extret també el concepte de *nova dona*.

⁶⁴⁹ Que la configuració del model tenia les arrels en els precedents que les dones esquerranes criticaven resulta evident, a banda de tot el que s'ha dit fins ara, a partir de l'exposició que fa Mary Nash (v. *ibid.*).

⁶⁵⁰ La bibliografia no literària vinculada d'una manera o una altra a la qüestió de la dona s'adreçava justament a aquest conjunt de preocupacions, i conforma un volum abassegador d'estudis i assajos que

L'enquesta, doncs, posava de manifest una clara consciència de gènere en el si de la institució que, pocs mesos després, va tenir una concreció rellevant en la creació d'Actuació Social Femenina (ASF). L'entitat es constituïa el juliol dins del LCB en qualitat d'ampliació de l'Assessoria de Sociologia, però «amb organització completament autònoma» i, com la matriu, «amb total independència política».⁶⁵¹ L'objectiu de la nova plataforma partia d'una percepció perfectament lúcida del moment de crisi (en el sentit positiu del mot) i era explícit: «crear un estat de consciència, polaritzar l'atenció de la nostra col·lectivitat femenina vers els problemes que l'interessen, suscitar la reflexió, les deliberacions entorn a conceptes i formes que l'afecten, fer que, en l'enderrocament de valors que la nostra societat realitza, la dona sigui l'element conscient, amb capacitat per a enfocar el pro i el contra de la nova taula de valors que es necessitarà».

Aquesta tasca de conscienciació era absolutament necessària davant allò que entenien com la preocupant desorientació del camp femení, i el pla per contrarestar-la consistia a estudiar i divulgar les lleis que l'afectaven; a proporcionar assessorament jurídic; a intentar intervenir en les comissions municipals de Política Social, Assistència, Vivendes, Inspecció d'Higiene i Cultura; a fer conferències sobre temes femenins (família, moral, llar, salari, feina domèstica, prostitució, etc.); a estendre el radi d'acció de l'entitat fora de Barcelona, i a coordinar-se amb organismes internacionals. També es pretenia treballar en contra de la prostitució reglamentada i a favor de la fundació de cooperatives populars femenines. La voluntat de posar a disposició de les dones aquest «organisme de defensa i orientació» a partir de l'octubre, tanmateix, no es va poder acomplir a causa dels esdeveniments històrics. L'única activitat d'ASF de què hi ha constància a la premsa, de fet, és la convocatòria d'un concurs literari el 1935.⁶⁵²

giraven entorn de la globalitat d'aquests aspectes o bé se centraven en algun/s. *L'etern femení*, de Llucietà Canyà, n'és la mostra més representativa entre la producció femenina catalana (v. I.3.2.5.2).

⁶⁵¹ «A les dones de Catalunya», *LH*, 10-VII-1934 (v. VI.3, referència n. 44). Signava aquesta declaració de principis —de la qual procedeixen totes les citacions següents, mentre no s'indiqui el contrari— el Comitè Organitzador, integrat per Maria Pi de Folch, Amanda Llebot, Rosa Montanyà, Núria M. Oromí, Enriqueta Montoro, Hilda Agostini i Maria Parellada.

⁶⁵² Segons el veredicte, publicat al març, un jurat compost per Carles Pi i Sunyer, Estanislau Ruiz i Ponsetti, Manuel Raventós, Carme Montoriol i Maria Pi de Folch concedia el tercer premi, dotat amb 300 pessetes, a *Suburbi*, de l'advocada Emília Raich i Solé (v. «Les Lletres. Noticiari», *LH*, 16-III-1935). No s'hi deia res del primer ni del segon premis (cosa que fa suposar que no es van concedir) i tampoc no hi ha cap indici que la iniciativa tingués continuïtat. No he localitzat cap informació sobre el

La reconducció de la tasca de l'ASF en una línia tan allunyada dels seus fins inicials, provocada pels fets d'Octubre i les seves conseqüències, entroncava amb l'activitat general del LCB, que a principis d'any havia dut a terme dues iniciatives paral·leles: el Concurs de Lectura de Contes, al gener, i el Concurs de Contes per a Infants, el 25 de febrer. L'organització dels tres certàmens remet a la intervenció de Carme Montoriol, que, en qualitat d'assessora de literatura de l'entitat al llarg de tota la seva existència (i a més d'assumir el protagonisme d'alguns actes concrets, com les conferències sobre Shakespeare i Dant, alguns recitals de poemes i el Curset de Gramàtica Catalana Superior iniciat el 15 de gener de 1934), s'encarregava de la planificació i materialització del programa de les lectures, ponències i tertúlies literàries que hi tenien lloc. En aquest sentit, li és directament atribuïble una dimensió important de la institució: el caràcter de plataforma de projecció literària i editorial. S'hi van donar a conèixer poesies, relats i textos molt sovint inèdits, en efecte, de diverses autores i autors, i el darrer trimestre de 1932, paral·lelament, el LCB publicava l'opuscle *Una visió femenina del moment present*, de Maria Pi de Folch, constituït per dues conferències fetes l'abril anterior a l'entitat.⁶⁵³ Tot plegat connota una clara política literària d'ajut, promoció i introducció de novetats que va reportar elogis nombrosos i equivalents als suscitats per les vetllades teatrals.

El LCB havia estat ben acollit des de la seva creació, encara que alguna veu va qualificar-lo de «reservat per a intel·lectuals».⁶⁵⁴ Al marge de les lloances i de les mostres d'entusiasme signades a la premsa per algunes col·laboradores, els diaris catalans van

text guanyador, però el títol, el lema (homònim), la professió de Raich i l'emmarcament de la convocatòria indiquen que es tractava d'un treball de caràcter social.

⁶⁵³ V. Maria Pi de Folch, *Una visió femenina del moment present* (Barcelona: Edicions Lyceum Club, 1932); v. també I.3.2.5.2. Pel que fa al primer aspecte, entre altres foren presentades, el 1932, *Nuku-Hiva i altres contes oceànics* (el recull posteriorment rebatejat *Peikea, princesa canibal*), d'Aurora Bertrana, i una obra de María Luz Morales (el títol de la qual no consta enlloc); el 1933, Morales va repetir lectura, Prudenci Bertrana va llegir una novel·la no publicada i Isolina Viladot, contes i fragments d'una producció novel·lística (que mai no es va editar), Miquel Llor va comentar fragments de *Laura a la ciutat dels sants* i Clementina Arderiu, Josep M. de Sagarra, la mateixa Montoriol i Carles Sindreu feren recitals poètics; el 1934, aquest darrer va repetir amb la narració «El gos sintètic» i amb el poema «Darrera el vidre», Sebastià Juan Arbó va presentar fragments d'una novel·la, Prudenci i Aurora Bertrana ho feren amb *L'illa perduda*, Salvador Espriu va llegir *Aspectes*; Tomàs Garcés, *Poesies (1922-1934)*; R. Surinyac Senties, *L'ala sensible ran de terra*, i Rosa Maria Arquimbau, *Adéu si te'n vas...* i *Cor lleuger*; el 1935, Sindreu una altra vegada, Ignasi Agustí, Arderiu i Garcés —també novament— recitaren poemes, Elvira Augusta Lewi va donar a conèixer *Un poeta i dues dones*; Joan Oliver, *Allò que tal vegada s'esdevingué*, i Montoriol, fragments de la seva traducció de *La Nit de Reis o el que vulgueu*.

anar informant i comentant periòdicament, i positivament, les actuacions de la institució a partir d'una visió concreta de la funció que podia dur a terme. Guillem Díaz-Plaja ja havia saludat l'entitat i la seva primera presidenta tot afirmant que aquesta necessitaria un suport important per contrarestar les falses actituds salvadores de les dones i destruir definitivament «el feminisme considerat com a trontollador espectacle per a convertir-lo en cosa quotidiana i normal».⁶⁵⁵ En aquest sentit, és interessant que, en l'acta pública de fundació, el LCB afirmés no aspirar «a ésser una societat més on les dones es reuneixen per a prendre una tassa de te, fullejar un magazine, sentir una petita conferència o un concert íntim, ni tampoc esdevenir un grup de dones amarades d'indignacions, poc o molt santes, que volen fer la guerra a l'home, reclamar tota mena de drets i llençar la flama abrandada del més ferotge feminisme»;⁶⁵⁶ és a dir, que es defensés una determinada idea del moviment. Alhora, però, s'hi declarava la voluntat de no «rivalitzar amb cap altra entitat, al contrari: aspira a ésser un factor més del gran producte femení, encara inèdit».⁶⁵⁷

La referència a aquest «gran producte femení», sobretot per la qualificació d'«inèdit», remet al projecte d'un feminisme diferent dins de la conjuntura política estrenada poc abans. No és casual que el LCB fos creat immediatament després de la proclamació de la República a l'estat espanyol i de la instauració del govern de Macià a Catalunya, ni que moltes de les seves membres fundadores s'haguessin vinculat d'una manera o una altra al CFEB, el qual feia dos anys i mig que duia a terme una actuació desmarcada (en el sentit que s'ha vist) entre les associacions femenines existents. De fet, l'explicitació de la intenció de no competir «amb cap altra entitat» fa pensar molt especialment en l'ens esportiu, ja que els dos centres compartien ideologia, finalitats culturals i mecanismes concrets per dur-les a terme (més enllà, és clar, de la diferència fonamental relativa a la dimensió esportiva). En realitat, l'experiència del CFEB fou essencial per a la materialització del LCB, com va explicar Carme Montoriol el 1933. L'escriptora recordava, amb una remissió novament inobliterable a la modernitat, que Bertrana, la inspiradora,

⁶⁵⁴ V. Montserrat Jordi, «Lyceum Club de Barcelona», *LR*, n. 87 (14-IX-1931), 8.

⁶⁵⁵ D. P. [Guillem Díaz-Plaja], «Sincopada a estones», *MI*, n. 142 (22-X-1931), 6.

⁶⁵⁶ «Manifest a les dones», art. cit.

⁶⁵⁷ *Ibid.*

[...] havia parlat sovint de la necessitat de fundar a Barcelona un Club on s'apleguessin les dones d'esperit ample i obert a tots els corrents generosos moderns. Però aquests desigs no haurien passat segurament d'aspiracions si l'atzar no hagués posat Aurora Bertrana en contacte amb Enriqueta Sèculi, aquest temperament vibrant i actiu, aquesta admirable organitzadora, aquesta voluntat sempre ferma en els seus propòsits.

Vegeu els mots d'Aurora Bertrana en la seva salutació presidencial del passat juny: "Quan a mi se'm va ocórrer formar aquesta societat, vaig parlar amb Enriqueta Sèculi. Recordo que li vaig dir: «La primera condició és que vostè en sigui». Si ella no hagués acceptat, jo sola no m'hi hauria pas vist amb cor i hauria desistit".

Al volt d'elles dues s'aplegaren de seguida unes dones coratjoses, totes elles amb el noble daler de contribuir amb llur esforç i treball personal a l'elevació de la nostra classe femenina.⁶⁵⁸

Que Bertrana s'adrecés a Enriqueta Sèculi, ànima del CFEB fins al gener de 1931, i la considerés imprescindible per a la realització del LCB és significatiu tant de la importància del personatge com de la línia de continuïtat i de proximitat que es marcava respecte de l'entitat creada el 1928. Totes dues coses resulten evidents en el fet que l'exsecretària del CFEB fou la primera a ocupar la Secretaria General del LCB i en la composició nominal de les seves fundadores i membres més actives, sovint lligades també a la LFCPL i, posteriorment, al FUFEC i a la UFFC.⁶⁵⁹

⁶⁵⁸ Núria M. Oromí, art. cit.

⁶⁵⁹ Bertrana, en efecte, havia conegut Sèculi mitjançant la seva col·laboració amb el CFEB a finals de 1930 (el 4 de novembre, i dins del cicle de conferències organitzades per la secretària en el marc de l'actuació cultural de l'entitat, havia parlat per a les associades sobre «El viatge educatiu i instructiu» a l'Ateneu Barcelonès); el programa havia comptat, també, amb Teresa Llaberia, Maria Teresa Gibert, Leonor Serrano de Xandri, Rosa Sensat, Maria Carratalà (col·laboradora, a més, d'algun concert el 1930), María Luz Morales (promotora, cal recordar-ho, de la RISE) i Maria Domènech (la presència simultània de la qual, atès el seu protagonisme en el feminisme precedent, és una prova de la interrelació d'espais que s'indicava amb anterioritat, cosa que connota la dependència de la lluita partidista amb relació a la contraposició política del període republicà). Serrano, Carratalà i Morales, significativament, foren cofundadores i responsables actives del LCB: Morales hi va ocupar la primera vicepresidència, Serrano s'hi va encarregar de l'Assessoria de Sociologia, i Carratalà, com s'ha dit, de la de Música. La intersecció de noms entre les dues entitats no acaba, però, aquí: Montoriol fou reclutada per Anna Murià, juntament amb Bertrana, per al jurat del Primer Concurs Literari Femení del CFEB, i la tardor de 1931 fou una de les ponents del Cicle de Conferències d'Orientació Social Femenina organitzat per la nova secretària; Maria Pi de Folch, vocal de la primera Junta Directiva del LCB i integrant de l'ASF, també era membre del CFEB i hi havia fet alguna conferència; Isolina Viladot, que hi va obtenir un premi literari el 1931 i n'hi obtindria un altre el 1932, fou bibliotecària del LCB; Montserrat Graner, una de les vocals, havia assistit a alguns dels actes organitzats pel CFEB (per exemple, l'exposició de dibuixos i pintures d'Assumpció Soler durant el primer trimestre de 1931); Amanda Llebot, una altra de les cofundadores, i també del Comitè Organitzador de l'ASF, havia estat premiada, igual que Viladot, en el Concurs Literari Femení de 1931; Anna Miret —vocal del LCB com Graner— era associada del CFEB i escrivia amb una certa regularitat en el *Portantiveu*; la doctora Carme Dfàz, assessora d'Higiene del LCB, el 1929 havia participat en el cicle de conferències del CFEB com a sòcia compromesa que n'era (va formar part de la Comissió Permanent d'Higiene i Sanitat), i havia col·laborat en el curs de Cultura Femenina de l'Acadèmia Miralles de Sabadell —on Sèculi

Les creadores i integrants d'aquests col·lectius eren les dones que, des de la perspectiva d'un projecte polític catalanista esquerrà, havien de configurar el contrapunt femení imprescindible, el *gran producte femení inèdit*. Quatre dies abans de la fundació oficial del LCB, Amanda Llebot declarava: «Les dones cultes comencen a unir-se, il·lusions i projectes van perdent llur vaguetat per esdevenir de dia en dia possibilitats concretes».⁶⁶⁰ Quan, a finals de 1931, Irene Polo va entrevistar diverses personalitats femenines per a *La Rambla* amb la intenció de recollir les seves opinions sobre les perspectives de 1932, definia aquest any com «el primer que estrena la República i que inicia una era nova per al nostre Feminisme»;⁶⁶¹ així mateix, feia una selecció d'interviuades que era indicativa de la rellevància assolida per les dues entitats en aquest sentit; de les cinc dones amb qui conversava, tres hi estaven vinculades amb responsabilitats de primer ordre (encara que les raons de la tria també tenien a veure, com a mínim en dos casos, amb altres aspectes): es tractava de Carme Cortès, esposa de l'alcalde de Barcelona i cofundadora del LCB; Teresa Torrens, presidenta del CFEB, i Aurora Bertrana, filla del guanyador del Premi Joan Crexells i presidenta del LCB; les altres dues entrevistades pertanyien al món artístic (l'actriu Margarida Xirgu i la cantant Mercè Plantada). Dos mesos i escaig abans, el setmanari ja havia publicat una entrevista a diverses dones amb motiu del debat entre Victoria Kent i Clara Campoamor que el sufragi femení havia provocat a les Corts, i en aquest cas les escollides havien estat Maria Carratalà, Rosa Maria Arquimbau, Maria Teresa Gibert, Anna Murià (secretària del CFEB, s'especificava), Margarida Xirgu, Maria Esther Cadefau, Leonor Serrano de Xandri i Aurora Bertrana, «les nostres dones més representatives d'entre la plèiade de jovenalla espiritual femenina que propaga l'ideari de Palestra, que treballa al Club Femení i d'Esports i que col·labora als nostres diaris i revistes [...]».⁶⁶² També eren majoritàriament membres, doncs, dels dos centres.

treballava— el primer trimestre de 1930; Enriqueta Montoro, de l'ASF, va ocupar la Secretaria i la Presidència del CFEB el 1934 i el 1935 respectivament; Maria Baldó, una de les vicepresidentes i presidentes del LCB, també va presidir el CFEB, justament després de Montoro; etc.

⁶⁶⁰ Amanda Llebot, «Les dones i la política», *LP*, 10-VI-1931.

⁶⁶¹ Irene Polo, «“Any nou, vida nova”. Ara va de debò. Com veuen algunes dones catalanes l'any 1932 el primer que estrena la República i que inicia una era nova per al nostre Feminisme», *LR*, n. 102 (28-XII-1932), 9.

⁶⁶² «Les nostres dones també opinen sobre el vot femení», *LR*, n. 91 (12-X-1931), 7.

El repàs de les publicacions periòdiques on van col·laborar les integrants del CFEB i del LCB —*La Rambla*, *La Humanitat*, *L'Opinió*, etc.— i la implicació simultània d'aquestes dones en altres entitats de signe igualment progressista connoten l'òrbita política en què se situaven i la manera com es va anar articulant aquesta xarxa femenina esquerrana. La LFCPL i el seu òrgan d'expressió periodística, als quals es troben lligats molts noms del CFEB i del LCB, en són un altre exemple.⁶⁶³ El cas més clar, però, és el del FUFEC.⁶⁶⁴ La llista de les institucions on es podien adquirir els tiquets per al vermut homenatge que el juny de 1934, quan ja ningú no parlava de la plataforma, es va dedicar a Anna Murià amb motiu de l'èxit de l'opuscle *La revolució moral*, no és sinó un signe superficial afegit de la innegable relació entre aquestes agrupacions femenines i l'òrbita política catalanista i esquerrana.⁶⁶⁵

⁶⁶³ L'entitat pacifista i defensora del vot femení estava formada per Montserrat Graner (LCB), Rafaela Ferro (CFEB), Maria Luz Morales (LCB), Regina Opisso, Maria Teresa Gibert (CFEB), Antònia Ferreras, Llorença Garcia de Riu, Josefina Garcia de Riu, Irene Prunera, Sara Gui, Berta Fisac, Concha Ponce de León, Victòria Van der Maelen i Maria L. de Cañellas, i *Evolució* va incloure col·laboracions, per ordre diacrònic, de Graner (la directora), Ferro, Opisso, Gibert, Aurora Bertrana (LCB), Amanda Llebot (CFEB, LCB), Magalí Mistral, Anna Maria Martínez Sagi (CFEB), Carme Mora Pons (CFEB), Maria Pi de Folch (CFEB, LCB), Pilar Blasco Ibáñez, Maria dels Àngels Solà, Marguerite Nolinski, Anna Miret (CFEB, LCB), Rosa Maria Oller, Rosa Maria Arquimbau (LCB), Maria Carratalà (LCB), Mercè Ros (LCB), Carme Montoriol (LCB) i Concepció Peña. Algunes de les que no es van integrar ni en el CFEB ni en el LCB, van col·laborar sovint amb l'un o l'altre; en són il·lustratius els casos de Regina Opisso i el primer (per al qual va fer de jurat en el Concurs Literari de 1932) o de Llorença Garcia i el segon (on va fer una conferència el 1934). La documentació pertanyent a aquestes entitats potser descobriria encara més vincles: no seria estrany que moltes de les dones que no sembla que en formessin part, perquè no hi van ocupar càrrecs directius (un element essencial per a l'aparició dels noms en les notes de premsa), en fossin associades.

⁶⁶⁴ Incorporo, al darrere de cada nom i al costat de les entitats, l'afiliació política corresponent quan l'he localitzada en els buidatges i/o a Ivern 1989, a fi que es visualitzi immediatament la interrelació. Com s'ha explicat, la crida per a l'estructuració de la iniciativa fou signada per Rosa Maria Arquimbau (LCB, ERC), Anna Murià (CFEB, ERC) —que també va col·laborar amb el LCB tot i no pertànyer-hi oficialment (v. Grifell 1992)—, Maria Dolors Soler (CFEB, ERC), Anna Maria Martínez Sagi (CFEB), Amanda Llebot (CFEB, LCB, AC), Maria Dolors Bargalló (ERC) i Núria Montserrat Oromí (LCB, ERC). Arquimbau, Bargalló, Murià, Oromí i Teresina Isern (AC) van integrar la Comissió Organitzadora de l'assemblea constitutiva, en la qual es votà el Comitè Central. Arquimbau en fou elegida presidenta; Àngela Graupera (ERC), vicepresidenta primera; Murià, vicepresidenta segona; Bargalló, secretària; Enriqueta Montoro (CFEB, LCB), vicesecretària; Oromí, tesorera, i Llebot, comptadora. Angelina Colubret (ERC), Maria Pi de Folch (CFEB, LCB, Unió Socialista de Catalunya), Enriqueta Sèculi (CFEB, LCB), Elvira Serret (ERC), Aurora Bertrana (LCB), Isolina Viladot (CFEB, LCB), Montserrat Graner (LCB, LFCPL) i Martínez Sagi (CFEB) es van presentar a l'elecció però no van obtenir vots suficients per ocupar cap càrrec. El FUFEC va rebre, a més, les adhesions de Carme Montoriol (LCB), Maria Carratalà (LCB, AC), Pepeta Coll (CFEB), Maria Parellada (LCB, Acció Republicana), Maria Dolors Soler (CFEB, ERC), Maria Lluïsa Queralt (LCB, ERC), Reis Bertral (ERC), Pilar Samsó (CFEB), etc. (v. VI.3, referència n. 24).

⁶⁶⁵ Els tiquets es venien a la Llibreria Catalònia (responsable de l'edició del text); les redaccions de *L'Opinió*, *La Rambla* i *La Humanitat*; el Casal Federal del Guinardó; els casals d'Esquerra Estat Català dels districtes I, IV i VII; l'Ateneu Obrer Republicà; el Casal Català de Corts Catalanes, 462; Centre i

Mai no es va arribar, tanmateix, al vincle oficial. La preeminència de la consciència de gènere i dels objectius socioculturals va derivar en una ferma actitud en aquest sentit. Maria Carratalà l'explicava en el discurs que va pronunciar amb motiu de la commemoració del segon aniversari del LCB, el 1933, en resposta al desig recurrentment manifestat per l'alcalde de Barcelona que el centre «seguís una orientació política determinada o sigui de partit»;⁶⁶⁶ la presidenta entrant hi declarava que «això significaria la transformació total de la nostra entitat o la seva desaparició», ja que un dels seus principis era el respecte per la llibertat individual dins de la pluralitat de les doctrines democràtiques. L'agrupació havia estat creada, hi argumentava,

[...] perquè les dones aprenguessin a tenir idees pròpies; a formar-se un criteri propi sobre totes les coses i no acceptar idees imposades. I en aquestes qüestions, el criteri de la Junta de Lyceum Club serà tan respectable com el de cada una de les sòcies.

Doncs bé, senyors; la part reaccionària ha vist en nosaltres un greu perill, i valent-se de falsedats i calúmnies (jo n'he tingut entre les mans algunes proves), ha posat en guàrdia contra nosaltres, les dones que participen de les seves idees.

Temem que aquestes dones que només tenen les idees que els han estat imposades puguin rebre de nosaltres una miqueta de llum que les deixondeixi de les foscos on les tenen sumides, i que aquestes dones s'apartessin d'ells.

Això que és perfectament comprensible venint com ve de la part reaccionària, ja no ho és tant quan són els homes demòcrates i republicans que ens retreuen la nostra independència.

Joventut, i els estatges del CFEB i del LCB. Moltes d'aquestes dones esquerranes van coincidir també — juntament amb algunes de “les altres” — en les seccions femenines d'entitats catalanistes d'abast general, com l'APEC i Palestra. Foren de la primera Maria d'Abadal, Maria Baldó, Dolors Baltà de Maseras, Josefina Bayona de Cortès, Glòria Bulbena de Sales, Llucietta Canyà, Clotilde Cirici i Pellicer, Carme Cortès d'Aiguader, Margarida Delclòs, Maria Domènec, Roser Espona de Rahola, Esperança Figueres i Bassols, Maria Emília Furnó, Maria Guarro i Cases, Montserrat Guinart, Palmira Jaquetti, Amanda Llebot, Otilia Masroig i Fontserè, Maria del Carme Nicolau, Maria Perpinyà, Montserrat Sastre i Carbonell, Enriqueta Sèculi, Rosa Sensat, Maria Teresa Vernet, Celestina Vigneaux i Corominas, Dolors Xampeny, etc. La Secció Femenina de la segona fou integrada, entre altres, per Assumpció Batista i Roca, Concepció Batista i Roca, Madrona Batlle, Carmina Bertran, Mercè Bertran, Maria Esther Cadefau, Mercè Casagran de Girona, Ramona Casas, Anna Coll i Alentorn, Josepa Coll i Alentorn, Carme Espinosa, Rosa Ferrer Torrents, Carme Garriga, Maria Teresa Gibert, Matilde Govern, Rosa Godó d'Ortínez, Concepció Jacques, Maria Malats, Elvira Maragall, Concepció Masramon, Mercè Masramon, Maria Mercè i Turró, Matilde Monell, Maria Novell, Maria Planas i Cabot, Assumpció Puig i Argemí, Neus Rafel i Salvat, Valentina Renart, Francesca Riera i Sala, Dolors Riera i Sala, Concepció Roig i Soler, Mercè Ros i Soler, Montserrat Sadurní, Montserrat Sastrem, Enriqueta Sèculi, Anna Serra de Ribas, Concepció Solà, Montserrat Soler, Nativitat Soler, Paulina Vallverdú, Josefina Viader, Carme Vilà i Joaquina Vinyals.

⁶⁶⁶ Maria Carratalà, «Una bella tasca. Les directrius del Lyceum Club», *LO*, 25-VI-1933; també en procedeixen les dues citacions següents. En una conferència del març de 1932, el batlle havia afirmat que «cal superar aquestes preocupacions de la divisió dels sexes que encara veig que persisteixen en vosaltres. [...] Un club de dones, conferències per a dones, una política per a dones, no té sentit en recta democràcia i igualtat perfecta; la seva persistència no palesa més que una *tossuderia a mantenir un caire pintoresc i anecdòtic*» («La dona i la política. Conferència del Dr. Jaume Aiguader i Miró, donada a la tribuna de l'Ateneu Polytechnicum, per encàrrec del Lyceum Club», *LO*, 23-III-1932; la cursiva és meva).

Jo, personalment, no he cregut mai que les dones en adquirir independència de criteri, s'apartessin dels ideals democràtics i republicans, sinó tot el contrari; la dona indecisa i coaccionada fins avui, en esdevenir conscient com a dona i com a ciutadana s'afirmarà en aquests ideals.

Les institucions culturals com el CFEB i el LCB, el fragment n'és un testimoni, no podien mantenir-se al marge de la realitat extremadament polititzada del país. Tampoc no ho pretenien i, no obstant això, aspiraven a mantenir una certa distància que els permetés dur a terme l'obra sociocultural per a la qual s'havien constituït. Aquesta posició, sense deslliurar-les de patir els efectes dels avatars de la vida política (perquè les afectaven en la mateixa mesura que a la resta de projectes catalanistes i liberals), els va possibilitar una existència més sòlida i dilatada que a les agrupacions d'adscripció declarada, per bé que no necessàriament partidista.

Mentre el CFEB i el LCB van anar desenvolupant la seva tasca (amb més o menys vicissituds), la LFCPL i el FUFEC van tenir pitjor fortuna. Les darreres notícies relatives a la primera, el butlletí de la qual havia deixat de publicar-se poc abans, són de principis de 1932 i es refereixen a la celebració de l'Assemblea pro Desarmament Universal, el 17 de gener, al Palau de Projeccions de Barcelona.⁶⁶⁷ A l'agost i al setembre van aparèixer les últimes informacions sobre el segon, en les quals es constataren, precisament, les dificultats de tots els ordres amb què topava, en part per l'oposició d'alguns prohoms que enteïen que col·lectius d'aquesta mena debilitaven els partits.⁶⁶⁸ Amb motiu de les eleccions al Parlament català, celebrades al novembre, les militants d'esquerra es van veure obligades a prioritzar les faccions polítiques. I aquesta fou, de fet, l'opció que es va imposar. El gener de 1934 (després dels comicis generals de la tardor anterior, en què les dones van votar per primera vegada) signaven un nou manifest en defensa de la República i en contra de les maniobres de les dretes; però ja no ho feien nominalment, com el 1931, sinó en representació de partits específics,

⁶⁶⁷ Hi van participar Aurora Bertrana, Maria Cañellas, Antònia Ferreras, Rafaela Ferro, Maria Teresa Gibert, Montserrat Graner, Carme Montoriol, María Luz Morales, Anna Murià, Regina Opisso, Llibertat Ròdenas, Enriqueta Sèculi i Leonor Vil·la, i sembla que l'acte fou força accidentat: les oradores van ser interrompudes pels avalots provocats per un sector dels assistents (v. «Les dones intervenen... Les dones actuen. El míting pacifista d'ahir al Palau de Projeccions», *LR*, n. 105 (18-I-1932), 7.

⁶⁶⁸ Es tracta de notes aparegudes a la «Secció femenina» de *L'Opinió* el 28 d'agost i el 18 de setembre de 1932.

propugnant l'afiliació i demanant el vot per a «les candidatures que representin la dignificació de les idees esquerranes a Catalunya».⁶⁶⁹

El mateix 1934, l'esperit d'unió femenina —i internacional— que havia presidit la LFCPL va tenir una revifalla momentània, novament fallida, en la UFFC i la publicació quinzenal *Bondat-Bonté*, apareguda al juny.⁶⁷⁰ Des d'aquest espai, Montserrat Graner va insistir, cal recordar-ho, en la necessitat que les dones agermanessin esforços per sobre d'ideologies concretes; al marge de l'acció política subsidiària en les seccions femenines, i a més de la RISE o d'entitats culturals menors, però, només van mantenir-se el LCB i el CFEB. Com havia passat amb els esdeveniments polítics que s'havien succeït entre finals dels anys vint i 1934, els fets d'Octubre, de manera immediata, i la insurrecció feixista, després, van tenir un pes de primer ordre en el períple de les entitats de i per a dones. Tanmateix, altres factors van incidir en la circumstància que ni tan sols les que foren les dues primeres entitats de la cultura femenina de preguerra acabessin d'assolir els fins per als quals havien estat concebudes.

3.2.4.3. *L'avantguarda femenina moderna: la confrontació relativa amb els precedents i l'èxit limitat dels fruits d'una determinada consciència de gènere*

L'assimilació a un projecte nacional concret i l'oposició a l'organització dretana, per si mateixes, no acaben d'explicar la creació d'aquests centres ni l'actuació que van dur a terme. La consciència sociocultural i genèrica de les inspiradores i dirigents

⁶⁶⁹ «Un manifest a les dones d'esquerra», *LO*, 12-I-1934 (v. VI.3, referència n. 42). Firmaven Carme Ballester de Duran, Maria Dolors Bargalló, Adelina de Collell, Teresa Montagut, Anna Murià i Carme Vila per ERC; Rosalia Garriga i Maria Enrica Montoro (Enriqueta Montoro) pel Partit Radical Federal Democràtic; Maria Parellada i Maria Ferrer Claver per Acció Republicana; Maria Lluïsa Cortès d'Esteve i Maria Lluïsa d'Ametlla per AC; Angela Graupera i Angelina Palomes per la Unió Socialista de Catalunya, i Hilda Agostini (una de les fundadores d'ASF dins del LCB), Rosa Herrero i Meravelles Juan pel Partit Republicà Radical Socialista Català.

⁶⁷⁰ Un cop més, les col·laboradores catalanes eren figures vinculades al LCB o al CFEB; es tractava, ara, d'Aurora Bertrana; Rosa Montanyà, afiliada a UDC (la Secció Femenina de la qual s'havia oposat a la tramesa extracatalana de la petició d'efectivitat immediata del sufragi femení que, el maig de 1932, havien redactat diverses entitats femenines per iniciativa de Carme Karr) i membre del Comitè Organitzador de l'ASF del LCB, per al qual havia actuat com a conferenciant el novembre de 1933 dins del cicle d'orientació política de l'entitat, i Anna Murià, a qui s'encarregava la secció «Els Esports» com a membre i exdirigent del CFEB i activista femenina destacada. La premsa no proporciona cap dada sobre l'organització mateix, i no em consta que sortís cap exemplar de *Bondat-Bonté* després del n. 1.

principals (fruit i exponent, cal insistir-hi, de la nova realitat de la condició femenina, innegablement impulsada per la conjuntura històrica i els interessos individuals) en constitueix l'eix i la clau. Fou aquesta consciència —tan política com la que es va manifestar en la militància de partit— allò que va conduir les escriptores i professionals de diferents camps al compromís públic, d'una naturalesa o una altra, en benefici de l'elevació del nivell educatiu de les dones i de la seva capacitat com a subjectes. No pas, però, des del no-res, sinó a partir de la tradició feminista anterior (per més que se'n desmarquessin). I també, molt especialment, en el marc general de la implicació amb el propi temps que es reclamava a la intel·lectualitat.

Amb precedents immediats il·lustres en les primeres dècades del nou-cents i en el tombant de segle, aquesta darrera qüestió fou objecte de debat i controvèrsia permanent a l'Europa i a la Catalunya de l'època.⁶⁷¹ L'actualitat que havia pres amb la Primera Guerra Mundial no s'havia de perdre en els anys vint —*La trahison des clercs* (1927), de Julien Benda, amb l'enrenou que va provocar, n'és un bon testimoni—,⁶⁷² i s'havia d'accentuar amb la progressiva bipolarització entre feixisme i comunisme del món occidental en els trenta; al nostre país, va tenir una materialització molt específica amb la Dictadura de Primo de Rivera, i l'extrema politització de la societat republicana i la guerra, lògicament, la van intensificar.⁶⁷³ En el cas de les dones, va augmentar un sentit de la responsabilitat, percebut com a ineludible per les intel·lectuals, que s'havia començat a manifestar a les acaballes del règim militar i en la transició que hi va seguir.

L'abril de 1930, Anna Murià es plantejava el tema de la política femenina en uns termes indicadors de diverses coses; ho feia poc després de la Campanya pro Amnistia en què ella mateixa havia participat i que Llucieta Canyà, entre altres, havia promogut des

⁶⁷¹ V., per exemple, Lluís Montanyà, «Pels Estats Units d'Europa. L'aportació dels intel·lectuals», *LP*, 5-II-1929; Rafael Tasis i Marca, «G. K. C. contra G. B. S. Els intel·lectuals i el govern del món», *MI*, n. 252 (30-XI-1933), 3; Margarida Nelken [Margarita Nelken], «Política i literatura», *LH*, 1-XII-1933, i Manuel Brunet, «La literatura i la vida», *LVC*, 19-VII-1935. Per a una consideració panoràmica del sentit i de les materialitzacions de la interrelació entre cultura catalana i compromís intel·lectual en la quarta dècada del segle XX, v. Castellanos 2002b.

⁶⁷² V. Gaziel [Agustí Calvet], «Una traición denunciada. Cultura i política», *La Vanguardia*, 3-II-1928.

⁶⁷³ Josep Sol, el 1936, escrivia per exemple: «Mai, d'ençà de la Revolució Francesa, els escriptors no s'havien interessat tant per la política com ara» (Josep Sol, «Revolució literària i futur de la literatura. Problemes del nostre temps», *LH*, 10-VII-1936). V. també Balaguer 1998.

de *La Veu* (a propòsit d'unes preguntes adreçades a les dones amb l'objectiu de demostrar a l'element masculí «que no estem tan adormides com sembla»):⁶⁷⁴

És hora que les dones entrem al camp de la política, l'únic que a la nostra terra no han trepitjat encara peus femenins. Sens dubte, és hora ja. Mes... Déu meu, i que és difícil d'encertar una entrada escaient!

Després de sis anys de forçós eclipse de la política, els homes es posen de nou a la brega; van guiats per llurs capitostos, antics homes de govern i amb talent, seny, experiència i prestigi.

Nosaltres... qui tenim que ens senyali el camí? Les dones de talent i experiència, les nostres mares intel·lectuals, mai s'han ocupat de política ni volen saber-ne res. Si demanem als cabdills dels homes que ens vulguin entre llurs seguidors, es riuran de nosaltres. I no obstant, les que som del segle vint tenim desigs de conquerir nous espais per a la dona; no podem restar en el silenci...

Una dona ha recollit en sa veu els anhels de totes les catalanes i ha alçat la bandera de la política femenina. És entre la joventut la més jove. En lloc de l'experiència assenyada de persona madura té els entusiasmes, les febres, l'idealisme, la vigoria, l'apassionament, les ambicions, l'impulsió i la gosadia dels vint anys. És la Llucieta Canyà.

El moviment polític femení havia de sortir, per força, de la joventut. És difícil que les dones que han viscut ja tota una vida lluny dels afers polítics, es decideixin a intervenir-hi.

Llucieta Canyà és la representació més completa de la joventut femenina de Catalunya. L'acceptem per cap.

Ja tenim qui ens guia. Ja marxem. Mes... Déu meu, i que és difícil d'encertar una entrada escaient! Pensem en l'efecte que pot produir una legió de noies —molt sorollosa, això sí!— capitanejada per una donzellea amb figura de nina bonica... Si els nostres actes no són de pes! Llucieta Canyà té un gran talent mes, en els seus pocs anys, corre el perill de què l'apassionament la faci errar-se.

No dic pas tot això per desanimar. Ben al contrari, jo vull encendre l'entusiasme en tots els cors femenins. Però [...] què sabem dels afers públics nosaltres, que, massa joves per haver pogut presenciar conscientment les bregues polítiques d'abans de la suspensió de sis anys, sols podem instruir-nos per la lectura? Tinguem en compte aquesta nostra inexperiència, deficiència de coneixements i manca de preparació, puix poden ocasionar-nos el fracàs [...].⁶⁷⁵

La convicció profunda sobre la inajornable intervenció política de la dona i la lúcida percepció de la problemàtica que l'afectava (patinada d'un cert complex d'inferioritat d'arrel patriarcal) s'acompanyaven, no pas gratuïtament, de dos elements desmarcadors que reforçaven l'exclusió explícita de les «mares intel·lectuals», tot i el seu mestratge, en la batalla per a la qual havien de cedir el protagonisme a les seves hereves —les modernes, les joves «del segle XX» que havien de «conquerir nous espais per a la dona».

La modernitat, equiparada a joventut i feminitat vistent (no en va es reconeixia com a capdavantera una dona amb «figura de nina bonica»), agermanava les personalitats

⁶⁷⁴ Llucieta Canyà, «Una crida...!», *LVC*, 15-II-1930 [vespre].

que, vinculades a cercles polítics i culturals diversos, es diferenciaven de les predecessores del seu gènere per fer-se un lloc específic a primera línia de la nova realitat. La dialèctica s'establia així, inicialment, sobretot en termes generacionals (amb la relativitat en la qual s'ha incidit); mentre que després, a mesura que el posicionament específic de cada dona s'anés definint en el marc general del joc de partits de la República, el factor ideològic s'hi havia de sumar per decantar la balança. Anna Murià difícilment podria haver fet una afirmació de l'estil de «Llucieta Canyà és la representació més completa de la joventut femenina de Catalunya» a partir de 1931; en aquests instants, tanmateix, totes dues treballaven en comú per la seva condició des del convenciment de constituir una nova generació.⁶⁷⁶

La necessitat de guiatge que Murià subratllava amb relació a la tasca que calia fer és el segon aspecte a destacar. Realista respecte de les mancances de la majoria de la població femenina per raons històriques, i persuadida de la funció social que havia d'exercir la intel·lectualitat (cosa que ella mateixa va dur a la pràctica en esferes diferents), la feina en aquesta direcció va caracteritzar la trajectòria de l'escriptora. En una mostra d'honestedat i de sentit de col·lectivitat poc freqüents, sovint va cedir el protagonisme d'una actuació formativa de la qual era artífex i motor a figures amb més prestigi o que considerava més preparades que ella, com il·lustra la seva intervenció al CFEB al costat de Maria Teresa Vernet.⁶⁷⁷ L'acció cultural que hi va desenvolupar exposa molt bé la base genèrica d'unes inquietuds socials i d'una consciència cultural que, alhora que s'entrecruaven amb el seu catalanisme i amb la seva vocació literària, la van convertir en una de les veus destacades de l'articulació d'una estratègia de grup focalitzada en la condició femenina i destinada a crear un moviment cultural diferenciat que, simultàniament al fet de proporcionar un espai específic a les seves integrants, revertís en la capacitació general del sector, en l'«educació de la dona moderna, per tal

⁶⁷⁵ Roser Català [Anna Murià], «Les dones en la política», *LDC*, n. 238 (25-IV-1930) [5].

⁶⁷⁶ La interrelació entre gènere i política, com insinuava en un altre moment (v. nota 637), sempre fou complexa, i resulta impossible etiquetar unívocament cadascuna de les individualitats sense caure en la simplificació. L'esquema essencial de posicions i d'ubicació en el mapa de l'època, necessari per a la comprensió, s'ha usat com a estricte mecanisme operatiu; un estudi amb profunditat hauria d'ampliar-lo, matisar-lo, etc.

⁶⁷⁷ V. Real 1998a: 83-84.

que aquesta sàpiga viure dignament la vida dels nostres temps i per tal que, millorant ella, millori la societat en general».⁶⁷⁸

Aquest objectiu explica, entre altres coses, l'activitat destinada a l'orientació lectora que Anna Murià va dur a terme des de la premsa, els articles programàtics que hi va publicar i els cursets i conferències que o bé va fer ella mateixa o bé va organitzar.⁶⁷⁹ En aquest sentit, són especialment interessants alguns dels seus textos periodístics centrats en escriptores catalanes —signe, en si mateixos, de l'estratègia esmentada—, entre els quals destaca el que va dedicar a Montoriol i Vernet. Dividit en dues parts, constituïa una unió significativa de les dues entitats que representaven (precisament a finals de 1932) i una expressió diàfana de la concepció que l'autora tenia del paper que, en qualitat d'intel·lectuals, les seves companyes i ella eren cridades a exercir:

Tenim a Catalunya dues dones, dues primeres figures de la literatura femenina, que ajunten sàviament llur activitat purament intel·lectual amb una altra activitat de portes enfora, dedicada als consemblants, d'organització i de vida social, on tant es necessiten les intel·ligències cultivades i de la qual els intel·lectuals purs són tan propensos a fugir-ne. Per això trobem més meritori l'esforç dels que ho fan, majorment dels que es lliuren a obres populars, perquè reconeixem el sacrifici que els costa deixar llur recés d'estudi, de treball abstracte, de pensament i d'inspiració, per a esbandir l'esperit en mig de la multitud.

Aquestes dues dones són Carme Montoriol, que lluita pel millorament de la dona des del seu lloc de presidenta de Lyceum Club, i Maria Teresa Vernet, que treballa, com a presidenta del Departament d'Actuació Social del Club Femení i d'Esports, per a enlairar les joventuts femenines al nivell que requereix el progrés de la humanitat.⁶⁸⁰

L'èmfasi simultani de la condició sexual i de lletraferides de les dues autores, compromeses en una tasca en què la reportera també estava profundament implicada, no era casual. És una mostra evident de la interacció de vocació creativa i consciència de gènere, que en el cas de Murià, com en el de moltes de les seves coetànies, «es va manifestar en la seva estimació constant dels valors literaris femenins, en la seva actuació sociopolítica i en la seva obra en el període de preguerra».⁶⁸¹ Resulta comprensible, així, que en l'entrevista a Vernet, només començar, Murià n'enllacés la producció artística i l'acció en el CFEB per configurar, tot seguit, una imatge concreta de la novel·lista que

⁶⁷⁸ Anna Murià, «Dificultats», *PCFEB*, n. 11 (març 1931) [1].

⁶⁷⁹ Remeto novament, per il·lustrar l'afirmació, al cas del CFEB (v. Real 1998a: 64-65, 68-69 i 72-74).

⁶⁸⁰ Anna Murià, «L'obra social de dues escriptores. Carme Montoriol i Maria Teresa Vernet. I. Carme Montoriol i Puig, presidenta del "Lyceum Club"», art. cit. (parcialment reproduït a Real 1998a: 19).

⁶⁸¹ Real 1998a: 20.

desmentia la impressió aparent que aquesta produïa, i que insistia en la modernitat definitòria de la nova intel·lectualitat femenina de què totes dues formaven part:

Aquell qui coneix l'obra literària de Maria Teresa Vernet, fruit òptim del pensament modern, endevina en ella el treball d'un esperit dels nostres dies amb una visió àmplia i generosa de la vida...

Quan per primera vegada veiérem, en carn i ossos, la persona de Maria Teresa Vernet, sofrírem una sorpresa indescriptible, i fins dubtàvem de la seva autenticitat. Perquè, a primera vista, hom no sap veure en aquella figura de noia feta a l'antiga, cap senyal de l'esperit modern que vessa en els capítols de les novel·les i en les pàgines de versos.

Esperem una estona, però, i la veu de Maria Teresa treurà del fons de la indumentària de sagristia —ni artifici, ni coqueteria, ni exhibició— la veritable Maria Teresa Vernet que coneguérem en els llibres.

[...] En aquest "hall" hem conegut i hem escoltat llargament la nostra novel·lista. En aquest "hall", alguna tarda de festa l'hem sentida cantar i l'hem vista assajar danses plàstiques!

Maria Teresa Vernet és jove, malgrat els seus vestits i el seu pentinat de sagristia. I en l'ambient del Club Femení, on es treballa cantant i s'estudia sense perdre la rialla, embrunida pel sol de la platja, tota activitat i tota afecte, alt pensament i cor acollidor, s'hi troba ben enquadrada.⁶⁸²

S'anava articulant i promovent, d'aquesta manera, un nucli intel·lectual diferenciat que dirigia les noves actuacions femenines, l'aspiració de les quals era arribar al conjunt social amb uns objectius molt concrets. La contingència de comptar amb unes personalitats capdavanteres per assolir el millorament del col·lectiu i impulsar-ne la participació cívica, fos en la línia política que fos, va ser explicitada per diverses veus (no únicament de dona) i potenciada en contextos prou diferents. L'octubre de 1932, poc abans dels dos articles de Murià, F. B. Torres escrivia el següent, per exemple, a propòsit de la creació de la Secció Femenina de l'Associació Catalanista de Terrassa:

[...] Si avui la dona de Catalunya manca, encara, de la més elemental educació política, tenim en canvi, el tipus de dona intel·lectualment preparada sobre la base d'una sòlida cultura, oberta als nous horitzons que els temps presents assenyalen. Aquesta dona, forjada per la moderna generació [...] haurà de constituir necessàriament l'avantguarda de les dones de Catalunya que vénen a compartir, amb els homes, la tasca política constructiva del nostre poble.

Aquesta dona nova, amb un bagatge de coneixements i cultura superiors, haurà d'exercir la seva influència en la incorporació femenina a les activitats de la política.⁶⁸³

⁶⁸² Anna Murià, «L'obra social de dues escriptores. II. Maria Teresa Vernet, presidenta del Departament d'Actuació Social del C. F. i d'E. La seva joventut, la seva lluita i el seu art», *LR*, n. 155 (24-XII-1932), 13. El que li demanava en primer lloc, també significativament, era el seu concepte de la dona moderna.

⁶⁸³ F. B. Torres, «La Secció Femenina de l'Associació Catalanista», *ED*, 29-X-1932.

Els «nous horitzons» del present requerien, en efecte, uns caps visibles que en formulessin les fites, hi posessin uns mitjans concrets en un marc de pensament definit i assumissin l'encapçalament de les realitzacions pràctiques. I no només en la política (encara que aquesta ho impregnés tot), sinó en el conjunt dels espais socials i culturals externs a la militància de partit. Per bé que aquesta determinava les concrecions específiques de cada sector en convergència amb uns interessos ideològics i electorals provats, la preocupació general de la intel·lectualitat femenina pel propi gènere va marcar l'acció d'una àmplia avantguarda políticament heterogènia, conjuntament abanderada sota el signe de la modernitat i ocasionalment enfrontada que, ni unida ni en oposició, no va acabar d'aconseguir allò que es proposava.

El poc temps amb què aquestes dones van comptar (a causa de la insurrecció militar de 1936 i, sobretot, de la derrota de 1939) i la conseqüent no superació de l'estadi inicial del procés de canvi en la ideologia conformadora de la construcció cultural del sexe; la inexperiència en uns camps que tot just els havien obert les portes; la interferència de la situació política global, i la conflictivitat permanent a tots els nivells durant l'etapa republicana, van determinar la relativitat d'un èxit als quals la victòria dels feixistes va posar un punt final que no seria revocable fins molts anys més tard, en un context completament diferent i amb altres protagonistes. Fins que el resultat de la confrontació bèl·lica no va imposar el silenci i les pautes genèriques del règim franquista, prou conegudes, totes les possibilitats eren encara, tanmateix, factibles.

Dins d'aquestes possibilitats, es plantejaven algunes disjuntives rellevants en el que havia de ser la tasca de l'avantguarda femenina, plenament configurada a principis de 1933. Maria Teresa Gibert ho constatava al mes de gener: «En la nostra terra no podem desconèixer que hi ha un nucli femení intel·lectual nodrit i interessant; no reconèixer-ho seria negar una cosa evident, i a més una injustícia que faríem a moltes de les nostres companyes que han assolit èxits remarcables en la novel·la, el periodisme i la conferència, a part de moltes altres activitats socials, model d'organització i filles d'un esforç nobilíssim. No».⁶⁸⁴ Alhora, però, escrivia:

⁶⁸⁴ Maria-Teresa Gibert, «La dona, militant polític», *LH*, 17-I-1933. L'octubre anterior, Margarita Nelken afirmava que les catalanes eren les dones més preparades de l'estat i que s'acaraven amb el futur sense prejudicis (v. Mª Teresa Gibert, «Una conversa amb Margarida Nelken», *LR*, n. 144 (17-X-1932), 5). Temps després, no obstant això, les havia de criticar durament, cosa que evidencia la dialèctica subjacent en la retòrica feminista (v. notes 637 i 676).

La dona militant perfecta tindrà de comportar-se sempre, amb lògica conseqüència, i els seus actes i els seus escrits respondran i seran ressò dels principis i postulats del partit on militi i no per un afany particularista i de personal intel·lectualisme descuidarà l'acció proselitista per a esmerçar les activitats en llocs que el partit necessita en elucubracions molt interessants potser, però inadequades i fora de lloc.

[...] Volem dir que l'activitat política de la dona que s'emmarca en la disciplina d'un partit polític ha de subjectar-se de manera conscient a aquesta disciplina i a part de l'obra cultural que pugui dur a terme amb l'ajuda de la seva superior cultura, la dona que senti vocació política, cosa que avui ha esdevingut per gràcia de la República una cosa legítima i natural, ha de propugnar en tots els moments i en totes les ocasions pel seu partit i per les coses que li afectin, perquè aquesta vocació és tan noble en l'home com en la dona quan esdevenen militants dintre d'una mateixa obligació i d'una mateixa responsabilitat.

I aquesta és la primera i gran tasca que hem de fer les dones d'Esquerra Republicana de Catalunya: incitar i fomentar l'esperit de les nostres militants en tot el que enforteixi les dues essencials condicions: disciplina i convicció.

S'han de tenir en compte els valors intel·lectuals, però, ai! de nosaltres si negligim la labor de proselitisme i d'organització que els intel·lectuals a casa nostra no han fet mai ni els escauria.

Un partit com el nostre s'ha de nodrir en la massa i de la seva consciència col·lectiva n'ha d'extreure les realitzacions i la seva substància.

Si ara que comencem no fem de la dona una militant perfecta i no hi veiem en ella, políticament, el nostre igual, serà un error que el dia de demà podríem penedir-nos, i francament, seria una llàstima perquè la culpa només seria nostra.⁶⁸⁵

L'articulista propugnava el compromís amb un partit (i, doncs, la militància política, explícitament amb ERC) per sobre de qualsevol altra cosa; tot i defensar la unió femenina a favor de la cultura,⁶⁸⁶ el propugnava fins i tot en el cas de la intel·lectualitat.⁶⁸⁷ L'opció va determinar la trajectòria de moltes de les que van subscriure aquesta escala de prioritats. L'actuació en el camp de la cultura estricta (el treball dins d'entitats no polítiques, la creació literària, etc.) i, de retruc, l'acció femenina en general en foren afectades. Aquesta no va ser la raó, però, que les iniciatives no acabessin d'arrelar en el conjunt social, és a dir, que no esdevinguessin realment populars

⁶⁸⁵ Maria-Teresa Gibert, art. cit.

⁶⁸⁶ V. Maria Teresa Gibert, «Salut, companyes!», *FO*, n. 1 (16-I-1932) [13], i ídem, «Què volem fer?», *LH*, 10-I-1933.

⁶⁸⁷ Gibert, a més de posicionar-se en aquest sentit, molt probablement estava fent una crítica velada al comentari «Passat, present i esdevenidor», de Rosa Maria Arquimbau —companya seva de militància, i amb qui mantenia una certa rivalitat, la qual havia generat algunes bromes (v., per exemple, «Mirador indiscret. Feminisme», *MI*, n. 192 (6-X-1932), 1)—; Arquimbau, que havia publicat aquest article a la «Pàgina femenina» de *L'Opinió* el 14 de gener de 1933, afirmava, d'una banda, la desigualtat de la moral que s'aplicava a l'home i a la dona i, de l'altra, l'agror i la injustícia del present. Malgrat que no n'he localitzat cap evidència, la conjunció de les friccions entre les dues autores amb la proximitat cronològica dels dos textos, les referències explícites, en el de Gibert, a la intel·lectualitat femenina (de la qual Arquimbau formava part) i les plataformes en què van aparèixer —del partit i, doncs, que la col·laboradora de *La Campana de Gràcia* devia llegir— hi apunten directament.

i que no modifiquessin amb profunditat ni la realitat de la condició de la dona (que avançava pel seu compte) ni la mentalitat general. A més de les causes històriques, els motius es troben en la confluència complexa de la idiosincràsia dels centres, la pervivència dels valors de gènere tradicionals i l'extracció social de la majoria de les seves integrants, o si més no dels seus quadres directius —dones, amb poques excepcions, de classe mitjana-alta que tenien ja una certa formació i disposaven de temps perquè no estaven subjectes a una jornada laboral ni s'havien de dedicar a les tasques domèstiques—. Ni tan sols el CFEB, en el programa del qual les treballadores eren un objectiu explícit des dels inicis, i que va agombolar tant un espectre social més divers com una extensió demogràfica i geogràfica quantitativa, se'n va acabar de sortir, tot i l'etapa d'esplendor que va viure entre 1931 i 1933.⁶⁸⁸ L'exemple més clar, però, és el LCB.

Integrat per un col·lectiu de dones «gairebé totes de professió intel·lectual»,⁶⁸⁹ i malgrat haver estat ben acollit i haver manifestat un interès «en grau superlatiu per les coses de la cultura i del nostre poble», les fites del centre no foren socialment percebudes de manera clara, i alguns sectors en van minimitzar pejorativament l'essència. Maria Carratalà se'n queixava de manera explícita a mitjan 1933, en assumir la Presidència del LCB; i es disposava a eradicar públicament els dubtes que persistien després de dos anys d'activitat:

Vull respondre a aquella pregunta que molts han formulat, alguns en veu alta, d'altres mentalment: ¿Quina és la finalitat de Lyceum Club?; d'altres, concretant més llur pensament han dit: ¿Quina obra social pretén fer Lyceum Club? I d'altres ja no pregunten sinó que ens defineixen despectivament, i diuen: Són unes senyores que es reuneixen per prendre te i per escoltar música: Total, res.

I sàpiguen, senyores i senyors, que Lyceum Club ha estat fundat per fer obra eminentment social. I la fa.

Però l'obra social que fa Lyceum Club no és gaire espectacular: no eixuguem llàgrimes dels qui sofreixen, no donem pa als afamats, ni curem els malalts.

Si la nostra obra és social no és pas una obra de beneficència.

⁶⁸⁸ V. Real 1998a: 22-25. Ja el febrer de 1930, Enriqueta Sèculi indicava que el baix nombre d'associades era resultat del pes de la tutela familiar masculina —amb la dependència econòmica corresponent fins i tot en el cas de les dones que guanyaven un sou—, de la falta d'hores lliures de moltes dones, de la mala fama amb què determinats sectors havien envoltat el centre (massa modern per a molta gent) i de les dificultats individuals d'adaptació a un col·lectiu (v. Enriqueta Sèculi, «Club Femení i d'Esports de Barcelona. Balanç d'un any d'actuació», *LR*, n. 3 (24-II-1930), 8); la xifra màxima d'associades que hi va arribar a haver (unes mil cinc-cents) no era, realment, excessiva.

⁶⁸⁹ V. V. [Vicenç Verni], «El Sr. Ossorio i Gallardo vindrà a Barcelona a donar tres conferències al Lyceum Club. El que ens diu la seva Presidenta senyora Baldó de Torres», *LH*, 20-III-1936; la citació següent també hi pertany.

[...] Ara que, amb l'adveniment de la República, vivim en un règim de democràcia; que tots els homes han esdevingut ciutadans amb els mateixos drets i deures; que l'oprimit d'ahir, el malalt, el vell i l'infant estan protegits per l'Estat, la fundació d'entitats com aquelles [que es formaven per a proporcionar un millorament material a la classe oprimida] és completament inútil. Tothom, home o dona, que es senti cridat a intervenir en l'obra social, a activar-la, a engrandir-la, ho farà molt millor des d'un partit polític, intervenint en la cosa pública.

[...] A Lyceum Club s'han fet cursets, i segurament se'n faran d'altres sobre diferents especialitats; però tampoc no és aquesta la principal finalitat de Lyceum Club.

El projecte dels nostres governants en matèria d'ensenyament és d'una tal amplitud, que tota acció isolada esdevindrà d'ací poc temps, sobrera, inútil.

Quina és, doncs, la finalitat de Lyceum Club?

La finalitat de Lyceum Club és crear un ambient, que pel sol fet d'existir (aquest ambient), elevi el nivell de la vida intel·lectual i de la vida política de Catalunya.

A Catalunya existeix un divorci evident manifest, entre els més purs valors espirituals i el poble; en dir poble, hi sobreentenc l'estament burgès i menestral.

L'ambient social de Catalunya no és pas el que correspon a la seva ambició. [...]

Manca a Catalunya: novel·lística, teatre, premsa intel·lectual i artística; per manca d'ambient [...] Catalunya no té fesomia espiritual. [...] [Ja fa temps que m'he adonat que Catalunya tenia els homes que necessitava; el que falta és l'ambient perquè llur obra pugui prosperar.

[...] I per crear un ambient heus ací el que cal: Sensibilitat per a copsar les valors espirituals del moment present. Lyceum Club ha obert les seves portes a intel·lectuals, polítics, erudits i artistes; trobaran a Lyceum Club un ambient de comprensió que estenen-se fora de la nostra entitat, farà que ja no se sentin isolats; que llur obra tingui aquell prolongament necessari per a deixar la seva empremta en la vida espiritual de Catalunya.

[...] Qui sap si Lyceum Club serà el bell somni d'unes dones catalanes o bé serà una realitat.⁶⁹⁰

Malgrat les fites, els èxits i el ressò de la institució —que a partir del 15 de gener de 1936 va comptar, fins i tot, amb un espai setmanal de trenta minuts a Ràdio Barcelona—, el seu abast i incidència en la formació i conscienciació de les dones foren reduïts. La connexió amb la massa de les barcelonines, amb aquella «dona del poble» a qui volien, si més no en els inicis, treure de la ignorància, mai no es va produir; probablement, al costat dels aspectes indicats, pel canvi de rumb (o, si es vol, per la concreció modificada de la intenció primigènia) que l'exposició de Carratalà il·lustra. Aurora Bertrana, des d'aquest punt de vista, va recollir almenys una part de la veritat en els seus records sobre l'experiència:

Moltes dones militaven ja en partits polítics, d'altres s'ocupaven de qüestions socials. A les aules de la Universitat, un nombre considerable d'alumnes femenines estudiava lleis, medicina, farmàcia, química, física, filosofia i lletres... Però totes aquestes estudiantes pertanyien a la classe burgesa o menestrala i ningú no semblava preocupar-se de procurar una certa cultura a les noies treballadores i a les auxiliars domèstiques. Se'm va ficar al cap fundar una mena d'Universitat Obrera

⁶⁹⁰ Maria Carratalà, art. cit.

Femenina. El meu projecte era reunir un cert nombre de dones intel·lectualment ben preparades, les quals s'havien d'encarregar d'instruir, naturalment de franc, les dones de la classe treballadora que ho desitgessin. [...] El que jo volia —potser forassenyadament— era interessar directament les noies de tallers i de fàbriques i procurar, a aquelles que s'hi interessessin, el goig de cultivar poc o molt l'esperit. [...]

Vaig començar a parlar-ne a algunes de les dones que coneixia i que tenien prou instrucció i capacitat per a la tasca que jo somiava a encomanar-nos. Potser no les recordaré totes, però sí algunes de les que escoltaven el meu projecte amb simpatia: Maria Pi de Folch, Carme Montoriol, Enriqueta Sèculi, Maria Carratalà, Isolina Viladot, Montserrat Graner... Després se n'hi van afegir d'altres. Però cap de nosaltres no tenia diners per a tirar endavant aquest projecte d'Universitat Obrera Femenina.

En vaig parlar a Ventura Gassol, conseller de Cultura de la Generalitat; a Jaume Aguadé, alcalde de Barcelona; a Josep M. Roviralta, home de grans entusiasmes i moltes possibilitats financeres... Tots m'escoltaven amb interès, em prometien ajut, però desitjaven conèixer el projecte degudament madurat, i per això em calia la col·laboració d'algunes de les dones que s'havien compromès a secundar-me.

D'acord amb elles vam llogar un despatx [...]. Hi vam celebrar la primera reunió que podriem anomenar "de constitució". Vam decidir pagar una quantitat mensual cada una de les associades i donar un nom a la societat. A la sortida de la "primera reunió" ja vaig veure ben clar el fracàs del meu projecte. Cap d'aquelles dones, d'altra banda intel·ligents i més aviat d'idees avançades, encara que *totalment burgeses per tradició i per educació*, no semblaven haver comprès el que jo em proposava. I, amb gran sorpresa meua i profunds dubtes sobre la meua capacitat d'imposar-me, va resultar que la societat duria el poc obrerista nom de Lyceum Club. ¿Què es podia esperar de profit per a la classe treballadora femenina, d'un grup de dones que s'aplegava sota el nom de Lyceum Club? Potser en el moment de constituir-lo i de ser-ne nomenada presidenta, jo tenia encara l'esperança d'evitar el fracàs i tirar endavant allò que m'havia proposat. Aviat vaig haver de desenganyar-me. El Lyceum Club no seria mai una Universitat Obrera Femenina. Seria el que el seu nom indicava: "un club". [...]

Les dirigents del Lyceum Club endegaven l'agrupació femenina a gust de la majoria de les sòcies. Cada una d'elles en un moment oportú podia lluir les seves habilitats particulars: musicals, poètiques, sociològiques, amb un èxit assegurat perquè les aplaudidores d'avui serien les aplaudides de demà. Així, lliurada a una mena d'amable "tertúlia intel·lectual recreativa", les sòcies del Lyceum Club anaven prosperant pel camí que aparentment satisfesia tothom menys a mi. Jo lamentava que aquell grup de dones realment capacitades per a dur a terme la tasca que jo els hauria assenyalat, s'accontentessin d'aquelles activitats recreativo-culturals d'un caire migradament social, tan poc assequible a la dona del poble que era el que a mi, únicament, m'interessava.⁶⁹¹

El LCB no es va fer, en efecte, assequible o interessant per a la gran majoria de dones (una aspiració que Amanda Llebot feia explícita poc després de la fundació a partir del referent madrileny, que comptava amb més d'un miler d'associades).⁶⁹² Ara bé, com a mínim al principi va mantenir la línia originalment establerta. En el primer any d'existència, Maria Pi de Folch va elaborar el projecte d'una escola primària superior per

⁶⁹¹ Bertrana 1973: 754-755 i 757; la cursiva és meua.

⁶⁹² V. Amanda Llebot, «Lyceum Club», LP, 12-IX-1931.

a dones i el d'una escola d'adultes, que foren presentats a la Comissió de Cultura de la Generalitat i de l'Ajuntament; diverses membres del centre van conferenciar en associacions de treballadors, per exemple, a l'Avenç Obrer de Sant Andreu,⁶⁹³ i es va elaborar «una cartilla d'higiene general, i en particular femenina» per ser «profusament repartida als centres obrers».⁶⁹⁴ Amb vista al segon curs, l'entitat va trametre un complet programa de conferències a tots els municipis catalans, i quan la mateixa Llebot exposava els plans de la institució i afirmava la seva il·lusió d'esdevenir un Ateneu Barcelonès femení «que fos el recer de totes les dones cultes de Catalunya»,⁶⁹⁵ no perdia de vista la dimensió social complementària: «voldriem també que, annex al nostre Ateneu, funcionessin a totes les barriades escoles d'arts i oficis femenins, escoles modernes on la dona adquirís els coneixements que li calen per a fer front a la vida i ésser útil als seus semblants, des de saber guisar un senzill arròs i cosir uns pedaços als coneixements amb què cal preparar-la perquè pugui exercir dignament en els llocs més alts i de més responsabilitat del govern del nostre poble».

Ja el juny de 1932, no obstant això, es constata que «Lyceum Club interessa a la gent humil, encara que malauradament no tant com desitjaríem».⁶⁹⁶ A principis de 1933, Pi de Folch havia de defensar públicament el LCB en contra de les opinions de tres dones a qui l'ens no atreia en absolut (una noia esportiva afiliada a un partit polític, una jove casada que es dedicava a la llar i d'una amiga que hi trobava a faltar l'obra social).⁶⁹⁷

En el sopar commemoratiu del tercer aniversari, el 1934, Carratalà va tornar a explicar una significació que un «bon nombre de dones no han sabut copsar encara»,⁶⁹⁸ contràriament, deia, als «homes intel·ligents», els quals, segons ella, l'havien compresa immediatament. És clar que l'observació anava dirigida a l'element masculí assistent a l'acte en representació de les institucions que hi havien donat suport: la presidenta l'agraïa explícitament al conseller de Cultura, i Ventura Gassol en ratificava la

⁶⁹³ V. ídem, «Activitats femenines. Lyceum Club de Barcelona», *LP*, 28-VI-1932.

⁶⁹⁴ Ídem, «L'activitat del Lyceum Club de Barcelona», *LP*, 5-VII-1932.

⁶⁹⁵ *Ibid.*; la citació que segueix correspon a la mateixa referència.

⁶⁹⁶ Ídem, «Activitats femenines. Lyceum Club de Barcelona», art. cit.

⁶⁹⁷ V. Maria Pi de Folc [Maria Pi de Folch], «Sociabilitat femenina», *LO*, 4-II-1933.

⁶⁹⁸ «El sopar del III Aniversari de Lyceum Club», *LH*, 23-VI-1934 (també per a les citacions següents).

continuïtat, en el discurs corresponent, atesa «la simpatia» amb què l'obra del centre era vista «per la Generalitat de Catalunya, per part de la qual no ha de mancar-li mai el suport i escalf necessaris». No va poder, però, complir la promesa: els fets d'Octubre i les seves conseqüències ho van impedir.

El problema de l'abast social potser s'hauria arribat a resoldre si la història no hi hagués anat en contra, perquè després dels esdeveniments de la tardor de 1934 es va produir una parada reflexiva que va modificar actituds i va obrir noves perspectives. Aquest fou el cas, per exemple, de Maria Teresa Gibert respecte de la intel·lectualitat femenina, il·luminador de la possible conjuminació dels recursos de les dones de partit amb les capacitats intel·lectuals de les integrants d'entitats com el LCB. El desembre d'aquell any, fent referència a la tasca de les militants d'esquerres dins del marc de les faccions polítiques, Gibert valorava que «l'actuació social de la dona [...] no ha estat ni massa clara ni massa definida en la seva posició [...], no s'ha fet ni tasca de conjunt ni cap obra positiva eminentment femenina» i declarava:

Sobrerament existeixen nuclis, agrupaments i individualitats femenines prou intel·ligents i prou interessants per a traçar una obra de conjunt que assenyali unes normes, que tingui unes finalitats, que marqui posicions, que a no dubtar, i si en l'obra es posen l'interès i els sentiments, no deixarà defraudades llurs impulsadores.

[...] Ni poden restar a casa en situació de “disponibles” aquelles dones la vàlua de les quals pot ésser veritablement esperança i prometença per a la gran obra feminista que cal realitzar, ni tampoc pot deixar d'interessar la mobilització que caldrà fer, a la gran massa femenina inconscient del tot de la seva condició social “de fet”.

És hora de meditació.

Potser l'amor propi, mal conseller sempre, alguna vegada ha traduït amb els nostres actes les seves imposicions; cal deixar de banda l'amor propi, quan es tracti d'obres de conjunt que poden resultar de positives conseqüències. En altres moments la desmesurada ambició o la intriga de “sala i alcova” ha desvirtuat o ha mantingut actituds inversemblants. Ni en uns casos ni en els altres, s'ha mantingut dignament el guardó dels postulats sustentats.

Ahir, ja ha passat; avui, meditem per a treballar demà.

De les tasques d'ahir, de l'obra realitzada, de la poquíssima obra realitzada per aquests nuclis femenins mantinguts com un apèndix [...] en els cercles polítics, poca cosa en restarà. Cal fer fornada nova i preparar-nos per a treballar, demanant la col·laboració d'aquella dona germana nostra, moderna, intel·lectual, independent, que tindrà una nova idea del món i de les coses. Que socialment no serà un paràsit, sinó que voldrà coadjuvar en l'obra del seu millorament social.

[...] De vegades es fa necessari repassar les equivocacions sofertes perquè així hom pugui esmenar-les, i d'equivocacions en tenim tots. Això vol dir que mai no és tard per a esmenar una conducta, ni tal vegada per a canviar de criteri, sobretot tenint en compte que gairebé, per no dir sempre, ens ha guiat la més bona intenció.

No hi ha dubte que la unió fa la força, i és amb aquest pensament que m'adreço a la dona anònima en el fons de la qual viu, encara que potser molt colgat per les

cendres del desencís, el caliu de l'esperança, per demanar-li la seva col·laboració quan sigui arribat el moment.⁶⁹⁹

«El moment», políticament, va arribar amb la victòria del Front Popular el febrer de 1936; ja no hi hauria temps, però, per a la reorganització i la praxi relaxades. Les condicions de les circumstàncies bel·licorevolucionàries van determinar molt aviat totes les actuacions públiques de les dones (com les no exclusivament femenines), que mai no van recuperar la normalitat a causa del resultat de la guerra. A partir del 19 de juliol, en plena coherència amb l'etapa anterior, moltes van treballar en el bàndol republicà.⁷⁰⁰ Malauradament, el 1939 va anihilar totes aquelles «il·lusions i projectes» que esmentava Amanda Llebot el 1931, els quals tot just havien començat a cristal·litzar. La reducció d'aquests desitjos i idees a un petit cercle que tenia, en el fons, ben poca cosa a veure amb el conjunt de la societat femenina evidencia, tanmateix, la distància existent entre el pensament i les estratègies de les intel·lectuals, d'una banda, i les necessitats o les demandes de la gran massa del sector al qual es dirigien en especial, de l'altra.

Entre els mèrits de les seves actuacions, innegables, hi ha l'obertura de camins fins aleshores inèdits, connotació i aportació simultànies respecte del procés de transformació profunda que afectava la condició de la dona. Una sèrie de professionals i escriptores, unides en les plataformes articulades per dur a terme els seus projectes politicoculturals, es van desmarcar com a capdavanteres del que havia de ser la nova dona catalana. Foren, així, continuadores interessades d'una tradició específicament femenina, la qual reformulaven des de nous paràmetres amb el somni d'estar bastint el que havia de ser un món diferent —un món que havia d'integrar la totalitat de la població femenina en igualtat de condicions respecte dels homes i que, en la fase inicial que l'alçament feixista va impedir de superar, només va esdevenir en un cert sentit, com a avantguarda que n'eren, el seu—. Van tenir i procurar-se, com a dones, més facilitats que en cap altra època anterior, però això no va excloure les dificultats, els fracassos ni els problemes. En el marc d'una crisi completa de valors que tenia unes concrecions particulars ben complexes en les modificacions polítiques, socials i culturals de l'estatus femení, la prosa —i molt especialment la novel·la— va canalitzar, més que cap altra de

⁶⁹⁹ Maria Teresa Gibert, «Ahir? Avui? Demà!», *LR*, n. 277 (3-XII-1934), 3.

⁷⁰⁰ N'és una bona mostra la revista femenina *Companya*, on van col·laborar, entre altres, Maria Baldó, Dolors Bargalló, Aurora Bertrana, la mateixa Gibert, Carme Montoriol, Anna Murià, Maria Pi de Folch, Francesca Prat, Mercè Rodoreda, Maria Teresa Vernet i Isolina Viladot (v. Campillo 1994: 356-357).

les diverses dimensions de l'activitat d'aquestes intel·lectuals, la representació d'uns esculls que ni elles mateixes foren capaces d'esquivar. Almenys, no del tot.

3.2.5. Apunts sobre la prosa. La promoció d'«una pila d'escriptores noves» i la competència cultural

El setembre de 1928, Domènec Guansé escrivia que «en poc temps s'han revelat una pila d'escriptores noves a Catalunya».⁷⁰¹ L'afirmació no feia sinó constatar allò que començava a convertir-se en un tòpic recurrent sota diferents fórmules: l'existència d'aquella «plèiade nombrosa i admirable» a què Carme Montoriol s'havia incorporat amb la versió dels sonets shakespearians el març anterior, d'aquell «brillantíssim esto» del qual Llucieta Canyà seria considerada precursora temps després. En altres moments del mateix any, el crític ja havia ressaltat l'increment de la presència activa de les dones en el món de les arts i de les lletres.⁷⁰² Ara es referia, implícitament, a la projecció recent de les figures de Vernet, Trepal, Saavedra, Carratalà, Perpinyà i altres, però pensava de manera especial en aquelles que es dedicaven a la prosa: no en va centrava el seu article en Aurora Bertrana, «un nou estel en el nostre firmament literari».⁷⁰³

A partir d'aquests instants, Guansé havia de prestar una atenció més considerable a aquesta modalitat escrita. I no seria l'únic a fer-ho, entre altres raons perquè la creació en prosa acaparava el protagonisme del moment. Armand Obiols ho havia consignat poc abans, en un text que val la pena llegir detingudament:

L'estiu d'aquest any no assenyala una lògica minva del nostre moviment editorial, sinó una inesperada frondositat. Les col·leccions es multipliquen, els llibres se succeeixen amb una velocitat si no vertiginosa almenys francament accelerada, els nostres egregis publiquen amb una certa normalitat, els més joves es perfilen, una host complicada d'autors estrangers espera tanda amb impaciència. Estem, talment, en una d'aquelles primaveres súbites, detonants, que esclaten en alguns països l'endemà mateix de la neu i del glaç.

⁷⁰¹ Domènec Guansé, «Una nova escriptora», *LN*, 3-IX-1928.

⁷⁰² El febrer anterior, per exemple, va dedicar un article a Blanca Selva, «una de les tres o quatre dones més interessants de Catalunya. ¡I això que els nostres artistes femenins comencen a formar una bella i nodrida constel·lació sobre la nostra terra!» (idem, «Blanca Selva», *LN*, 4-II-1928; v. nota 506 per al nom que s'amagava darrere de l'antropònim català).

⁷⁰³ Ídem, «Una nova escriptora», art. cit. (d'on també procedeixen les citacions següents).

Però el que cal remarcar és que tota aquesta agitació literària gravita no sobre la poesia sinó sobre la prosa i potser més pròpiament sobre el punt central de la prosa: la novel·la. Fa quatre o cinc anys, quan es provocà la batalla al voltant de la nostra novel·la, fou possible acusar els nostres escriptors de polaritzar d'una manera massa decisiva llurs activitats vers la lírica. D'aleshores ençà és possible que no hagi aparegut cap novel·la relativament genial; però les vocacions més decidides que avui il·lustren a casa nostra el gènere famós han nat, o almenys s'han revelat, després d'aquella polèmica. Si aleshores es podia parlar d'una por a la novel·la, avui es pot parlar, benauradament, d'una por a la poesia. Les activitats dels nostres escriptors són polaritzades, en termes generals, en un altre sentit. És l'etern moviment pendular de les coses.

¡Benvinguts siguin els novel·listes, els d'aquí i els de fora, els grans i els petits i els menors! El nostre país dóna massa la sensació d'ésser una contrada aproximadament feliç. I cal imposar-li una mica de drama. Josep Carner ha escrit aquests darrers temps unes paraules que han fet certa fortuna: "cal que traiem —venia a dir— almenys per transposició artística, les nostres vides del folklore". Si la novel·la ha de produir aquests simples resultats, tan mediocrement meravellosos, potser no val la pena d'invocar-ne l'adveniment d'una manera massa oficial. Perquè el que cal que li demanem és el que hom pot demanar-li en tots els indrets: la influència. Avui els novel·listes, que fa uns centenars d'anys escrivien amb l'ambició declarada i simple de servir "*pour le plaisir*", són els homes que fan donar al món les voltes més reeixides. Han substituït bravament els pensadors i els filòsofs. Informen en el sentit més estricte i més verge del mot, els homes, susciten llurs problemes, els imposen models insinuants camuflats d'una manera que els fa irresistibles. I l'home, que és essencialment camaleònic, els imita amb una dolça inconsciència.

Les contingències especials de la nostra situació fan intolerable el nostre arcadisme. [...] Un estol de novel·listes pot remoure aquesta aigua adormida, tornar-la estrepitosa, projectar-hi al damunt les ombres dels ocells tràgics. En aquest món les unes coses neixen de les altres. Evidentment, el gimnasta que cultiva el braç no ha d'emprar el gest rítmic, numeral, per a brandar, agressiu o defensiu, un atuell aferrable amb un fi més característicament pràctic. El que cal és que les infinites cordes que animen la part immaterial dels homes, decorosament treballades pels problemes que neguen la felicitat immòbil, puguin, un dia o altre, estrebar-los vers aquella zona una mica indeterminada que el mot heroisme cobreix. Caldria que la novel·la fos la barra fixa del nostre gimnàs ètic, rígida invitació al giravolt inútil davant de les coses concretament escometedores. Poseu —per completar la metàfora, que ja no cal insinuar que és indispensable— davant del tramvia.⁷⁰⁴

La influència social que l'autor reclamava a la novel·la no és un aspecte a menystenir amb relació a l'interès per les noves escriptores (encara que ell no hi fes una referència directa), sobretot si es tenen en compte la rellevància de la condició de la dona en l'època i la importància del públic femení.

El gènere narratiu per excel·lència, tanmateix, no fou l'únic àmbit prosístic, i sovint tampoc el primer, a què es dedicaren. Si ho van acabar fent, fou perquè la Catalunya de preguerra, com les altres nacions europees, vivia «de ple en un període de

⁷⁰⁴ A. O. [Armand Obiols [Joan Prat]], «Contra la felicitat», *LP*, 24-VI-1928.

novel·la». ⁷⁰⁵ Considerant que «els destins del gènere anaven lligats, segons els intel·lectuals de l'època, a preocupacions molt més generals sobre el funcionament d'una cultura», ⁷⁰⁶ totes aquelles contribucions que s'hi fessin, o els valors potencials que s'hi detectessin, mereixien una consideració especial. En el cas de les autores hi havia la motivació suplementària del fet que eren dones i que, en incorporar-se al camp literariocultural, esdevenien un exponent rellevant de normalització i europeïtzació. Promocionar-les prenia una lògica clara, amb ple sentit, en el panorama de la novel·lística i en el context cultural de finals dels anys vint i principis dels trenta.

3.2.5.1. *La creació: novel·la, narrativa breu i prosa*

L'actualitat, el prestigi renovat i la centralitat cultural que van caracteritzar la novel·la a partir de la represa iniciada el 1925, en combinació amb la importància qualitativa de la tradició femenina preexistent i coetània i amb la popularitat i possibilitats formatives del gènere, expliquen l'opció per aquesta modalitat literària de diverses escriptores noves. Iniciades en la literatura dins d'un període en què «a casa nostra s'està donant la batalla de la novel·la» i en què «no hi ha literat que no vulgui fer-ne una o unes quantes»; ⁷⁰⁷ en què l'agència creativa femenina obria in comptables portes per la proximitat genèrica a un sector fonamental del mercat que en llegia fidelment; en què la personalitat de Caterina Albert brillava com a valor novel·lístic de primer ordre, i en què el consum de les dones proporcionava una via educativa d'una eficàcia més que provada a causa de la dimensió social de la narrativa i els efectes que ja demostrava tenir

⁷⁰⁵ Octavi Saltor, «Cinc novel·listes i un premi. Carles Soldevila», *ED*, 27-XII-1929. En un dels primers capítols del seu estudi sobre la novel·la i el públic a Anglaterra, Queenie D. Leavis escrivia això poc temps després: «It has been calculated by an enterprising journalist that 'more than 200,000,000 words of new fiction are published every month'. Though a good deal of this appears in the form of stories in the 900 magazines, still there is a steady spate of novels. Whereas publishers now lose money over poetry, novels are notoriously their chief source of profit. [...] [N]ovel-reading is now largely a drug habit [...]» (Q. D. Leavis, *Fiction and the reading public* (Londres: Chatto and Windus, 1932), 31).

⁷⁰⁶ Casacuberta 1995: 21. V. també II.2.2.1.

⁷⁰⁷ Rossend Llates, «Aspectes generals de la literatura catalana. La novel·la», *LP*, 28-XI-1929.

(negatiu en el cas de la literatura rosa), no resulta estrany que hi dirigissin la seva mirada —amb diferent fortuna i grau de dedicació— autores diverses.⁷⁰⁸

Les més destacades foren, per ordre d'estrena editorial en el gènere, Maria Teresa Vernet, Carme Montoriol, Mercè Rodoreda, Rosa Maria Arquimbau, Anna Murià, Elvira Augusta Lewi i Aurora Bertrana, que globalment van produir gairebé dues desenes de novel·les, diversos reculls de narracions, dos llibres inscrits en el gènere dels viatges i una obra adscribible als relats literaris d'experiències viscudes. Però també n'hi va haver d'altres. El quadre següent resumeix el conjunt.⁷⁰⁹

VOLUMS DE NARRATIVA I PROSA LITERÀRIA DE LES AUTORES DE PREGUERRA

ANY	TÍTOL	AUTORA	MODALITAT
1926	<i>Maria Dolors</i>	M. T. Vernet	Novel·la curta (sentimental)
1927	<i>Amor silenciosa</i>	M. T. Vernet	Novel·la (psicològica)
1928	<i>Tres contes breus</i>	R. M. Arquimbau	Conte
	<i>Eulàlia</i>	M. T. Vernet	Novel·la (psicològica)
1929	<i>Albades tràgiques*</i>	Mercè Rovira	Novel·la
1930	<i>La dona dels ulls que parlaven*</i>	R. M. Arquimbau	Conte
	<i>Paradisos oceànics</i>	A. Bertrana	Prosa literària
	<i>El camí reprès</i>	M. T. Vernet	Novel·la (psicològica)
	<i>El perill</i>	M. T. Vernet	Novel·la curta (psicològica)
	<i>L'esflorament d'una il·lusió</i>	M. Verger	Novel·la curta (sentimental)
1931	<i>Presó oberta</i>	M. T. Vernet	Novel·la (psicològica)
1932	<i>Teresa o la vida amorosa d'una dona</i>	C. Montoriol	Novel·la (psicològica)
	<i>Sóc una dona honrada?</i>	M. Rodoreda	Novel·la (psicològica)
1933	<i>Al marge</i>	R. M. Arquimbau	Novel·la curta (psicològica)
	<i>Joana Mas</i>	A. Murià	Novel·la (psicològica)
	<i>Final i preludi</i>	M. T. Vernet	Novel·la (psicològica)

⁷⁰⁸ Val a dir que, en ocasions, no es va passar del projecte, com il·lustra la figura de Canyà. L'abril de 1935, l'autora explicava que tenia alguns llibres en preparació, els quals era possible que apareguessin «en un curt espai de temps»: *Experiment de casada* (que havia de ser «una novel·la molt atrevida») i el recull de contes *Parada d'encants* (v. F.-V.-M., «La Festa del Llibre. Parlant amb Llucieta Canyà», *LH*, 21-IV-1935); mai, que em consti, no van arribar a publicar-se. Altres escriptores van conrear el gènere en espanyol (per exemple, Consol Garcia, substituïda de Murià en la Secretaria del CFEB).

⁷⁰⁹ S'hi han inclòs les obres publicades durant la guerra (després d'una divisió interna marcada per una línia discontinua, i amb un cos de lletra més petit que les diferencia) perquè, tot i extralimitar el període d'estudi, es troben directament vinculades a l'etapa prebèl·lica, que constitueix el moment de redacció de les narracions en més d'un cas (com el d'*Aloma*, de Rodoreda, o *La peixera*, de Murià). Un asterisc indica que el llibre no ha estat localitzat però, segons la premsa, fou publicat; dos asteriscs, que no es va arribar a editar. Pel que fa a la modalitat, s'especifica en general; quan es tracta de novel·les, s'inclou el subgènere entre parèntesis si se n'ha pogut fer la lectura (en una classificació esquemàtica que només pretén aportar-ne una descripció global). L'ordre intern és diacrònic, excepte per als relats sentimentals i les novel·les no localitzades (situades al final per la seva importància menor o per la manca de dades).

	<i>El jurament de Ferran</i> <i>L'encis blau</i> <i>L'hora d'en Lluís</i> [Títol desconegut]**	C. Busquets J. Solsona J. Solsona I. Viladot	Novel·la (sentimental) Novel·la (sentimental) Novel·la (sentimental) Novel·la
1934	<i>Del que hom no pot fugir</i> <i>Peikea, princesa caníbal</i> <i>Història d'una noia i vint braçalets</i> <i>Un dia de la vida d'un home</i> <i>Les algues roges</i> <i>Cadenes**</i>	M. Rodoreda A. Bertrana R. M. Arquimbau M. Rodoreda M. T. Vernet F. Casanovas	Novel·la (psicològica) Conte Novel·la (psicològica) Novel·la (psicològica) Novel·la (psicològica) Novel·la
1935	<i>Un poeta i dues dones</i> <i>L'illa perduda</i> <i>Elisenda</i> <i>Cau roig</i>	E. A. Lewi A. Bertrana M. T. Vernet M. C. Nicolau	Novel·la (psicològica) Novel·la (aventures) Conte Novel·la (sentimental)
1936	<i>El Marroc sensual i fanàtic</i> <i>Home i dona</i> <i>Els habitants del pis 200</i> <hr/> <i>Crim</i> <i>Diumenge de juliol</i> <i>Un drama a la masia</i>	A. Bertrana R. M. Arquimbau E. A. Lewi <hr/> M. Rodoreda C. Montoriol M. C. Nicolau	Prosa literària Novel·la curta Conte <hr/> Novel·la (detectivesca) Conte Novel·la (sentimental)
1937	<i>Estampes de Paris</i> <i>Edelweiss</i> <i>Una pobra noia!</i> <i>August Martí</i>	M. T. Vernet A. Bertrana M. C. Nicolau M. C. Nicolau	Prosa literària Novel·la (aventures) Novel·la (sentimental) Novel·la (sentimental)
1938	<i>Aloma</i> <i>La peixera</i> <i>Fruit d'aventura</i> <i>Els herois neixen</i>	M. Rodoreda A. Murià M. C. Nicolau M. C. Nicolau	Novel·la (psicològica) Novel·la (psicològica) Novel·la (sentimental) Novel·la (sentimental)

Mercè Rovira, Maria Verger, Cristina Busquets, Josefina Solsona, Isolina Viladot, Maria del Carme Nicolau i Francesca Casanovas no van ser figures que transcendissin en el camp de la novel·la o de la creació en prosa: només s'hi van dedicar escadusserament i/o ho feren des dels espais culturals de la literatura popular i de consum.⁷¹⁰ Les narradores significades, en canvi, van publicar també un volum

⁷¹⁰ De Rovira, la premsa en va anunciar la publicació de l'obra anotada a la Biblioteca Llibertat; Verger va publicar el seu «Bocet de novel·la», prèviament, com a fulletó del periòdic mallorquí *Sóller*; Busquets, autora de la Biblioteca La Dona Catalana, va escriure sobretot en espanyol (v. Pi 1986); Solsona, col·laboradora de *Las Noticias* entre 1922 i 1927 —on va publicar diverses narracions en castellà— i d'*En Patufet* a partir de 1931 (v. McNerney, Enríquez (eds.) 1994), fou integrant de la nòmina autorial de la segona etapa de la Biblioteca Gentil; Viladot va llegir diversos contes i el primer capítol de la seva novel·la inèdita (la qual, segons les breus notícies de premsa que en van parlar, enllaçava amb la tradició costumista catalana pel seu humor indulgent) al LCB el 1933; la prolífica redactora de *La Dona Catalana* va publicar les seves novel·les en les pàgines i en la col·lecció de la

considerable de material literari a la premsa de més ressò.⁷¹¹ En estreta relació amb l'accés a aquesta i amb allò que possibilitava (juntament amb altres raons), la narrativa breu i la prosa literària foren sovint el complement de la ficció d'extensió.⁷¹²

Les formes curtes, però, no sempre van tenir aquesta funció. Descomptant les novel·listes i les autores de literatura infantil (si no és que també van escriure per a adults),⁷¹³ i també aquelles que, tot i publicar en aquests anys, pertanyien de manera clara a una altra "generació" (a causa de l'edat, la trajectòria i un posicionament públic determinat),⁷¹⁴ la via de les modalitats breus, entre altres coses, afegeix una quantitat important a la llista de noms. La majoria no hi feren, tanmateix, sinó incursions ocasionals o d'un interès relatiu, perquè, com amb referència a altres gèneres, una bona part de la nòmina es trobava exclusivament vinculada a plataformes de joventut, associatives o locals, tant femenines com no genèricament especialitzades, sense massa transcendència pel que fa a la literatura.

Més d'un centenar de dones van publicar textos qualificables de proses literàries (sobre les estacions de l'any, temes paisatgístics o patriòtics, records i emocions personals, experiències viatgeres, etc.) i de relats, sobretot sentimentals, a *Art Novell*, *Flames Noves*, *Joventut Catalana*, *La Sardana*, *L'Andreu*, *Llum Novella* (Terrassa) i *La Dona Catalana*.⁷¹⁵

revista, i Casanovas (conferenciant ocasional, col·laboradora puntual de la pàgina femenina de *La Rambla* el 1932 i signatura més regular, anteriorment, de *Diari de Sabadell*) va presentar-se al Premi Joan Crexells de 1934 amb el text consagrat.

⁷¹¹ V. II i III. Caldria afegir-hi, a més, la producció corresponent dels anys de la guerra i, és clar, també la relativa al cultiu d'altres modalitats, detallada en els apartats corresponents.

⁷¹² La distinció entre els diferents gèneres en prosa resulta complexa i difusa ja en el període (v., entre altres, Manuel de Montoliu, «Consideracions teòriques i pràctiques sobre la novel·la», *LVC*, 15-VI-1935); m'acullo, doncs, a les classificacions generals més habituals.

⁷¹³ Respecte de la producció per a nenes i nens, Rosa Maria Brull, Sara Llorens, Maria de l'Assumpció Pascual, Susanna Ribera i Genoveva Vidal hi van limitar la seva activitat, mentre que Maria Perpinyà i, sobretot, Mercè Rodoreda il·lustren la darrera circumstància. Lola Anglada s'hauria de situar entre les primeres amb la sola excepció del conte «Cavaller Sant Jordi», que entronca amb la narrativa infantil i amb la llegenda però està dedicat als exiliats catalans; fou publicat per Llucietà Canyà (que l'havia llegit en una vetllada al Centre Excursionista de Catalunya per indisposició de l'autora), dins de «Món femení», el 24 d'abril de 1930.

⁷¹⁴ A més de Caterina Albert, cal esmentar Carme Karr o Maria Domènech.

⁷¹⁵ La llista inferida a partir dels buidatges integra Trinitat Altaba, Àngels Andreu, Júlia Andreu, Josepa Arabia, Maria Concepció Arquimbau, Carme Arrufat, Maria Lluïsa Asquerino, Manuela Audera, Montserrat Ballarà, Maria de Balsareny, Carolina Benaprés, Lluciana Besse, Júlia Blasco, Josepa Bonastre, Mercè Bonifaci, Teresa Borràs, Josepa Bosch, Aurèlia Bové, Montserrat Buch, M. de Cabrera, Maria Campmany, Maria Camprubí, Maria Mercè Camprubí, Assumpció B. Canalías, Matilde Carrau,

Moltes van escriure'n per optar als premis prosístics i contístics d'aquestes mateixes tribunes, com ara el convocat el 1927 per la revista de Bartomeu Bosch (i al qual foren presentats una cinquantena de textos), el certamen creatiu centrat en motius sardanístics de *L'Andreuenc* de 1929 o el Concurs Literari Femení del CFEB (1931-1934). Aquest darrer, que va tenir una certa rellevància —tot i que no precisament pels resultats literaris—, fou l'únic amb difusió a la premsa general.⁷¹⁶ En altres casos, la plataforma era rellevant (un rotatiu o publicacions d' abast ampli), però la contribució fou estrictament puntual.⁷¹⁷

Maria Concepció Carreras, Rosalina Casals, Carme Cases, Maria dels Àngels Caset, Maria Castellnou, Lluïsa Castells, Josepa Cladellas, Irene Clarena, Teresa Clausell, Mari-Montserrat Corrons, Carmina Cortés, Teresina Coso, Maria Francesca Cristòfol, Antònia M. Cusidó, Teresina Descarrega, Maria Mercè Devesa, Ramona Domingo, Antònia Duocastella, Maria Teresa Elias, Josefina Escolà, Ginette Estrada, Pietat Fabra, Teresa Fainé, Francesca Farretera, Rosa Ferrer, Matilde Folch, Albina Fransitorra, Maria Dolors Gabarnet, Maria Teresa Gibert, Maria Gispert, Teresa Gombau, Antònia Gonce, Carme Grau, Maria Grau, Teodora Guàrdia, Assumpció Hernández, Maria Huguet, Roser Jofre, Amanda Llebot, Maria Dolors Manent, Rosa Marimón, Maria Martí, Marta Mas, Josepa Mató, Maria Mir, Adela de Montgrí, Mercè Morlans, Paquita Morros, Maria Novell, Mary Estel Oliveras, Caterina Ordal, Maria Orrit, Maria Palet, Neus Parés, Maria Pérez, Margarida Pi, Francesca Planas, Ernestina Prat, Adoració Prats, Maria Neus Puig, Maria dels Àngels Raduà, Pepita Ripollès, Anna Riqué, Josefina Riqué, Maria Assumpta Rius, Marina Robira, Maria Roig, Rosa Sagau, Maria del Carme Serra, Carme Sitjes, Ramona Siurana, Maria dels Àngels Solà, Montserrat Solà, Francesca Soler, Ramona Soler, Julita Solsona, Carme Sylva, Mercè Tàpias, Manuela Tarafa, Antònia Torrent, Josepa Torres, Berta Trebiu, Rosa Maria Trebiu, Glòria Valdés, Maria del Vallès, Maria Àngels Vayreda, Roser Vayreda, Teresa Vendrell, Aurora de Ventura, Adela Vergés, Elionor Vers, Roser Vidal, Pepeta Vilardell o Montserrat Viñas, a més de possibles autores amagades darrere de diversos pseudònims i signatures (Blanca Neus, Flor d'Il·lusió, Isalina, Maria Rosa, Montserrat, Stella Maris, Or, Rosa Nina, Rosabel, etc.). En el conreu d'altres modalitats escrites, algunes van col·laborar en publicacions més prestigiades; per exemple, Carolina Benaprès —que va publicar l'article «L'antic retaule de Santa Maria», a *L'Amic de les Arts*, l'agost de 1927 i a qui Concepció Casanova va dedicar una composició de l'opuscle poètic *Núria*—, Antònia Duocastella (que també va contribuir amb una prosa poètica a *Clarisme* el 1934) o Albina Fransitorra, de la qual es troben comentaris a *La Rambla* o *Nosaltres Sols!* En l'àmbit estricte de la prosa de creació, però, cap no va accedir a altres esferes en aquests anys.

⁷¹⁶ Alguns dels treballs premiats en la darrera iniciativa eren més assagístics que pròpiament literaris; per a una consideració més detallada de la qüestió, v. Real 1998a: 54-61 i 84-89.

⁷¹⁷ Així, per exemple, entre 1928 i 1932 *La Publicitat* va acollir algunes proses —tres sobre la figura de la modisteta i una entorn de la llengua— d'Amanda Llebot (que havia escrit quatre contes per a *La Dona Catalana* a finals dels anys vint); també el 1928, la sabadellenca Remei Clusa va publicar una sola prosa en el mateix diari, en la secció oberta als lectors amb el títol «Pena d'ésser escrit? Sabríeu escriure-ho? Voleu provar-ho?». Pel que fa a altres periòdics, Victòria Delclòs va donar a conèixer una narració a *Llegiu-me* el mateix any; Concepció Espinalt, un conte al diari *Avui* el 1933; Maria Gispert, aquell relat a *L'Opinió* el 1929 (v. I.3.2.4.1); Teresa Miró (la qual posteriorment havia de publicar poesia a la revista *Prisma*), una prosa a *El Dia* de Terrassa (1928); Josefina Prat, Anna Serra i Encarnació Torras, també una prosa cadascuna a *La Veu de Catalunya*, el 1925, el 1927 i el 1934 respectivament, i Pepeta G. de Rosselló, un conte anticlerical a *La Campana de Gràcia* el darrer any.

De vegades, com ocorregué amb Amèlia Piera i Maria Ballester (vídua de Ros), es va produir l'edició d'un volum (respectivament un relat i un llibre de cartes);⁷¹⁸ l'esdeveniment fou exempt, tanmateix, de la difusió i l'èxit obtinguts per altres autores.⁷¹⁹ Igualment reduïdes, però més significatives, són les aportacions en aquest àmbit de Maria Perpinyà i Maria Carratalà, d'una banda, i de Mercè Loperena, Roser Matheu i Àngela Nunell, de l'altra. Un cert eco receptiu, alguns aspectes tècnics i temàtics que entronquen amb les narracions del grup de novel·listes destacades o les personalitats concretes exigeixen l'establiment d'una demarcació entre la seva producció i la del gruix restant.

Perpinyà, per bé que sobretot dedicada a la poesia i a la literatura infantil, va publicar unes impressions titulades «Hores d'estiu» a *La Nova Revista* el febrer de 1929; a *El Matí*, va donar a conèixer, d'una banda, visions literàries del capvespre tardorenc, de la processó de Setmana Santa a Verges i de la pluja barcelonina, i, de l'altra, els contes «La bella almoïna» —sobre la generositat i el dolor simultanis d'una mare que ha perdut el seu fill— i «L'amor i la fantasia en els somnis», centrat en els

⁷¹⁸ D'Amèlia Piera, sembla que a finals de 1929 se n'havia publicat una narració dedicada a les modistes, titulada *El vestit del miracle* i amb il·lustracions de Trini Ferrer, a la Col·lecció Felicitat (v. [Lucieta Canyà,] «Món Femení. Noticiari», *LVC*, 24-XII-1929 [vespre]). Ballester (a qui no s'ha de confondre amb la col·laboradora homònima de *Clarisme*) va donar a llum, en canvi, un aplec de setanta lletres que l'introduïdor, Llorenç Riber, valorava en el marc d'una determinada tradició i del moment historicocultural: «Jo crec que l'art epistolar és una art essencialment femenina. Vol una mà lleugera i blanca que voleï amb gràcia, així com fa la neu abans de caure a terra, o com fa la papallona abans de reposar el vol damunt la flor. Són precisament dues dones les que guanyaren la palma de l'art epistolar: Santa Teresa de Jesús i Madame de Sevigné [...]. En el camp de les nostres lletres vindrà ben oportunitat aquest recull epistolar. En aquesta hora del recobrament de la nostra personalitat, no podem deixar de recobrar aquest domini privat de les nostres relacions escrites que massa sovint deixàvem a la llengua d'altri. Sota aquest aspecte, aquesta obreta és patriòtica i exemplar. I la senyora Ballester l'ha feta amb aquella gràcia que fa que la mà passi per sobre el paper com una ala blanca» (Llorenç Riber, «Pròleg». A: *Cartes Familiars*, de Maria Ballester V.ª de Ros (Barcelona: N.A.G.S.A., 1933) [7 i 10]); el prologuista les qualificava de «cartes a persones imaginàries en nom de corresponents ficticis» (*ibid.* [9]), però tres eren firmades per la mateixa autora —la qual agrafia a Maria Martí de Ojeda, en la darrera, l'encoratjament per editar el llibre.

⁷¹⁹ Maria M. d'Ojeda va recomanar el llibre de la seva amiga des de *La Veu* (en un article publicat l'1 d'abril de 1932 a la pàgina femenina del diari), però, al marge d'això, només em consta que en sortissin dues breus ressenyes (v. «Llibres d'actualitat», *LVC*, 27-V-1933 i S. S. [Octavi Saltor], «*Cartes familiars*, per Maria Ballester vídua de Ros. Pròleg de mossèn Llorenç Riber. 1933», *LVC*, 11-VI-1933; recensió reproduïda l'endemà a *La Veu del Vespre*). De la narració de Piera solament en va informar, que jo sàpiga, *La Veu*.

records de la protagonista entorn d'unes il·lusions amoroses de juvenesa que la realitat s'ha encarregat de desmentir.⁷²⁰

Carratalà, entregada també a altres activitats prioritàries, va signar dues proses de motiu estacional («Passeig de primavera» i «Tres impressions de pluja a la primavera»), el 1928 i el 1929 respectivament, a *D'Ací i d'Allà*, on també va firmar, el darrer any, una triada de relats de tema amorós ambientats en la societat juvenil: «Amigues», en què es contraposaven dos personatges femenins en la disputa tàcita establerta per l'una —Maria Dolors— respecte del xicot de l'altra —Isabel—; «De la vida sentimental d'una noia. Fulls esparsos del diari d'Helena R.», en què la protagonista reflexionava sobre la infidelitat del seu promès i la manera com el recuperaria un cop casats, i «Un cas que no té massa importància», història del desengany de Maria Teresa amb Ernest, el requeriment amorós del qual torna a acceptar deu anys més tard tenint en compte les poques opcions sentimentals que, per edat, li queden. Després d'un llarg parèntesi, el juny de 1936 n'apareixien unes «Impressions de primavera», subtitulades «Flors» i «Amor», a *Claror*.⁷²¹

Els casos de Loperena, Matheu i Nunell foren diferents. La primera va publicar tres narracions el 1931, poc abans de les seves col·laboracions periodístiques puntuals a *La Rambla* i *L'Opinió*: una, a *D'Ací i d'Allà*, titulada «Promesos» (la història d'un noi escindit entre el deure envers la seva xicoteta malalta i l'amor per una companya de colla saludable), i les altres dues, a *La Revista* —«Oscil·lacions» (relat dels dubtes d'una jove llicenciada en medicina en traslladar-se a Madrid per treballar com a mestra) i «L'assedegat» (monòleg d'un home que explica el seu problema psicològic a la consulta d'un metge)—, les quals Octavi Saltor va comentar breument, però en termes molt

⁷²⁰ V. Maria Perpinyà, «Hores d'estiu», *LNR*, n. 26 (febrer 1929), 104-111; ídem, «Comarques i ciutats. Freds abans d'hora», *EM*, 23-XI-1929; ídem, «De la Setmana Santa. Dijous Sant a Verges», *EM*, 5-IV-1931; ídem, «Dia de pluja», *EM*, 13-XI-1932; ídem, «La bella almoïna», *EM*, 21-II-1930, i ídem, «Proses literàries. L'amor i la fantasia en els somnis», *EM*, 3-II-1931. Caldria afegir-hi, a més, el petit conjunt corresponent d'*Esplai*, el suplement del diari catòlic.

⁷²¹ V. Maria Carratalà, «Passeig de primavera», *DADA*, n. 125 (maig 1928), 153; ídem, «Tres impressions de pluja a la primavera», *DADA*, n. 139 (juliol 1929), 227; ídem, «Amigues», *DADA*, n. 137 (maig 1929), 156-157; ídem, «De la vida sentimental d'una noia. Fulls esparsos del diari d'Helena R.», *DADA*, n. 140 (agost 1929), 277-278; ídem, «Un cas que no té massa importància», *DADA*, n. 144 (desembre 1929), 420, 422 i 424, i ídem, «Impressions de primavera. "Flors". "Amor"», *CLA*, n. 14 (juny 1936), 172. En un espai indefinit entre el comentari i la prosa literària queda «De la finestra de la Sala Prub», un escrit fruit dels efectes emotius de la lectura d'un llibre de Tomàs Roig i Llop aparegut el 1928, en el n. 18 de la revista manresana *Ciutat*.

positius, en la ressenya del volum corresponent de la publicació.⁷²² Matheu, que s'havia donat a conèixer sobretot com a poetessa, va respondre amb «Tomy» a la convocatòria del Concurs de Contes de *La Veu del Vespre* de 1934, en la qual va obtenir un premi.⁷²³ Guardonada per «Era un nen que tenia nurse», Nunell, contràriament a la seva companya d'èxit en el Concurs, havia publicat anteriorment diverses narracions: la novel·leta sentimental *Gris i rosa* (apareguda a *La Revista* el segon semestre de 1933 i delatora, segons Rafael Tasis, d'unes clares condicions narratives que la banalitat temàtica malmestia)⁷²⁴ i els relats «Patriotisme?» i «La terra», tots dos temàticament relatius a l'amor al lloc d'origen (i que l'espai «El conte del diumenge», de *La Humanitat*, va incloure el maig i el juny de 1934).⁷²⁵

Els exemples precedents, juntament amb el d'Aurora Bertrana (que hi va enviar les seves primeres cròniques polinèsies), el d'Elvira Augusta Lewi (de qui foren acollits els contes primigenis entre finals de 1929 i finals de 1931), el de Maria Teresa Vernet (la

⁷²² El crític escrivia el següent a propòsit dels textos de les autores que hi col·laboraven: «L'element femení té en aquestes planes una representació assenyalada. Darrera unes espurnes líriques agilíssimes, arabescos penetrants d'un agut simbolisme, vénen uns versos de Simona Gay, d'un bucolisme entredit i planer, però d'una elegant, instintiva harmonia formal. Després hi ha unes pàgines dramàtiques d'Elvira A. Lewi i de Mercè Loperena, experiment interessant de cobejances psicològiques, d'encarar-se amb realitats complexes de la vida de l'esperit, que ens fan ratificar els optimismes respecte a les possibilitats de voluntat i d'expertesa de les nostres escriptores» (Octavi Saltor, «Un índex de l'actualitat literària», *ED*, 22-VII-1931). Per al text de Lewi, v. II.2.4.1; per a les referències dels textos de Loperena, v. VI.5.6.

⁷²³ El veredict, notificat a principis de març de 1935, distingia també Àngela Nunell i Mercè Rodoreda (v. III.4.1). El text de Matheu, de contingut social i amb un rerefons polític contemporaneitzador, és protagonitzat per Teresa, una dona que no disposa dels diners necessaris per a la dieta alimentària que cal al seu fill malalt i que fa feines en una casa benestant; el gos de la família —el nom del qual recull el títol— viu a cos de rei i menja allò que ella no pot donar al nen, per la qual cosa el personatge el veu com l'enemic i, el dia que el seu fill mor, tira salfumant als ulls de l'animal (v. Roser Matheu, «El Concurs dels contes de *La Veu*. Tomy», *LVC*, 7-VII-1935).

⁷²⁴ V. respectivament Àngela Nunell i Sayé, «El Concurs dels contes de *La Veu*. Era un nen que tenia "nurse"...», *LVC*, 21-IV-1935 (sobre una família rica, en què la mare ignora completament el seu fill fins que la infidelitat del marit la fa canviar d'actitud); Àngela Nunell Sayé, «Gris i rosa», *RE*, XIX (juliol-desembre 1933), 10-24, i Rafael Tasis, «Patriotisme i literatura. El darrer número de *La Revista*», *LP*, 16-I-1934. «Gris i rosa» desglossa l'enamorament de la jove protagonista, correspost, en el marc d'una reunió social integrada per personatges tipus (i no pas exempta d'elements humorístics); la narració, en primera persona i temporalment concentrada en una jornada, pren forma de memòries.

⁷²⁵ El primer tracta el sacrifici patriòtic d'un japonès l'esposa del qual, durant la guerra, accedeix a seduir un rus per aconseguir informació per al seu país i, posteriorment, se suïcida per no fer patir el marit, que renuncia a la nacionalitat japonesa (v. Àngela Nunell, «Patriotisme?», *LH*, 27-V-1934). El segon relata la història del retorn de Miquelet, per la festa major, al seu poble, del qual havia marxat un any abans per treballar a ciutat perquè l'hereu es jugava tots els diners de la família mentre ell feia d'escarràs; quan el matí en què novament ha de partir es lleva i s'adona de la bellesa de la terra, decideix, però, quedar-se (v. ídem, «La terra», *LH*, 17-VI-1934).

qual hi publicava la prosa «Evocacions» el febrer de 1931) i el dels complements masculins que hi van representar escriptors com Agustí Esclasans, Tomàs Roig i Llop o altres, il·lustren una clara política de promoció de noves plomes dedicades a la prosa, entre les quals les escriptores van adquirir un espai important, per part de *D'Ací i d'Allà*. *La Revista* tampoc no es va quedar enrere. Reconeguda i elogiada el gener de 1934 com a «porta esbatanada als noms novells prou capacitats per obrir-se camí amb llur talent» i model «de renovació, de persistència i de solvència [...] al nostre Renaixement polític i literari»,⁷²⁶ el 1929 va incloure, al costat de les de Loperena i Nunell, una narració de Vernet («Desil·lusió»); el 1931, un fragment de la primera novel·la de Lewi —a part de les seves traduccions prosístiques de Hölderlin i Rilke—; el 1935, la prosa «Cinc setmanes a Londres», de Montoriol, i un conte de Rodoreda, i, finalment, el 1936, «Estampes de París», novament de Vernet.⁷²⁷

Aquestes plataformes no van ser les úniques que van potenciar la carrera de les autores en el camp prosístic. La ressenya constant i molt sovint elogiosa de les seves produccions (se n'han esmentat ja algunes mostres) es va estendre a diaris i periòdics d'òrbites diverses; per exemple, els que comptaven amb la presència de les mateixes escriptores. Les seves estratègies d'autopromoció, de fet, resulten evidents en el conjunt d'activitats que van desenvolupar, per bé que alguns casos en són especialment representatius. El Concurs Literari Femení del CFEB es va constituir, per intervenció directa d'Anna Murià, en «un mitjà per potenciar l'activitat prosística femenina dins i fora de l'entitat, al darrere del qual només hi podia haver una consciència literària concreta. El Concurs no només proporcionava un marc específic a una realitat indiscutible i florent (la creació literària de la dona a Catalunya), sinó que n'impulsava una concreció (la prosa)».⁷²⁸ La confluència evident de la configuració de la convocatòria amb els interessos creatius de Murià —que molt aviat va abandonar el conreu escadusser de la poesia per concentrar-se en el gènere prosístic— i el fet que s'adrecés a Aurora Bertrana i Carme Montoriol per formar part del jurat en la primera

⁷²⁶ «*La Revista*», *CL*, n. 12 (6-I-1934), 3.

⁷²⁷ A més d'aquests textos i dels de Loperena i Nunell, s'hi van publicar articles d'autores i sobre elles; es van acollir poemes de Clementina Arderiu, Maria Teresa Vernet, Anna Maria de Saavedra, Maria Perpinyà i Simona Gay; es va donar sortida a les versions teatrals shakespearianes de Carme Montoriol el 1930 i el 1934, etc.

⁷²⁸ Real 1998a: 58.

edició dels premis, exposen una preferència literària i un reconeixement dels valors femenins del moment que apunten inqüestionablement (en una conclusió extensible, com es veurà, a les seves companyes) vers «la recerca d'espais d'incidència i d'actuació nous en tant que escriptora de la generació jove, de la generació moderna».⁷²⁹

L'ajut d'un nombre considerable d'intel·lectuals fou, en aquest sentit, inestimable (i tan honest com interessat). Al costat de Domènec Guansé, Octavi Saltor, Carles Soldevila i altres —que en van parlar repetidament des de la premsa o van facilitar l'accés d'algunes de les autores a determinats periòdics—, ressaltava la figura de Josep Farran i Mayoral, mentor literari de Maria Teresa Vernet en els seus inicis. La seva activitat com a descobridor de talents femenins va arribar a suscitar, fins i tot, alguna broma. L'entrevista de *La Publicitat* on el crític elogiava «l'aportació femenina a la nostra literatura més jove» i afirmava que convenia recordar els noms de Vernet, Saavedra i Casanova (un comentari al qual afegia que «cal retenir també el nom de Llucieta Canyà. L'he descobert fa poc temps. És una jove prosista bisbalenca excel·lentment dotada»),⁷³⁰ va provocar la reacció de Domènec Guansé. Aquest va ironitzar sobre el fet que «la presentació oficial de gairebé totes»⁷³¹ les noves plomes de dona hagués anat a càrrec de Farran i Mayoral; el text contenia una observació final d'una rellevància gens invalidada pel to lúdic que la presidia:

[...] Farran i Mayoral és un home terrible. Després d'haver-nos descobert amb tant d'èxit artistes internacionals com Emma Gramàtica, Berta Singermann i Àurea de Sarrà, no es cansa de descobrir poetesses i escriptores autòctones.

¡Per Déu, Farran i Mayoral, acabeu amb les vostres descobertes! Mireu que si no les escriptores acabaran per esdevenir una legió. S'adonaran de la seva vàlua, de la seva força. Acabaran per voler entrar als diaris, per exigir sous... I [...] haurem de resignar-nos a sucumbir a la seva competència!...⁷³²

Certament, almenys en comparació amb èpoques anteriors, les autores van «esdevenir una legió» i van acabar per «entrar als diaris» i per «exigir sous», però sense convertir-se en competidores perilloses. De fet, com s'ha vist, els homes eren els primers interessats a poder comptar amb elles tant en l'àmbit cultural com en el sociopolític, i la

⁷²⁹ *Ibid.*

⁷³⁰ Armand Obiols [Joan Prat], «Conversa amb J. Farran i Mayoral», *LP*, 17-VI-1928.

⁷³¹ Domènec Guansé, «Una nova escriptora», art. cit.

⁷³² Ídem, «El perill femení», *LN*, 19-VI-1928.

sectorització genèrica operant, sumada a la diversitat de tribunes, oferia prou espais per evitar una interferència problemàtica.

Tot i això, la qüestió de la competència femenina no va deixar de plantejar-se. La crisi econòmica que va començar a afectar Catalunya amb el final de la Primera Guerra Mundial, posteriorment agreujada pels efectes del crac del 29, va derivar en una discussió sovint acalorada entorn del tema, reflex del debat internacional sobre les conseqüències negatives del treball femení.⁷³³ Després del reclam provocat pel desenvolupament del capitalisme i per la confrontació bèl·lica —amb una desigualtat retributiva altament beneficiosa per als empresaris, però que els treballadors entenien com una rivalitat deslleial per part de les companyes—, el retorn dels soldats i la depressió van generar alts índexs d'atur entre la població masculina. Una de les solucions al problema era, per a certs sectors, el retorn de les dones a la llar.

Josep A. Trabal, el febrer de 1932, explicava de manera diàfana el procés que havia tingut lloc tant a les nacions involucrades en l'enfrontament armat com al nostre país, i incloïa algunes reflexions bàsiques sobre altres variables que hi intervenien:

Forçat per l'increment progressiu de la profunda crisi que sotragueja la humanitat, el món sencer s'esforça en revisar la seva organització actual; per tal de deduir-ne els factors que provoquen o agreugen el desequilibri econòmic.

I no té res d'estrany que, en els països on el nombre d'obriers parats ascendeix a xifres que es compten per milers, es plantegi cruament la qüestió de si la dona deu o no deu treballar, pregunta que, en el fons, inclou una acusació contra l'element femení, formulada pels obrers sense feina, els quals estimen com una de les causes de llurs vacances permanents, la competència de les dones.

[...] En els albors de la civilització, [...] la defensa de la llar i el seu sosteniment, anaven a càrrec del varó, mentre la dona gestava, paria i alletava els fills [...].

I així, en termes generals, va continuar-se la tradició establerta, fins que el desequilibri bèl·lic de la guerra mundial va cridar les dones a la defensa de la terra llur, encarregant-les-hi els treballs que en fàbriques, tallers i oficines quedaven desatesos pels homes que marxaven cap al front de batalla. La llar petita, el redòs familiar, va quedar així, per exigències de la pàtria, abandonada; els fills confiats a l'atenció mercenària i la vida familiar profundament modificada, i, en molts casos, rompuda per sempre més.

El que no es coneix no es desitja. Foren moltes les dones —totes les que no tenien fills i aquelles els fills de les quals havien passat la primera infància— que enlluernades per la novetat de la situació; atretes per les amistats i relacions diverses lligades a l'obrador; seduïdes per la major llibertat econòmica que els atorgava el guany d'un jornal; afalagades pel fet de poder subvenir al propi

⁷³³ Per a la identificació i la negació d'aquest, respectivament, com a causa directa de l'atur forçós entre una gran part de la població masculina en els anys trenta, v., entre altres, «La invasió femenina. Charles Richart diu que la dona té la culpa del problema mundial dels sense-feina», *LH*, 5-I-1932 (el cognom del professor de la Sorbona era Richet, com, de fet, apareixia anomenat en el text), i «El treball. Temes socials. El treball de les dones i la crisi», *LH*, 21-IX-1935.

manteniment o a l'adquisició, sense necessitat d'altre permís que la seva voluntat, de les bagatel·les o articles de luxe que són, moltes vegades, una necessitat en elles, foren moltes les dones, repetim, que, acabada la guerra, continuaren treballant, afavorides en la seva decisió per les dificultats econòmiques d'aquell temps i la impossibilitat en què es trobaven, les casades, de veure els seus homes reemprendre, seguidament, les tasques de llur professió.

A casa nostra, cridades per les necessitats creixents de la producció industrial, són moltes les dones que han vingut a afegir-se a la legió d'aquelles que, ja d'antic, constituïen a Catalunya una tradició en determinades indústries. Val a dir, encara, que els patrons han afavorit, més d'un cop, la intervenció de les dones en els treballs industrials, esperançats per la idea, ben poc generosa, de retribuir-les amb un jornal menor que l'establert per als homes. Per altra banda, els progressos constants del maquinisme i els perfeccionaments establerts en els útils de treball, exigint un esforç físic considerablement menor que abans, releguen la força a segon pla, afavorint així l'increment del treball femení.

A part, però, d'aquests factors favorables a l'atracció de la dona vers el treball industrial, cal remarcar que hi ha dones forçades al treball, per a satisfer necessitats ineludibles dels seus fills o seves. A França, per exemple, sobren 22 milions de treballadors, 8.660.000, o sigui, un 22 per 100, són dones, i de 2.468.000 dones col·locades en diverses indústries, 1.540.000 són solteres, vídues o abandonades amb fills, que treballen per l'obligació de subvenir a necessitats peremptòries, i, entre les dependents del comerç, la proporció és encara superior, ja que se'n troben 548.000 d'isolades, contra 444.600 amb marit.

[...] I si hi ha dones que treballen per necessitat, costa poc de comprendre que el seu treball, competeixi o no amb el dels homes, està plenament justificat, per la més alta justificació possible, que és el dret a la vida. Advertim que aquesta necessitat arriba, també, sovint, fins a les dones casades i que viuen amb el seu marit [...].⁷³⁴

El món laboral, doncs, va acaparar el centre del debat. Al costat d'això, el potencial femení era sobretot temut pels canvis que representava en l'estructura civil;⁷³⁵

⁷³⁴ Josep A. Trabal, «El treball de les obreres mares», *LH*, 19-II-1932. L'autor acabava aconsellant «apartat [...] la dona mare del treball industrial, atorgant al marit un plus de jornal com a compensació per a la criança i educació dels fills, i protegir adequadament les mares abandonades i llurs fills» per diverses raons: els perjudicis en la salut de les treballadores (causats per la suma de les feines domèstiques a les retribuïdes, per les seqüeles físiques d'aquestes i per la debilitat efecte dels parts, la criança i el poc descans); les impressionants xifres dels avortaments que sofrien, i l'alt nivell de mortalitat en els primers anys de vida dels infants. Considerant la baixa de la natalitat que es venia registrant de feia temps, l'argument demogràfic era una justificació habitual per recomanar el retorn de la dona a la llar, i sovint apareixia lligat a plantejaments nacionalistes (v. respectivament Josep Marlet, «Entorn de la Setmana Social. La mare fora de la llar. IV», *FL*, n. 99 (1-XII-1933), 3, i S. M., «Cap a una decadència de la raça catalana? El problema demogràfic de Catalunya», *MI*, n. 200 (1-XII-1932), 4). En el cas de Trabal, però, pesava més la ideologia, com demostra el final de l'article: «Per altra banda, en una època com l'actual, *propensa a la disbauxa i a la follia*, tornar la dona a la llar, és obra de bon governant» (la cursiva és meua).

⁷³⁵ V., entre altres, les següents afirmacions sobre la visió detractora del feminisme: «A aquells qui s'oposen a la seva extensió i desenrotllament, els ocasiona el mateix terror com una invasora onada groga. A Espanya especialment, hi ha molta gent que no concep la dona sinó per a les funcions més elementals de la vida, i insisteix a negar-li la capacitat i els drets que l'anivellin amb l'home. La possibilitat que pugui igualar-se amb ell, els indigna i espanta com el braç irat d'un espectre amenaçador. Aferrats com estan a les costums arcaïques i patriarcals, els costa desprendre's de la visió apartadora i submissa que la companya de l'home representava antany dintre la llar; i el disgust els

el discurs sobre la dona moderna ho fa evident. A Catalunya, al marge de l'àmbit del treball entès en el seu sentit més estricte, les dones eren vistes només relativament com una amenaça a causa de la ideologia predominant. Ni en el conjunt social, ni en els programes polítics dels partits, ni en les accions de l'avantguarda femenina, atesa l'articulació del concepte de feminitat i la seva subscripció generalitzada, res no feia preveure una transformació radical de les bases del sistema patriarcal. Per això era possible, sense escandalitzar ningú, l'expressió pública d'una confiança absoluta en la seva permanència malgrat petites modificacions: «El feminisme, en plantejar el repartiment del treball entre l'home i la dona, canviarà, potser, algunes coses. No creiem, però, que arribi a trasbalsar res d'essencial. El temperament i la natura acabaran per imposar-se sempre. I estem segurs que no arribarem mai a veure l'home veritable fent feines de dameta, ni a la dona, que senti intensament la feminitat convertida de nou en amazona».⁷³⁶

La cultura i les lletres, a casa nostra especialment, a causa de les particularitats històriques, no presentaven el problema del camp del treball; eren tota una altra cosa. La maquinària d'una oferta variada i moderna, diversa i atractiva, que situés el país al nivell de les nacions europees i que, esdevenint així competitiva (i en confluència amb la nova conjuntura política), captés les preferències d'un mercat on proliferaven els productes en altres llengües, tenia en les dones unes poderoses aliades. Per això el febrer de 1936, per exemple, Josep M. Francès podia escriure, amb motiu de la ressenya de dos llibres d'autora, i encara que fos una veritat relativa (o precisament per això), que «a l'hora present, són multitud les dones que cultiven les belles lletres. I en aquest activitat —en la qual compten amb glorioses ascendents històriques— palesen, sovint, excepcionals condicions».⁷³⁷

Dins de la normalitat desitjada, la competitivitat s'havia convertit en un element positiu com a esperonament i valor indestruïble de la modernitat. El 1929, Joan Estelrich

invaix en pensar que l'amiga apacible i dolça es transformi en un ésser governant i treballador» (Hermínia de Riu de S., «Feminisme. Una idea que avança», *LO*, 5-I-1929).

⁷³⁶ Domènec Guansé, «Dametes i amazones», *LN*, 13-VI-1929.

⁷³⁷ F. [Josep M. Francès], «Les dones en literatura. Maria Faura i Cots, poetessa — Consol García Guardiola, novel·lista», *LH*, 25-II-1936. L'autor recollia, en aquesta afirmació, tres dels elements essencials de l'apreciació de la literatura femenina catalana de preguerra: la quantitat (il·lustrativa d'un canvi que el referent diacrònic inicial suggeria), la qualitat i la tradició en què s'inseria. L'aspecte de la feminitat, com era de preveure, tampoc no mancava en la seva exposició.

havia declarat explícitament que «la competència entre les empreses de llibreria i entre les agrupacions editorials aporta, certament, algun excés; però, fet i fet, resulta estimulant i profitosa».⁷³⁸ L'incentiu al millorament de la qualitat i la possibilitat de proporcionar en català qualsevol cosa per la qual pogués tenir interès el públic —evitant així que s'hagués d'adreçar a productes en altres llengües i aprofitant alhora el potencial comercial de l'edició catalana—,⁷³⁹ havien de proporcionar uns guanys inqüestionables a la cultura i a la societat nostrades, contràriament al que ocorria quan hi havia mancances. Així es va consignar, amb uns arguments significatius, en un article aparegut el novembre de 1933 a *La Publicitat* a propòsit de la inexistència tant d'un periòdic d'estudis socials destinat a la classe obrera com de revistes gràfiques, en contrast amb l'òptima oferta de les publicacions en altres àmbits i disciplines:

Els estudis socials [...] no tenen llur publicació equivalent. És de doldre que en un país on els temes socials aviven els debats quotidians no hi hagi, escrits en la gloriosa llengua catalana, revistes especialitzades d'aquest to. És més de doldre encara quan hom constata que una de les causes és que la direcció del moviment obrerista la detenten catalanòfobs assenyalats i metecs innobles. L'obrerisme no té en català el seu òrgan d'idees perquè avui per avui és el reducte de l'espanyolisme més descarat i del castellanisme més advers a la redempció nacional dels catalans. L'obrer català és, en bona part, presoner d'una organització antinacional, perillosa, davant la qual un dia els catalans hauran de presentar un front únic patriòtic. La tasca d'alguns ateneus —Enciclopèdic, Polytechnicum— pot contribuir a aquesta redempció.

⁷³⁸ J. E. [Joan Estelrich], «Problemes del llibre. Causes de malestar.— La llibreria i l'edició», *LVC*, 26-IX-1929 [matí] (article escrit com a resposta a una anàlisi anterior de Ferran Agulló en el mateix diari). Aquestes afirmacions acaben d'aclarir la posició manifestada, dos anys i escaig abans, pel director de la Fundació Bernat Metge en contra de les «publicacions al·luviòniques, aquestes iniciatives en competència, aquests aprofitaments ocasionals d'un especial estat col·lectiu» (Joan Estelrich, «Els problemes del llibre. IV. Defectes del moment editorial», *LVC*, 25-III-1927 [matí]), que Francesc Vallverdú va recollir i qualificar, erròniament, de lament «incomprensible en un liberal com ell» (Vallverdú 1977: 40). L'estudiós no va tenir en compte el context de la declaració i no va complementar-la amb altres punts de l'argumentació, diàfans en aquest sentit: en una etapa d'intensa preocupació pel públic i d'inexistència d'una xarxa editorial consolidada i moderna, Estelrich recomanava un programa conscient i estructurat, seriós (en contraposició a l'explotació mercenària i improvisada), que revertís en la reacció i l'ampliació del mercat i admetés «una real industrialització dels nostres negocis d'edició i llibreria» (Joan Estelrich, art. cit.); a criteri seu, i així tancava, significativament, l'exposició, el problema del moment editorial era que «algun cop manca el grau de competència indispensable per a estampar i publicar un llibre. No ja la competència intel·lectual, sinó també i sobretot la competència industrial. Sense aquesta doble competència, les publicacions decauen o per poc sòlides o per mal fetes. No hi ha indústria tan difícil i complicada com l'edició i resulta almenys curiosa la facilitat amb què la gent s'improvisa editor prescindint de la coneixença d'una tècnica indispensable en qualsevol altra indústria».

⁷³⁹ Poc abans de l'article de 1929 d'Estelrich, Josep M. de Sagarra havia manifestat, en una conferència a l'Ateneu Polytechnicum, que «ha augmentat el públic que llegia obres catalanes i els editors han comprès que l'edició de llibres catalans podia esdevenir un negoci com un altre» («Els drets i els deures de la literatura. Conferència de Josep Maria de Sagarra», *LP*, 7-VII-1929).

No tenim magazines setmanals que competeixin la infecta premsa madrilenya que, per vergonya de tots, cada vuit dies corromp el càndid lector català massa inclinat al provincianisme.⁷⁴⁰

La satisfacció davant la resta del panorama es justificava en el repàs elogios de la premsa no diària i especialitzada, que incloïa *Art*, *Medicina Catalana*, *Mirador*, *Estudis Universitaris Catalans*, *D'Ací i d'Allà*, *La Paraula Cristiana*, *Criterion*, *Estudis Franciscans*, *La Revista* i les desaparegudes *L'Amic de les Arts*, *Revista de Catalunya* i *La Nova Revista*, sense oblidar els butlletins de Ràdio Associació o d'alguns centres excursionistes. Tot plegat, afegit a la producció poètica, novel·lística i erudita representada per l'edició de diversos poemaris, per la tasca d'Edicions Proa i d'Editorial Catalana i per les aportacions d'Editorial Barcino i de la Fundació Bernat Metge, configurava un «actiu bibliogràfic falaguer per als amics de la cultura catalana».⁷⁴¹ Dins d'aquest actiu s'havia de destacar encara l'assaig *L'etern femení*, un bon exemple, al costat d'altres productes, d'una dimensió més de l'aportació prosística de les autores.

3.2.5.2. *Estudis, assaig i crítica (o premsa, conferències i edició no literària)*

El 7 de maig de 1935, en un comentari dedicat a les Monografies Mèdiques, Martí de Riquer feia la següent afirmació: «Una demostració ben clara i ben palesa del complet ressorgiment de la nostra cultura i de la regeneració de tots els valors nacionals és la totalitat que manifesten les diferents activitats editorials de Catalunya».⁷⁴² Les bases de la varietat disciplinària dels anys trenta que Riquer consignava s'havien posat en els temps de la Dictadura, des d'una clara consciència de la imprescindibilitat de la màxima

⁷⁴⁰ «Les revistes catalanes. Més clarianes», *LP*, 9-XI-1933. La crítica relativa a la qüestió obrera s'emmarcava en una posició política concreta amb relació a una situació que no em puc detenir a considerar.

⁷⁴¹ *Ibid.* Els llibres de poemes que s'anotaven eren els següents: d'una banda, per la seva sortida en poc temps aquell mateix any, *El veire encantat*, de Josep Carner; *Poemes de promès*, de Sebastià Sánchez Juan, i *Darrerera el vidre*, de Carles Sindreu; de l'altra, per la seva aparició imminent, *Nit de Sant Joan i altres poemes*, de Tomàs Garcés (que no fou, però, editat fins el 1951, amb el títol *La nit de Sant Joan*); *La rosa de cristall*, de Josep M. de Sagarra (efectivament de 1933); «l'opus anual de Josep M. López-Picó» (es tractava, en aquest cas, d'*Assonàncies i evasions*, op. XXVII), i *La muntanya d'ametistes*, de Jaume Bofill i Mates (la segona versió de l'obra de 1908, publicada pòstumament també el 1933).

⁷⁴² Martí de Riquer, «La tasca de les editorials catalanes. Les *Monografies Mèdiques*», *LP*, 7-V-1935. La col·lecció havia estat iniciada el 1926.

ramificació de l'arbre cultural que fou explicitada en nombroses ocasions. Per exemple, en un editorial de 1926 de *La Publicitat*:

Van omplint-se els nombrosos buits que hi havia en la bibliografia catalana. Moltes branques de la ciència, de l'art, de la ideologia, no hi tenien un lloc permanent. La cultura incompleta és sempre una cultura inferior, per altes que puguin ser algunes de les seves branques. Un poble que tingui una literatura en plena ufanía, i que no tingui, per exemple, una producció regular i constant de llibres científics propis, no pot considerar-se com a plenament civilitzat.

Ací, els buits van omplint-se, hem dit. Una certa pressa emulativa ens rescabala del temps de lentitud. Probablement, entre les noves publicacions, col·leccions, editorials i biblioteques hi ha coses improvisades i efímeres. Però després del garbellament dels anys, quedaran un bon conjunt de coses sòlides. El fet essencial és que la present activitat bibliogràfica és presidida per una concepció de totalitat. Ja ningú no posa fites al camp d'aquesta activitat. Des del camp poètic, ha anat entrant en tots els altres camps i hi ha plantat les seves tendes.⁷⁴³

O en un article de Nicolau d'Olwer, publicat dos anys i escaig més tard, amb motiu de l'èxit de vendes que havia obtingut la versió catalana de la Bíblia en la Diada del Llibre:

Els qui ens hem fet un deure d'esguardar les coses en llur complexitat, no sabríem avenir-nos a un desplegament parcial, unilateral, de la nostra cultura. Per això amb la mateixa joia que constatem l'augment de tiratge de les obres literàries, constatem el de les científiques. Si ens satisfan les belles edicions dels clàssics i dels moderns, no ens satisfà pas menys la de la Bíblia.

No som pas un sector: som un conjunt. No voldríem, doncs, una cultura de qualitat uniforme per a tothom, sinó diversa; la voldríem, això sí, dintre de cada matís, del nivell més enlairat possible. El tiratge creixent de tota mena de llibres ens dóna el dret d'esperançar-ho.⁷⁴⁴

A banda del valor contribuïu a la completeness de la cultura catalana, la producció no literària en prosa —els estudis, l'assaig, la crítica— presentava una rellevància específica. Per la funció informativa i formativa que la caracteritzava, aquesta mena d'oferta podia efectuar una tasca fonamental en l'elevació del nivell intel·lectual d'una població inclinada a un consum minso i problemàtic: una culturització important mitjançant la «difusió del gust per les lectures que imposen al pensament una disciplina i a l'esperit, un balanç i un recompte del seu tresor íntim».⁷⁴⁵ Per això, per esmentar un

⁷⁴³ «Una col·lecció religiosa», *LP*, 7-VII-1926. El comentari era suscitat per l'aparició de la Col·lecció Sant Jordi, d'Editorial Barcino.

⁷⁴⁴ L. Nicolau d'Olwer, «Motius d'optimisme», *LP*, 11-X-1928. Per a una introducció panoràmica a aquesta producció en la preguerra, v. Manent 1987 i Medina 1987.

⁷⁴⁵ Antoni Rius, «Entorn d'un llibre. *Meditacions sud-americanes*, de Keyserling», *CL*, n. 4 (11-XI-1933), 3. Amb referència al paper que podien tenir, concretament, les lectures filosòfiques, el col·laborador de *Clarisme* remarcava: «Si en literatura en general predomina el gust devers les lectures

cas, *Nocions de maternologia* (el llibre del doctor Jaume Dexeus publicat el 1928) esdevenia, per a l'anònim crític de *La Publicitat* que en va parlar, una excusa perfecta per defensar la necessitat d'educar el poble, cosa que fonamentava l'elogi de l'obra en la ressenya.⁷⁴⁶

Una part d'aquesta educació depenia, també, d'una orientació adequada en la selecció dels llibres que calia escollir entre les possibilitats a l'abast, és a dir, del paper per excel·lència de la crítica, exercida necessàriament (com a mínim en la seva expressió original) en els mitjans de comunicació.⁷⁴⁷ Si de culturització i orientació es tractava, és evident que, al costat de la premsa, les conferències —un canal netament socialitzant i fàcilment accessible— havien de tenir un rol de primer ordre.⁷⁴⁸ L'ús de l'una com a plataforma de gran circulació i actualitat i la pràctica paral·lela de les altres beneficiaven la riquesa i la pluralitat culturals a causa de l'aportació que hi suposaven; i no només en termes formatius, sinó també per l'increment productiu. Tant la conferència com el periodisme foren, de fet, considerats gèneres «amb característiques pròpies»,⁷⁴⁹ i ocasionalment, almenys en el darrer cas, representació de la producció cultural catalana de més qualitat.⁷⁵⁰ No es estrany, doncs, que se n'intentés impulsar el conreu, per

curtes sobre la novel·la llarga, i si hom prefereix més encara la novel·la rosa a la psicològica, ¿amb quina raó no ens hem de plànyer de la defecció del nostre públic per a la filosofia?».

⁷⁴⁶ V. «Al marge d'un llibre important. *Nocions de maternologia* del Dr. Jaume Deixeus», *LP*, 19-VI-1928, on se subratllava específicament el paper que el volum podia tenir en la superació de les supersticions entorn de la maternitat i la paternitat.

⁷⁴⁷ V., per exemple, «Publicacions catalanes», *LP*, 20-X-1925, i també Balaguer 1996a: 15-20, on s'analitzen la discussió de què la disciplina fou objecte, les variables que hi intervenien i la seva importància per « cercar un públic potencial, adreçar-se a unes franges determinades, satisfer les seves necessitats i alhora incidir en la seva educació lectora » (*ibid.*: 14).

⁷⁴⁸ A propòsit d'una conferència de Maria Luz Morales sobre la literatura femenina amorosa, organitzada a la Llibreria Catalònia pel Comitè Femení de Millores Socials el 1931, Carles Soldevila es felicitava en termes inequívocs, sobre el rerefons de la crisi del llibre, pel fet que el públic continués assistint a aquests actes: «D'una manera o altra —de moment de la manera menys difícil, de la que demana menys esforç— l'elevació del públic i *especialment del públic femení*, continua. Hom escolta, hom para l'orella. El delit de llegir i d'estudiar no trigarà a revenir» (Carles Soldevila, «Ara com ara, escolten», *LP*, 2-XII-1931; la cursiva és meua).

⁷⁴⁹ Roger [Josep Navarro Costabella], «Literatura i periodisme», *LVC*, 12-XI-1931 [vespre]. Tot i que la frase de l'autor es referia al segon, altres fonts de l'època demostren la seva perfecta adequació a les primeres; v., entre altres, R. Ll. [Rossend Llates], «Cal impulsar...», *LP*, 27-XI-1929.

⁷⁵⁰ El gener de 1936, en el context d'una consideració general sobre el guany qualitatiu i quantitatiu d'aquesta producció, Domènec Guansé subscribia l'afirmació que «"El periodisme és el millor que tenim!"» (Domènec Guansé, «Petita revisió de valors», *LR*, 22-I-1936).

exemple a través de les propostes d'institució de premis específics o amb la seva organització.⁷⁵¹

La interrelació de les dues modalitats amb l'erudició i l'assagística és prou coneguda, i té nombroses mostres en el període.⁷⁵² A més de pel suport material compartit (les publicacions periòdiques i l'edició en forma d'opuscle o de volum), la recerca d'eficàcia en uns objectius comuns i les possibilitats efectives d'assolir-la expliquen la connexió. Feliu Elias la recollia el 1935 en unes interessants reflexions, per bé que restringides a dos dels gèneres i, encara, amb especial èmfasi en un:

La conferència pública, com l'assaig literari, són dos gèneres eficacíssims d'extensió cultural: són l'apèndix més graciós de la cultura universitària, de la cultura llibresca. Com l'assaig, la conferència pública visa la comunicació d'idees de prou extensa explicació per a no cabre en un article periodístic, i també de no suficient extensió per a fer-ne un llibre. Això no vol dir que l'assaig i la conferència no puguin cobrar una major importància si són oferts al públic a manera de primícies d'un llibre, d'una especulació de vasta explicació.

La conferència encara posseeix d'altres gràcies que la diferencien i la fan saborejar altrament que l'assaig llegit en una revista. Aquestes gràcies consisteixen en la varietat de temes, la qual va des dels transcendentalismes més abstrusos, des de les més atapeïdes especulacions científiques fins als temes més frívols, àdhuc els temes còmics. L'assaig no toleraria pas aquestes gràcies tan lleugeres. [...] [T]ot gratuïtisme, tota pedanteria, tota descoberta de les Illes Britàniques repugnen a aquests gèneres; però tot altre vici o defecte que sabotegés l'assaig podrà dissimular-se en la conferència si per cas el conferenciant posseeix la gràcia, ço és,

⁷⁵¹ Pel que fa a la conferència, Rossend Llates suggeria la convocatòria d'un guardó el 1929 (v. R. Ll. [Rossend Llates], art. cit), però no em consta que la idea es posés en pràctica. Respecte del periodisme, en canvi, se'n van crear diversos. La Cambra Oficial del Llibre, amb motiu de la Diada anual, va establir un concurs d'articles sobre el llibre i la seva difusió cultural; existia, també, el Premi Masferrer al millor article esportiu; *Mirador* i *Catalunya Ràdio* van convocar concursos de reportatges el 1932 i el 1934 respectivament, o la Generalitat, el 1935, va afegir la modalitat periodística als premis que convocava cada any, en una opció concreta de divisió bilingüe que va enterbolir la satisfacció pel reconeixement de la tasca del periodista (v. Xavier Regàs, «Estímuls oficials. El premi doblat», *MI*, n. [352] (7-XI-1935), 6). Aquesta darrera iniciativa no es materialitzaria definitivament fins el 1937 amb el Premi Valentí Almirall, «destinat al millor treball periodístic publicat a Catalunya en la nostra llengua» (Preliminars del «Decret convocant els Premis Literaris de la Generalitat 1937», 24-VIII-1937 (*DOG*, 1-IX-1937), citat a Campillo 1994: 278); per a la informació completa sobre el guardó, v. *ibid.*: 278-281.

⁷⁵² Una de significativa, entre moltes altres, la constitueix *Una visió de conjunt de la novel·la catalana*, de Rafael Tasis (Barcelona: La Revista, 1935), recull de diversos articles —revisats— que integra també un assaig i una conferència, amb l'afegit d'un pròleg per a l'edició. En un altre sentit, la connexió resulta evident en la meua mateixa exposició, ja que l'aportació de les autores a aquests gèneres (amb l'excepció dels estudis i l'assaig) ha estat, en bona part, consignada a propòsit del periodisme. Per tal de proporcionar-ne una visió general, i al costat de la informació que encara no ha estat proporcionada, tornaré a anotar els noms i les plataformes en qüestió (estalviant la repetició de l'explicació), perquè una certa redundància m'ha semblat preferible a uns buits que, tot i que resulten completables amb les dades anteriors, provocarien un dèficit en aquest apartat.

l'espontaneïtat, l'enginy, la bona veu, la perfecta gesticulació, la bona dicció que caracteritzen l'art del conferenciant.⁷⁵³

Fou en aquest marc general que les dones es van dedicar a l'erudició, l'assaig, la crítica i les conferències. Ho van fer sempre amb relació a la seva professió, activitat cultural o vocació literària, i sovint des de la implicació en el desenvolupament de l'activa tasca de formació femenina que van emprendre. La dedicació entroncava amb una certa tradició femenina anterior i, també, tenia una correspondència (amb les particularitats que calgui convenir) en l'activitat de les seves contemporànies a tot Occident.⁷⁵⁴

La traducció, així, va derivar en una aportació quantitativament limitada però interessant. A més dels estudis d'Anna Maria de Saavedra i Adela Maria Trepàt (majoritàriament indestriables de la seva feina a la Fundació Bernat Metge) i de la contribució que representaven en si mateixes algunes versions catalanes de textos en altres llengües (per exemple, la que féu Concepció de Balanzó de *L'educació de les noies*, de Fenelon), ressalten tres pròlegs. En primer lloc, el de Carme Montoriol a *Els Sonets de Shakespeare*, on l'autora repassava sumàriament la història editorial dels textos, reflexionava sobre la misteriosa dedicatòria de l'original, explicava la divisió

⁷⁵³ Joan Sacs [Feliu Elias], «Problemes de la cultura moderna. Les conferències públiques», *LP*, 2-III-1935. Després d'aquestes consideracions inicials, l'autor passava a avaluar les deficiències del camp a Catalunya; les que indicava, malgrat que ho feia amb més amplitud, eren similars a les assenyalades per Soldevila anys abans (v. Carles Soldevila, «L'organització de conferències», *LP*, 27-IV-1928; v. I.2.1, en què l'article ha estat citat a propòsit de la qüestió del públic).

⁷⁵⁴ Dins de la tradició autòctona, es poden esmentar els noms de Maria Josepa Massanès, Victòria Penya o, molt especialment, Dolors Monserdà, autora d'*Estudi feminista. Orientacions per a la dona catalana*. Pròleg de Miquel d'Esplugues (Barcelona: Lluís Gili, 1909). Pel que fa a les que encara estaven en actiu en diferents camps, s'ha d'anotar el de Francesca Bonnemaïson, que el 1936 integrà (juntament amb Ramon d'Abadal, Santiago Gubern i Vicenç Soler de Sojo) el jurat del Premi Prat de la Riba, de la Generalitat —atorgat a una obra sobre educació cívica—, i de qui es va editar *Del temps present. Conferència donada a l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona el dia 11 de novembre de 1927* (Barcelona [s. l.], 1928); Carme Karr, autora del recull de ponències *Cultura femenina. Estudi i orientacions* (Barcelona: Tip. L'Avenç, 1910) i prologuista ocasional (per exemple de la novel·la *Tot cendra*, de Pere Salom); Rosa Sensat, a la qual, entre altres coses, el 1923 l'APEC va publicar *Les ciències en la vida de la llar* (reeditat en els anys trenta), o Leonor Serrano, responsable del manual *Diana. Llibre de lectura per a noies, en tres graus* (Barcelona: Imp. Elzeviriana i Llibreria Camí [1933 i 1934]). Amb relació a les coetànies estrangeres (i salvant totes les distàncies), en són exemples, entre moltes altres, Grace Thompson —presidenta de la Lliga de les Nacions de les Dones Americanes, que en aquesta època féu un viatge arreu del món per investigar els moviments femenins—; la francesa Floris Delattre o l'anglesa Winifred Holtby en l'àmbit dels estudis literaris; la novel·lista llenguadociana Jeanne-Ives Blanc en el camp de la crítica, i, per descomptat, Virginia Woolf i el seu famós *A room of one's own* (1929), fruit de dues conferències en dos col·legis femenins de la Universitat de Cambridge —v. Virginia Woolf, *Una cambra pròpia*. Traducció catalana d'Helena Valentí (Barcelona: Grijalbo, 1985).

interna i l'estructura formal dels poemes i relatava breument la gestació i el procés de la seva versió.⁷⁵⁵ En segon i tercer llocs, el de Maria Teresa Vernet a *Dues o tres Gràcies*, d'Aldous Huxley, i el d'Encarnació Miquel a *Ariana*, de Claude Anet.⁷⁵⁶ Huxley i Anet foren dos autors importants, en diferents moments, amb relació a la polèmica entorn de la novel·la i la moral, al centre de la qual l'anglès —«una de les primeres figures europees actuals»,⁷⁵⁷ i un «dels escriptors més rellevants de la contemporaneïtat»⁷⁵⁸ s'havia situat entre 1932 i 1933.⁷⁵⁹

Vernet i Miquel, d'aquesta manera, s'implicaven indirectament o directament en un debat candent, com havia de fer Mercè Rodoreda des de *Clarisme* pel que fa a la discussió concreta sobre el gènere novel·lístic de finals del darrer any. La contribució de l'autora al volum *Polèmica* (1934), de Delfi Dalmau (unes reflexions de l'escriptor en conversa compartida amb ella i Carles Varela, respectivament, més una tercera secció dedicada a José Ortega y Gasset), enllaçava, de fet, amb l'activitat de l'escriptora en el periòdic i, com aquesta, és molt significativa de l'actitud, les concepcions literarioculturals i el posicionament que la individualitzaven. «Estils» (aquest n'és el títol específic dins del llibre) constitueix la sola incursió rodorediana en el camp de l'edició assagística durant el període, i es desmarca de la resta de productes femenins dins del gènere per la seva qualitat.

En una línia similar, és a dir, com a fruit d'alguna faceta de la pròpia trajectòria literària o professional, s'expliquen els treballs musicals de Maria Carratalà.⁷⁶⁰ O la

⁷⁵⁵ C. Montoriol Puig, «Breus notes d'introducció a la traducció completa dels sonets de Shakespeare». A: *Els Sonets de Shakespeare* (Barcelona: Llibreria Verdager, 1928), 15-22. V. també el «Pròleg» i les «Notes del traductor» que acompanyen les versions de *Cimbell* i *La Nit de Reis o el que vulgueu*.

⁷⁵⁶ V. respectivament M. Teresa Vernet, «Quatre mots sobre el llibre». A: *Dues o tres Gràcies*, d'Aldous Huxley (Barcelona: Proa, 1934), 5-12, i E. M. [Encarnació Miquel], «Prefaci». A: *Ariana*, de Claude Anet (Barcelona: Llibreria Catalònia, 1936), 3-4.

⁷⁵⁷ M. Teresa Vernet, *op. cit.*, 12.

⁷⁵⁸ Iribarren 1998: 69.

⁷⁵⁹ No em puc detenir en el seguiment de la discussió, que els resultats de la recerca en curs de Teresa Iribarren prometen de proporcionar. A tall d'exemple i entre altres, v. F. Vergés, «La funció de la crítica. Entorn del Premi Crexells», *LP*, 23-XII-1932; Ramon Esquerra, «El darrer llibre d'Aldous Huxley», *EM*, 16-III-1933; Jeroni Moragues, «Baring-Huxley», *MI*, n. 253 (7-XII-1933), 6, i Maurici Serrahima, «Baring-Huxley. Carta oberta a Jeroni Moragues», *EM*, 10-XII-1933.

⁷⁶⁰ A més dels que ja han estat consignats en altres moments, entre els quals destaca el volum col·lectiu *Pau Casals* —tot i que la contribució de Joan Llongueras fou ressaltada amb molta diferència respecte de les de Joan Ramon i l'autora (v. Octavi Saltor, «Els homes i les obres. Pau Casals, per Joan Llongueras, Joan Ramon i Maria Carratalà», *LVC*, 27-VII-1927 [matf])—, ja durant la guerra se

biografia d'Agnès Armengol que Margarida Costa va redactar per ser inclosa en el poemari *Rosari antic* i el text de Sara Llorens que precedí la compilació d'escrits de Rossend Serra i Pagès, ambdós inscrits en l'ampli moviment de reconeixença a personalitats rellevants de la història cultural nostrada.⁷⁶¹ I també els estudis o escrits assagístics d'índole diversa publicats a la col·lecció Quaderns de Treball, de l'Escola de Bibliotecàries, a càrrec d'alumnes del centre, entre les quals, Maria Miralda, Concepció de Balanzó i Mercè Rossell.⁷⁶²

Tot i remetre a circumstàncies paral·leles, el cas de la també bibliotecària Maria Lluïsa Ganzenmüller, autora de l'assaig titulat «Pere Montalt» (sobre el teòleg agustí i escriptor arenyenc del segle XVII), apunta vers una altra direcció amb referència a aquest conjunt: el concurs a convocatòries i guardons literaris.⁷⁶³ En són mostres complementàries prou diferents, tenint en compte els noms de les autores i la diversitat de les plataformes, «Ideal de vida de dues contraposades joventuts: la joventut segons l'esperit de Crist i la joventut paganitzada», de Concepció Casanova, distingit en el

n'anunciava el fascicle *La política i la música* per a la col·lecció Antecedents i Documents, del Comissariat de Propaganda i «encarregada a l'Agrupació d'Escriptors Catalans» (Campillo 1994: 146); sembla, però, que no va arribar a sortir (v. *ibíd.*: 147).

⁷⁶¹ V. Margarida Costa, «Biografia». A: *Rosari antic. Tradicions i records*, d'Agnès Armengol. Pòrtic d'Anton Busquets i Punset (Sabadell [s. l.], 1926), 17-29, i Sara Llorens de Serra, «Nota biogràfica». A: *Alguns escrits del professor Rosend Serra y Pages. Coleccionats i publicats a honor del Mestre per les seves dexebls en ocasió del cinquantenari del seu Professorat* (Barcelona: Estampa de la Casa Miquel-Rius, 1926), VII-XXXI. En aquests anys es van fer nombrosos homenatges a figures notòries (ja traspassades, o en actiu però d'edat avançada) de la història literària catalana: Jacint Verdaguer, Miquel Costa i Llobera, Apel·les Mestres, Santiago Rusiñol, etc. L'edició de l'obra poètica completa de la degana de les lletres sabadellenques nascuda el 1852, a la col·lecció Biblioteca Sabadellenca, i el volum dedicat al fundador de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya, ja sexagenari, no n'eren sinó dues formes.

⁷⁶² Assumpció Estivill ha anotat els següents: *Les biblioteques d'hospital a Catalunya* (1934), de Miralda; *Bibliografia de J. Massó i Torrents, professor de l'Escola de Bibliotecàries*, de les alumnes de les promocions setzena i dissetena; *Les biblioteques populars de la Generalitat de Catalunya: notes bibliogràfiques per a llur història* (1935), de Balanzó; *Les biblioteques per a cecs de Barcelona*, de Rossell, i, ja durant la guerra, *Quines són les matèries més lligides a les biblioteques populars* (1937), d'Emma Gifré, *Què podria ésser una biblioteca de referència a les biblioteques populars de Catalunya* (1938), de Maria Cugueró, *Les guies de lectura* (1938), d'Aurora Díaz-Plaja, i els treballs sobre literatura infantil de Rosa Leveroni i sobre les *county libraries* angleses de Justa Balló, que van quedar inèdits a causa del curs del conflicte bèl·lic (v. Estivill 1992: 328-330). *Quaderns d'Estudi*, la publicació on també van aparèixer-ne —per exemple, de Dolors Hostalrich, Consol Pastor o Maria Roca (v. *ibíd.*: 173, nota 168)—, correspon a un període anterior als límits cronològics establerts.

⁷⁶³ Ganzenmüller va obtenir un accésit al Premi de l'Ajuntament dels Jocs Florals d'Arenys de Mar el 1934 (v. «La Vida Cultural. Els Jocs Florals d'Arenys de Mar», *LVC*, 10-VII-1934). Una gènesi similar explica *Reseña histórica de los archivos y bibliotecas del Ayuntamiento de Tarrasa*, de Maria Verger, extracte publicat en la primera postguerra però corresponent al treball originalment titulat *Inventari de*

certamen de Joventut Catòlica de Molins de Rei el 1929; «Ressons de la “quena” incaica», de Maria Campmany, sobre la música inca, que ho fou en el Concurs Literari Femení del CFEB el 1931;⁷⁶⁴ «Espiritualitat femenina», d'Antònia Llop i Tolosa,⁷⁶⁵ guanyadora del premi de la Secció Femenina Central de LR en els Jocs Florals de Sants el 1935, o *Suburbi*, d'Emília Raich, que aquest mateix any es va endur el del Concurs d'ASF del Lyceum Club.

En el mateix espai accional de la institució creada el 1931, se situa *Una visió femenina del moment present*, de Maria Pi de Folch, valorat com una «bona aportació a la cultura, a la veritable cultura de la dona» escrita en una «prosa fina, intel·ligent, sensible».⁷⁶⁶ Breument presentat per Carme Montoriol en qualitat de presidenta del LCB,⁷⁶⁷ l'opuscle s'inscrivía en la línia de publicació de ponències públiques i aplecs d'articles com a sistema suplementari de difusió.⁷⁶⁸

La tendència, com s'ha dit general, fou igualment representada, en tres formalitzacions diferents, per la inclusió de dues conferències de Llucietà Canyà i Maria

l'arxiu Municipal de Terrassa, amb el qual l'escriptora va guanyar, el 1935, el Concurs d'Arxivers convocat per l'Institut d'Estudis Catalans (v. Verger 1942: 14).

⁷⁶⁴ Hi foren igualment premiats «Vigila, esperit, vigila, no perdís mai el teu nord» (tema social), de Carme Parunella de Blanc (la futura propagandista de LR); «Maternitat» (tema lliure), d'Amanda Llebot; «Recull de cançons» (tema lliure), d'Assumpció Socoró i Gaset, i «Indíbil i Mandoni» (tema lliure), de Rosa Ferrer i Torrents, però com que no es van publicar al butlletí no puc assegurar que fossin assajos; només que eren treballs en prosa, condició establerta en les bases de la convocatòria.

⁷⁶⁵ Autora desconeguda. A «Les Arts i les Lletres. Els Jocs Florals de Sants», *LI*, 4-XI-1935, contràriament a la nota de *La Veu* d'on és extreta la informació (publicada el 5 de novembre de 1935), consta un nom diferent: Antònia Roig. Sense més dades de contrast, la posterioritat de la notícia del rotatiu del matí i, sobretot, la presència del segon cognom m'han decidit a anotar Antònia Llop i Tolosa.

⁷⁶⁶ «La Diada del Llibre. Crítica de llibres. *Una visió femenina del moment present*, per Maria Pi de Folch», *LH*, 21-IV-1933.

⁷⁶⁷ L'autora hi feia un elogi ditiràmbic de Pi de Folch i de la seva incansable i continuada activitat al LCB, per contrast amb la menor dedicació de la resta de membres: «A totes nosaltres ens ha ajuntat l'anhel de fer quelcom en bé de la cultura femenina i hi treballem amb joia i amb fe alhora. Però moltes de nosaltres, a part de l'activitat que despleguem dins del Club, altres activitats particulars ens distreuen i se'ns disputen la millor part de les nostres energies» (Carme Montoriol, «Presentació». A: *Una visió femenina del moment present*, de Maria Pi de Folch (Barcelona: Edicions Lyceum Club, 1932), 3). La declaració apuntava, en el seu cas, vers la compaginatge amb la creació literària, la traducció, etc.

⁷⁶⁸ En el comentari sobre la conferència «Nocions de Ginecologia i Puericultura» que la doctora Carme Díaz féu per al CFEB, per exemple, *La Dona Catalana* en recomanava l'edició en forma de fulletó pel seu interès i en benefici del «millorament de la raça, ideal suprem de tots els països avançats» («Conferència de la Dra. Carme Díaz a l'Ateneu Barcelonès», *LDC*, n. 222 (3-I-1930), 13); «raça» s'ha d'entendre, aquí, com a sinònim de *poble*, ja que en aquests anys el terme no tenia les connotacions extremadament negatives que havia d'adquirir sobretot a partir de la Segona Guerra Mundial — constituïa, de fet, un dels conceptes clau dels discursos nacionalistes d'arreu.

Teresa Gibert en els *Annals del Periodisme Català*;⁷⁶⁹ per les sèries incorporades al *Portantveu del Club Femení i d'Esports de Barcelona* (reproducció dels textos de les exposicions orals organitzades en el marc dels cicles anuals i dels cursets específics del centre),⁷⁷⁰ o, finalment, per l'edició d'*El cultiu de la bellesa. Secrets del meu tocador* (1930), d'Anna Murià, i de *Tribut pòstum* (1934), de Maria Teresa Duran.⁷⁷¹

Igual que aquestes dues obres, es trobava directament vinculada al periodisme la tasca crítica, regular o majoritàriament puntual, i amb relació a diferents gèneres i àmbits culturals, que van dur a terme diverses dones.⁷⁷² Cap d'elles, però, no es va destacar; no

⁷⁶⁹ V. «El periodisme i les dones de la Renaixença. Conferència de Llucietà Canyà a Ràdio Associació (Dia 22 de juliol)», *APC*, n. 1 (setembre 1933), 49-60, i «Semblança de la poetessa Maria Josepa Massanés. Conferència de Maria Teresa Gibert a Ràdio Associació de Catalunya (Dia 25 d'agost de 1934)», *APC*, n. VII (octubre 1934), 343-357. Un exemple masculí de la tendència a què em referia és *Les dones en la nostra història*, de Ferran Soldevila (Barcelona [s. l.], 1936), un text de setze pàgines corresponent a la dissertació de l'estudiós, organitzada pel Conferentia Club, que va tenir lloc a l'Hotel Ritz el 13 de març de 1936 (i que és significativa, sigui dit de passada, de la construcció i l'establiment de la tradició cultural femenina catalana, en aquest cas dins de la disciplina històrica).

⁷⁷⁰ Resumides o en la seva extensió completa, hi aparegueren les de la doctora Teresa Llaberia, Maria Teresa Gibert, Aurora Bertrana i Leonor Serrano de Xandri —n. 7 (octubre-novembre 1930)—; Rosa Sensat, Maria Carratalà i María Luz Morales —n. 8 (desembre 1930)—; Anna Murià i Montserrat Ribalta —n. 12 (abril-maig 1931) i n. 13 (juny 1931)—, i Carme Montoriol, Maria Perpinyà i Maria Teresa Vernet —n. 18 (novembre 1931) i n. 19 (desembre 1931)—; la de Nuri Folch i Pi (Núria Folch, futura esposa de Joan Sales) només fou, en canvi, anunciada. Aquesta pràctica era habitual en les publicacions periòdiques, que sovint transcrivien els parlaments dels conferencians (v., per exemple, [Carles Pi i Sunyer,] «Diaris íntims femenins. El fons psicològic dels diaris íntims», *LR*, 28-III, 4-IV, 11-IV, 18-IV, 2-V i 9-V-1936).

⁷⁷¹ Signada amb el pseudònim Anna-Maria, originalment titulada *Rondalles per a les dones* i editada a la Biblioteca La Dona Catalana, l'obra de Murià integrava una bona part dels consells estètics que l'autora havia publicat a la revista dirigida pel seu pare, des del 18 de gener de 1929, en la secció «La vostra bellesa»; el conjunt complet abasta cinquanta-cinc articles, però el llibre devia contenir-ne, com a molt, una quarantena (tot i que no va sortir fins a la tardor, el 30 de maig de 1930 s'anunciava l'inici de les tasques d'impressió, i entre el juny i el 14 de novembre següents la secció va aparèixer encara en catorze ocasions; a més de la tramesa personalitzada a les lectores —les peticions de les quals van determinar-ne el tiratge—, el volum es podia comprar en llibreries, corresponsals de *La Dona Catalana* o l'Administració del periòdic; per a les circumstàncies que expliquen que no n'hagi localitzat cap exemplar, v. Palos 2000). *Tribut pòstum*, al seu torn, era un recull d'escrits editats pels pares de l'autora de Sabadell traspasada als vint-i-quatre anys (la qual havia col·laborat ocasionalment al rotatiu que portava el nom de la localitat), després de la mort de la noia; segons la ressenya que en va sortir, evidenciava tant l'existència i la funció dels nuclis culturals comarcals com les possibilitats literàries futures de la malaguanyada escriptora (v. Rafael Tasis, «*Tribut pòstum* recull d'articles de M.ª Teresa Duran», *LP*, 8-III-1934). Tant aquesta obra com la de Murià, encara que ni per idiosincràsia ni per interès literari estricte no s'hi puguin comparar quantitativament ni qualitativament, enllaçaven amb la dinàmica d'edició d'aplec de col·laboracions periodístiques que il·lustren, per exemple, *Reflexions i sentiments* (1931), de J. Farran i Mayoral (compilació dels textos publicats per l'autor a *La Revista* entre 1920 i 1931), o *Breviari crític*, de Manuel de Montoliu, aparegut en quatre entregues des de 1926 (i on s'agrupaven els articles de la secció homònima de *La Veu*).

⁷⁷² Em refereixo a Teresa Aymerich, Maria Ballester i Mercè Rodoreda, a *Clarisme*; Anna Murià, Maria del Carme Nicolau i Elvira Augusta Lewi, a *La Dona Catalana*; aquesta darrera, també a *La Nau*; Maria Perpinyà i Concepció Casanova, a *El Matí* (i en el segon cas, també a *Revista de Catalunya*); Anna

pas, almenys, en la mateixa mesura que diverses figures masculines autòctones o que les contemporànies estrangeres. No es pot incloure ni un sol volum de crítica en la seva producció.

En aquest panorama general més aviat escàs, com a mínim quantitativament precari, ressalten, d'entrada, els centenars de conferències. Una vegada més, la llista de les personalitats femenines que, des de tots els camps, van protagonitzar aquesta mena d'activitat és molt llarga perquè integra figures d'importància i significació ben diverses.⁷⁷³

Una dada potser més significativa és la presidència d'Isabel Llorach en el Conferentia Club (un nom que remetia a un model cultural molt clar) des de la seva fundació el 1929, ja que el centre, dirigit per ella i Carles Soldevila (que n'era secretari),

Maria de Saavedra, a *Revista de Poesia*; Anna Maria Martínez Sagi, a *La Rambla*; Carme Montoriol, en aquesta mateixa tribuna i a *Mirador*; Maria Recasens, a *L'Hora*, etc. Caldria afegir-hi, al costat de les autores no pròpiament de preguerra, com Carme Karr i Regina Opisso, Maria del Carme Riudor (que va ressenyar un poemari de Paul Claudel a *Claror* l'octubre de 1935) o Montserrat del Noya (autora del comentari d'un llibre a *Diari d'Igualada* el mateix any). Cal deixar constància, almenys, que Maria Mayol i Simona Gay van exercir la crítica en publicacions de les seves terres d'origen, i que algunes autores, com Frederica Montseny, ho feren en espanyol en les publicacions on col·laboraven.

⁷⁷³ Es tracta de Maria Alonso, Trinitat Altaba, Rosa Maria Arquimbau, Maria Baldó, Maria Dolors Bargalló, Carme Bas, Maria Benigani, Reis Bertral, Aurora Bertrana, Josepa Bofarull, Josepa Boira, Francesca Bonnemaïson, Carme Borrell, Anna de Cabrera, Maria Dolors Calvet, Maria Campmany, Llucietà Canyà, Maria Carratalà, Concepció Casanova, Francesca Casanovas, Amèlia Codorniu, Angelina Colubret, Margarida Comas, la Comtessa de Castellà, Dolors Cos, Amèlia Cruset, Margarida Delclòs, Victòria Delclòs, Gavina Diana, Carme Díaz, Maria Domènech, Maria Echarrí, Mercè Enrich, Blanca G. d'Escandon, Carme Espinosa, Ramona Estebanell, Maria Farnés, Herminia Feliu, Adelaida Ferré, Concepció Ferrer, Rosa Ferrer, Rafaela Ferro, Consol Flaquer, Matilde Folch, Núria Folch, Rosa G. Francès, Maria Emília Furnó, Llorença Garcia, Consol Garcia, Maria Àngels Garriga, Anna Gavin, Maria Teresa Gibert, Teresa Gispert, Àngela Graupera, Concepció Guarro, Josepa Herrera, Teresa Isern, Dolors Jaumà, Guadalupe G. de Joseph, Carme Karr, Regina Lamo, Elvira Augusta Lewi, Teresa Llaberia, Aurora Llanas, Josepa Llanes, Amanda Llebot, Sara Llorens, Teresa Lluró, Josepa Martín, Flora Martínez, Anna Maria Martínez Sagi, Àngels Mates, Roser Matheu, Nativitat Mir, Rosa Montanyà, Carme Montoriol, Frederica Montseny, María Luz Morales, Conxa C. de Mújica, Anna Murià, Mercè Nart, Maria del Carme Nicolau, Paulina Odena, Regina Opisso, Núria Montserrat Oromí, Maria Parellada, Carme Perarnau, Ramona Perera, Maria Perpinyà, Maria Pi de Folch, Paulina Pi de la Serra, Josepa Pons, Àngela Puig, Genoveva Puig, Maria Teresa Puig, Montserrat Pujadas, Antònia Pujol, Maria Quadres, Emília Raich, Teresa Ramon, Maria Recasens, Montserrat Ribalta, Josepa Ribelles, Carme Ribes, Rosa Roig, Maria Roig, Mercè Ros, Anna Maria de Saavedra, Rosa Sacrest, Trinitat Sais, Rosa Sagarra, Joana Salas, Rafaela Sánchez, Àurea de Sarrà, Concepció Sastre, Enriqueta Sèculi, Àurea Seguí, Blanca Selva, Rosa Sensat, Montserrat Serra, Leonor Serrano, Maria Solà, Maria Antònia Solà, Maria Dolors Soler, Maria Soler, Antònia Torres, Teresa Tou, Ramona Traité, Adela Maria Trepà, Antònia Trepà, Encarnació Tuca, Severina Valls, Concepció Vandellós, Nativitat Varza, Adela Vergés, Maria Teresa Vernet, Teresa Vila, etc., i, ja durant la guerra, també Mercè Rodoreda. Les conferències van tenir lloc sobretot a Barcelona (s'hi van fer la majoria de les que en tinc constància), però també en altres localitats catalanes.

fou considerat «la nostra primera entitat de conferències».⁷⁷⁴ En darrer terme, però, l'interessant de debò acaba sent que les escriptores, lògicament, sovint foren reclamades en específic com a tals; en aquestes ocasions van tractar, sobretot, temes directament relacionats amb els seus interessos creatius i professionals, normalment des d'una perspectiva explícita de gènere (és a dir, amb referència a la condició femenina). Dues de les autores amb més fama, per motius diferents, foren Llucieta Canyà i Anna Murià. La publicació de dos assajos de ressò mediàtic considerable constitueix una altra dimensió de l'activitat que van desplegar com a conferenciants.

En vincle directe amb la seva col·laboració fixa a *La Veu*, que la va convertir en una de les figures destacades del jove feminisme català, Canyà no només va fer moltes conferències a Barcelona i arreu de Catalunya,⁷⁷⁵ sinó que a principis de 1934 (tot i que amb data de 1933) editava *L'etern femení*, significativament dedicat «A Francesca Bonnemaison Vídua de Verdaguer i Callís amb admiració per la seva obra».⁷⁷⁶

Compost per quatre parts, respectivament titulades «La noia», «La muller», «La mare» i «L'actuació política i social de la dona», el volum integra un seguit de reflexions que esdevenien guia i consell entorn de les qüestions relacionades amb la vida de l'adolescent i la dona. La justificació de l'obra era clara:

⁷⁷⁴ D.-P. [Guillem Díaz-Plaja], «Conferència Club. Federico García Lorca», *MI*, n. 203 (22-XII-1932), 8. Per als objectius i la història de l'ens, v. l'entrevista a Carles Soldevila on l'escriptor indicava, també, la rellevància de la intervenció de Mercè Garí, Maria Despujol de Ventosa, la Baronessa de Güell, Pilar Moraleda d'Arnús, Francesca Bonnemaison, Àngels Bosch d'Esquerdo, la Marquesa de Vilanova i la Geltrú, la Duquessa de Santàngelo i la Baronessa d'Olaguivel, uns noms que ja n'indiquen la naturalesa (B. J., «El Conferència Club... Una temptativa de reconciliació de dos móns divorciats», *IM*, n. 7 (23-VII-1930) [16-17]). Van formar part de la Junta Directiva, a més de les senyores anotades, i entre altres, Pere Bosch Gimpera, Eusebi Bertrand i Serra, Concepció de Pallejà de Balaguer, Lluís Bosch i Labrús, Joan Estelrich, Miquel Ferrà, August Pi i Sunyer, Nicolau Rubió i Tudurí o Miquel Vidal i Guardiola, i hi van conferenciar Carles Riba, Ramón Gómez de la Serna, Hermann Keyserling, Walter Gropius, André Maurois, etc.

⁷⁷⁵ Entre 1929 i 1930 va desplaçar-se, per exemple, a València, Igualada, Vilafranca del Penedès, Girona, Manresa, Vic o Sabadell. Els títols solien ser similars i eren indicatius de la temàtica única de les ponències («Reflexions sobre el feminisme», «Un feminisme ben entès», «Una feminitat que vol dir feminisme», «La dona i el matrimoni», etc.).

⁷⁷⁶ V. Llucieta Canyà, *L'etern femení. Confessions. Ideologies. Orientacions*. Pròleg de Josep M. de Sagarra (Barcelona: Impremta R. Duran i Alzina, 1933). L'autora va manifestar la seva reverència per la directora de *La Cultura* en diverses ocasions, com en la conferència sobre les dones de la Renaixença: «Davant una figura com la de Francesca Bonnemaison, totes les dones que avui dia signifiquen alguna cosa i tota la generació de dones que puja i que han passat per l'Institut, s'inclinen amb el respecte que suggereix l'agraïment més pregon. L'obra patriòtica i cultural d'aquesta dona singular, ha estat una de les arcades més fermes del pont del desvetllament de Catalunya» («El periodisme i les dones de la Renaixença. Conferència de Llucieta Canyà a Ràdio Associació (Dia 22 de juliol)», art. cit., 59).

[...] En la bibliografia catalana, els llibres escrits per dones i destinats a les dones són més que espaiats. Fa l'efecte que les nostres escriptores han tingut por de dir allò que pensaven respecte de l'element femení. Temença d'ésser incompreses? Temença d'autoconfessar-se? Mandra de posar-se a escriure, ordenant-les, les idees que la contemplació de la vida els suggeria?

Sigui pel motiu que sigui, el cas és que les nostres escriptores més ben dotades per a escriure un llibre com aquest que jo he escrit, no ho han fet. I com que un llibre com aquest de *L'etern femení* crec que mancava en català, més que més en els moments actuals que les dones hem adquirit una nova personalitat; com que amb la reforma de la Constitució hi ha plantejats problemes que ens afecten d'una manera extraordinària i cal parlar-ne; com que jo no sóc de les que defugen la responsabilitat, ve't ací perquè aquest llibre es publica.⁷⁷⁷

El producte reprenia la tasca de l'autora al rotatiu de LR en un altre format, en representava la reaparició després de tres anys de silenci i venia a afegir-se, des d'una perspectiva femenina i explícitament didàctica, als estudis i assajos relacionats amb el tema, majoritàriament escrits per homes;⁷⁷⁸ i sortia en un context polític més que idoni: el posterior a les eleccions de 1933. No sorprèn que la seva posada a la venda fos àmpliament anunciada amb remarques específiques sobre l'interès i la discussió que podia suscitar. L'abril de 1935 se'n preparava la segona edició; el 1938 en sortia la tercera.⁷⁷⁹

Aparegut a mitjan febrer de 1934, el volum de Llucieta Canyà fou, de fet, una de les estrelles de la Diada del Llibre d'aquell any, en bona part perquè havia estat publicitat a la premsa, des del gener, amb eslògans com aquests: «ofereix l'oportunitat de conèixer diversos matisos de l'ànima femenina»; serà una obra «molt discutida»; «ha fet veure a les dones que la paraula "feminisme", que començaven a deixar de banda i la miraven amb cert menyspreu, és l'ideal al qual tota dona ha de dirigir les seves passes»; «ha reconciliat els homes amb el feminisme car essent adreçat exclusivament a les dones ha

⁷⁷⁷ Llucieta Canyà, *op. cit.*, 11-12.

⁷⁷⁸ Autors catalans, espanyols i estrangers (per exemple Santiago Dexeus, Josep Roig i Raventós, Josep Mascaró, Santiago Valentí i Camp, Gregorio Marañón, Edmundo González Blanco, Johan Böjer, Havelock Ellis, etc.) van publicar-ne un nombre considerable en aquests anys; les escriptores també n'havien escrit i n'escriuen (*Estudi feminista*, de Dolors Monserdà; *La mujer moderna y sus derechos*, de Carmen de Burgos, o *El ama de casa en el campo. El consejero de la mujer en la granja*, de Mme. Grillet-Robinet, ho exemplifiquen), però en una proporció molt menor. El volum bibliogràfic, en conjunt, denota la centralitat de la qüestió en aquests anys, de la mateixa manera que el tractament d'altres temes (esportius, per exemple, com el *Resum d'aviació* que Marià Foyé va editar en el n. 92 de la Col·lecció Popular Barcino, o relatius als nous mitjans de comunicació —entre altres, *El triomf de la ràdio a Catalunya* (1933), de Ramon Pérez Vilar—) evidencia l'ardència i l'actualitat d'una sèrie d'interessos socials estretament lligats a la modernitat.

⁷⁷⁹ Durant la postguerra encara se'n feren diverses, i en la setena l'autora va modificar considerablement el text original (v. Canyà 1958).

tingut un èxit ressonant en el públic masculí», o «l'obra predilecta de les dones. Casades, solteres, promeses, a totes us interessa». ⁷⁸⁰

El 18 de març, simultàniament a la notícia de la imminent aparició del recull de contes d'Aurora Bertrana titulat *Peikea, princesa canibal*, es publicava la primera ressenya de *L'etern femení*. Signada per Scaramouche a *La Humanitat*, es tracta del text on es qualificava Canyà d'«una de les nostres escriptores femenines més interessant i digna d'elogi» —precedent del grup «que avui honora la literatura catalana» i exemple clar de la modificació essencial del feminisme català— i on se li atribuïa la incorporació a la modernitat de *La Veu*.⁷⁸¹ L'obra hi era definida com un llibre excel·lent que aportava òptimes solucions a diferents problemes, el qual totes les dones haurien de llegir i que tenia «dret a figurar en la biblioteca de tot català que estimi la literatura pàtria i alhora simpatitzi sincerament amb el modern feminisme». Les altres recensions que se'n van fer (un parell en els quinze dies següents, i una altra al maig) foren igualment positives malgrat algunes matisacions puntuals.⁷⁸²

Tot i ser adreçat exclusivament a les dones, el llibre va tenir «un èxit ressonant en el públic masculí»,⁷⁸³ el qual hi trobava —cosa que Josep M. de Sagarra ja havia indicat en el pròleg respecte d'ell mateix— «l'oportunitat de conèixer els diversos matisos de l'ànima femenina»;⁷⁸⁴ i, també, l'ocasió de reconciliar-se amb el feminisme. La clau d'aquest darrer aspecte fou subratllada en les ressenyes:

⁷⁸⁰ Citacions extretes de les notes respectivament aparegudes a *L'Opinió* el 24 i el 6 de febrer de 1934; a *La Veu* el 10 i el 21 de març, i a *La Humanitat* el 22 d'abril (tot i que se'n troben reclams similars en les altres publicacions periòdiques, on, a banda de les recensions, es localitzen una vintena d'informacions sobre el llibre abans de Sant Jordi).

⁷⁸¹ Scaramouche, «*L'etern femení*, per Llucietà Canyà», *LH*, 18-III-1934; v. I.3.2.4.1 per a la contextualització específica de la qüestió.

⁷⁸² El següent a parlar-ne, Guansé, hi veia una obra greu i audaç escrita amb desimboltura, a pesar que, de vegades, massa impetuosament, amb un excés de pintoresquisme i grafisme en el to metafòric; el catòlic Jori i Rogés en va fer un comentari laudatori en plena sintonia amb la ideologia de fons del llibre, i el crític del diari de LR només en va qüestionar la part política (v. respectivament Domènec Guansé, «*L'etern femení* de Llucietà Canyà», *LP*, 28-III-1934; Amadeu Jori i Rogés, «*L'etern femení* de Llucietà Canyà», *CL*, n. 24 (31-III-1934), 4, i S. [Octavi Saltor], «*L'etern femení*, de Llucietà Canyà, amb pròleg de Josep M. de Sagarra», *LVC*, 20-V-1934). Més enllà d'aquests comentaris detallats, en van anar apareixent notes propagandístiques breus (v., per exemple, «Les Lletres. Un llibre sobre feminisme», *LH*, 4-IV-1934).

⁷⁸³ «Les Lletres. Un llibre feminista», *LH*, 25-III-1934.

⁷⁸⁴ «Llibres d'actualitat. Un llibre de Llucietà Canyà», *LVC*, 17-II-1934. En aquest sentit, són interessants unes consideracions que anys abans havia fet Josep M. Boronat, amb motiu de la traducció de *L'educació de les noies*, de Fenelon. El ressenyador, a propòsit de l'anàlisi profunda i rigorosa de la

[...] Feminista? Evidentment, ja que reclama una absoluta igualtat de drets i de deures per a ambdós sexes. Però també i sobretot molt femenina, ja que defensa la gràcia, la coqueteria, la tendresa, i les fa compatibles amb el cultiu de la intel·ligència i del caràcter. Com fa compatible l'interès per l'art, la literatura i la política, amb l'interès pels problemes domèstics. Invita així, en suma, la dona a ésser no sols l'amant, ans la col·laboradora de l'home. I la vol, no sols molt maternal a la llar, ans en totes les seves actuacions, fent que, precisament per la tendresa i la sensibilitat, s'hi distingeixi del sexe contrari. Així, feminisme i feminitat, en l'obra de Llucieta Canyà, són dos conceptes ben diferents, però que es completen en lloc de contradir-se, i això és el que presta fesomia i personalitat a la seva obra.

[...] Hom podrà o no estar conforme amb tot el que diu l'autor [...]. Però hom hi trobarà gairebé sempre, a despit de la impetuositat amb què sembla escrit, a desgrat del seu to metafòric i de vegades excessivament pintoresc i gràfic, un seny i una mesura molt pròpies de la dona catalana, que faran segurament molt útil la seva lectura a la dona en general i en particular a la noia, en l'edat crítica de la seva formació.⁷⁸⁵

Aquesta «mesura» no fou, precisament, el que va interessar de *La revolució moral*, d'Anna Murià, «un llibre revolucionari i polèmic sobre la tragèdia sexual de la dona»,⁷⁸⁶ publicat a Barcelona el 1934. L'opuscle, de vint-i-sis pàgines de text, intervenia de manera directa, a més, en el debat entorn del problema de la prostitució. Amb aquest producte, barat i de reclam assegurat —ja que es tractava d'«un estudi de moral sexual sortit de la ploma d'una dona, fet des d'un punt de vista modern i revolucionari» que va despertar «la curiositat del públic lector» i havia de generar «discussions i fins i tot protestes de determinats sectors»—,⁷⁸⁷ l'escriptora aprofitava una qüestió candent per saldar el deute contret amb la Llibreria Catalònia a causa del poc èxit de *Joana Mas*, la seva primera novel·la.⁷⁸⁸ Al marge de la motivació estrictament econòmica, l'obra aspirava sobretot «a enderrocar els principis rígids de l'antiga moral i substituir-los per la comprensió i l'acostament a la naturalesa» sobre el rerefons d'una esperança concreta: «Portar els homes i les dones a un règim social d'igualtat i fraternitat, amb la llibertat

psicologia de la dona que per a ell desplejava el text, afirmava: «En aquest aspecte no solament interessa als pedagogs mestres i pares de famílies sinó als psicòlegs i als literats, necessitats com estan de conèixer bé l'ànima de "l'etern femení" en el punt dolç, que és la pubertat i la joventut. S'han escrit sobre la psicologia de les dones tantes falsedats, tant en obres científiques com en literatura!» (J. M. Boronat, «De les meves lectures. L'educació de les noies de Fenelon (1)», *ED*, 30-VI-1927).

⁷⁸⁵ Domènec Guansé, art. cit.

⁷⁸⁶ Ídem, «Problemes d'avui. La tragèdia sexual de la dona», *LR*, n. 232 (28-V-1934), 4.

⁷⁸⁷ «Les Lletres. Anna Murià presenta un estudi de moral sexual», *LO*, 1-V-1934.

⁷⁸⁸ V. Grifell 1992: 94 i 114, on es relata el caràcter estratègic del llibret en aquest sentit. La maniobra, per cert, va funcionar a la perfecció: *La revolució moral* fou «una de les obres que han despertat més

necessària per a desenrotllar cadascú fins al límit possible les seves facultats profitoses i també per a cercar la felicitat individual sense perjudici de tercer» (32). I ho feia des d'una consciència explícita de no aportar res de nou que, en canvi, emfasitzava la significació de l'autoria femenina:

Aquestes pàgines no representen cap descobriment ni cap idea nova.

Representen, sí, en una dona, l'audàcia d'aplegar coses que tothom sap i coses que altres han dit, i escriure-les juntes, i treure'n conseqüències, i presentar-les com una bandera de renovació social.

Aquestes pàgines diuen, en síntesi, una cosa: Confiem en la revolució per a acabar la tragèdia sexual de la dona! [3]⁷⁸⁹

El volumet, que va tenir un complement força immediat en la conferència del 9 de maig al Casal d'Esquerra d'Estat Català del Districte II —de la Secció Femenina del qual l'autora era presidenta—, fou simultàniament molt elogiat i criticat. D'una banda, se'n van lloar el feminisme «intel·ligent, controlat per una vasta cultura i per un esperit de fervors i d'entusiasmes en lluita amb la injustícia, amb la lletjesa —la més terrible immoralitat— i amb el prejudici»,⁷⁹⁰ i la valentia expositiva o la posició crítica,⁷⁹¹ de l'altra, s'hi va objectar el fet que no anés a fons en les qüestions que plantejava i que no hi aportés solucions vàlides. Les visions negatives de figures ideològicament i culturalment pròximes a Murià aporten alguns elements de consideració suggeridors.⁷⁹²

Mercè Rodoreda va blasmar tant el contingut com el to de l'opuscle; a criteri seu, Murià s'havia embrancat en una tasca que no estava preparada per afrontar i, en conseqüència, havia errat de mig a mig.⁷⁹³ Domènec Guansé, força més benèvol en la valoració global de l'aportació que suposava l'obra, també en va assenyalar les falles:

interès i que han obtingut més venda en la primera Diada del Llibre» («Les Lletres. Anna Murià presenta un estudi de moral sexual», art. cit.).

⁷⁸⁹ La «Nota preliminar» d'on és extreta la citació precedeix el text pròpiament dit i no hi ha constància de per qui fou escrita, encara que sembla lògic atribuir-la a la ploma de l'autora.

⁷⁹⁰ [Alpha,] «*La revolució moral*, per Anna Murià. Barcelona. 1 pesseta», *LH*, 18-XI-1934; Alpha firmava la secció.

⁷⁹¹ V. [Scaramouche,] «*La revolució moral*, per Anna Murià. Llibreria Catalònia», *LH*, 6-V-1934; Scaramouche signava la secció.

⁷⁹² Les positives estaven més lligades a interessos polítics, o almenys això sembla indicar la qualitat del text, que Anna Murià mateix rebutjà posteriorment per poc documentat, inconsistent i «bunyol», fruit de la inexperiència i de la ignorància de la seva joventut —si no vital, intel·lectual (v. Grifell 1992: 90-95)—. Per als altres comentaris coetanis, v. II.3.4.2 i II.3.4.2.1.

⁷⁹³ V. la ressenya M. R. [Mercè Rodoreda], «*La revolució moral*», *CL*, n. 30 (12-V-1934), 4. L'apreciació és considerada amb més detall i en el seu context específic a III.3.1.3.

[...] ací on sembla haver-hi la consigna hipòcrita de no parlar d'aquests problemes, hom no pot deixar de felicitar-se per la seva ardidesa. Anna Murià es revolta, en el seu fascicle, contra la misèria de la prostitució i contra la castedat forçada de les noies, i postula com a solució per la poligàmia i l'amor lliure.

El treball d'Anna Murià no és, però, un treball sedant, com tots aquells que ofereixen una solució viable. És un llibre tràgic, que ens deixa insatsfets i gairebé angoixosos perquè planteja problemes greus i les seves solucions són boiroses, ineficaces o d'una llunyania d'infinít, com un miratge poètic. Ella mateixa se n'adona i fluctua i dubta davant les enormes dificultats dels seus problemes, i parla d'una reeducació moral de la dona, d'un retorn a la natura, coses que, en la seva vaguetat són pures fantasies.⁷⁹⁴

A partir d'aquí, l'autor desenvolupava els motius i les circumstàncies que, per a ell, feien impossible veure en l'amor lliure i en la poligàmia masculina la clau de volta de l'eradicació de la prostitució, contràriament al que s'afirmava en el text. La diferència entre la idealitat que el primer requeria per a esdevenir viable per a tothom i la realitat; les desigualtats que això provocaria; la probable potenciació de l'adulteri de les casades atractives; el drama de la castedat obligada, i la vanitat femenina que la mateixa Murià constatava, finalment, configuraven, segons Guansé, una complexitat difícil de resoldre i no simplificable en les opcions proposades.⁷⁹⁵

La simplificació era, certament, el problema essencial de *La revolució moral*, i naixia del conservadorisme dels plantejaments malgrat l'aparença "revolucionària".⁷⁹⁶ Tot i que es partia encertadament del jou que la moral sexual tradicional suposava per a la dona i es defensaven la llibertat en les relacions amoroses, la licitud de les unions extralegals o la necessitat d'una protecció oficial a les mares solteres, alhora s'hi feien declaracions com aquestes: «els casos d'inversió [...] no corresponen a l'esfera de la moral, sinó a la de la patologia» (8); «totes les dones tenim quelcom de prostitutes» (14); «l'home és més pur que la dona en l'amor. Si va amb una dona, ho fa per amor o per desig, no per interès» (15); «la naturalesa, amb la funció maternal que imposa a la dona,

⁷⁹⁴ Domènec Guansé, art. cit.

⁷⁹⁵ Per a altres respostes complementàries a l'opuscle (i en concret la de C. A. Jordana), que el desenvolupament de l'argumentació m'ha fet reservar per a l'apartat dedicat a la recepció de les obres de les narradores, v. II.3.4.2 i II.3.4.2.1.

⁷⁹⁶ La contradicció ha estat assenyalada per Maria Campillo amb relació al seu manteniment durant els anys del conflicte armat; en concret, a propòsit del conte de Murià «Sota la pluja», on «la concepció de l'amor lliure —entre ingenu i panteista— [...] no es deslliura, malgrat l'agosarament gairebé militant, d'uns ribets "ancien régime" que fan ensenyar l'orella d'uns "rols" masculins i femenins massa arrelats per a ser expulsats tot d'una. Són paradoxes que es donen dins de la més bona voluntat i que ja ens apareixien en [...] *La revolució moral* [...]» (Campillo 1982 (ed.): II, 210-211).

rebutja enèrgicament la poliàndria» (25); «la dona poliandra comet una acció immoral, un pecat contra la naturalesa» (26); «la funció sexual de la dona no es limita al gaudi de l'amor. N'és la part més important la maternitat» (29); etc.

La detracció de la dona adúltera i la sublimació de la maternitat, en especial, mostren la imbricació absoluta de la ideologia de Murià amb la concepció burgesa de la feminitat —la mateixa que presidia, exactament, *L'etern femení*. La diferència entre les dues obres era sobretot externa, formal, relativa a la vinculació de cada autora a uns principis polítics diferents que, no obstant això, no variaven amb relació al gènere. Pel que fa a l'escriptora d'esquerres, aquestes conviccions expliquen que volgués acoblar «als problemes de la moral sexual el gran engranatge del moviment revolucionari mundial». ⁷⁹⁷ Com exposava just a l'inici del llibret, «ara el món treballa per renovar l'organització de la societat des dels seus fonaments. / Aquest esforç del món és la Revolució. Ella conté la satisfacció del nostre anhel. Per això la volem i la desitgem, extensa, profunda, completa: revolució econòmica, revolució social, REVOLUCIÓ MORAL» (5) (les majúscules apareixen a l'original).

La revolució moral autèntica, la transformació radical de les mentalitats, presentava tanmateix una dependència considerable respecte d'allò que s'aspirava a modificar i, per tant, avançava amb molta més lentitud que els canvis materials. Més que els intents de solució a aquesta profunda crisi de valors, són significatives les materialitzacions que en delaten les variables i els factors. La novel·la, «epopeia dels temps actuals», ⁷⁹⁸ estava cridada a representar millor que l'assaig la problemàtica negociació de la condició femenina en la difícil dialèctica entre tradició i modernitat. Protagonistes elles mateixes de l'esforç, les narradores catalanes de preguerra van fer una aportació literària, novel·lística, que té l'interès d'haver-ne eludit les trampes ideològiques només relativament. Perquè, com ha assenyalat Jordi Castellanos, «la

⁷⁹⁷ «La Festa del Llibre. *La revolució moral*», *LVC*, 20-IV-1934. En el mateix marc es poden entendre altres produccions de l'autora, igualment inscrivibles en el gènere de l'assaig però publicades ja durant la guerra: *El 6 d'octubre i el 19 de juliol* (Barcelona [s. l.], 1937), un nou opuscle de vint-i-sis pàgines que també es va publicar en versió espanyola —v. Anna Murià, *El 6 de octubre y el 19 de julio* (París [s. l.], 1937)— i la contribució a *Escriptors de la Revolució* (Barcelona: Edicions Grup Sindical d'Escriptors Catalans, 1937), on també va col·laborar Carme Montoriol. Per a l'actuació entre 1936 i 1939 que contextualitza aquestes aportacions, v. Campillo 1994.

⁷⁹⁸ A. Maseras, «Paraules al marge. El diàleg», *LVC*, 26-X-1930 [matí].

literatura imaginativa, fins i tot quan neix per posar-se al servei d'una moral determinada, aconsegueix d'escapar-se'n»; i «aquesta és la seva grandesa».⁷⁹⁹

⁷⁹⁹ Castellanos 2000: 11.